

**СКАЗКИ
и РАССКАЗЫ
СУРГУТСКИХ
ХАНТЫ**

ФОЛЬКЛОРНЫЙ СБОРНИК

Департамент образования и молодежной политики ХМАО – Югры
Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок

СКАЗКИ И РАССКАЗЫ СУРГУТСКИХ ХАНТЫ

Фольклорный сборник

Ханты-Мансийск
2015

УДК 821.511.142-343.4
ББК 82.3(2=665.1)-406
Ч-44

Рецензент:

Соловар В.Н., доктор филологических наук, доцент

Сказки и рассказы сургутских ханты: фольклорный сборник / авт.-сост. Марта Чепреги; под ред. А.С. Песиковаой. Перевод на русский язык: Т.А. Ефремова и А.С. Песикова – Тюмень: ООО «ФОРМАТ», 2015. 118 с.

В сборнике содержатся образцы фольклорных произведений на сургутском диалекте хантыйского языка, записанные венгерскими исследователями в 1992 – 2000 годах. В нём представлены сказки и рассказы, записанные от признанных знатоков сургутского фольклора, жителей рек Тромъеган, Аган и Большой Юган. Тексты публикуются на хантыйском и русском языках. В данной книге использована усовершенствованная графика хантыйского языка.

Книга предназначена для фольклористов, лингвистов, этнографов, историков, краеведов, школьников и широкого круга читателей.

ISBN 978-5-9906863-4-2

© Марта Чепреги, 2015

© Обско-угорский институт прикладных исследований и разработок, 2015

© ООО «ФОРМАТ», 2015

СОЖЕРЖАНИЕ

Предисловие	4
I. Төрәм йӓвән – Тром-Аган	6
[1] Пиьӓнӓкӓлихӓн-ӓписахӓн	6
[2] Лӓнӓкӓрӓли	7
[3] ӓй йӓхӓсат	8
[4] Кат имиӓхӓн	10
[5] Тасӓн вӓрас кӓ, тасӓн Пӓтӓр, тасӓн Морка	14
[6] ӓвӓс ӓрт	20
[7] Сӓмлӓхӓ-пӓллӓхӓ пырӓс икиӓхӓн-имиӓхӓн	21
[8] Кӓр ньӓл, вӓх ньӓл ими	30
[9] Куйӓп	35
[10] Понӓк	42
[11] Войӓх кӓнцӓчӓ вӓр	43
[12] Ма пӓкӓкӓ вӓлмамнӓ	43
II. Охӓн – Аган	44
[13] Масай ики	44
[14] Вӓнт луӓк ими	48
[15] Пиӓ уринӓ вӓлӓм вӓр	48
III. ӓнӓл Йӓвӓн – Большой Юган	49
[16] Кат моӓвӓхӓн	49
[17] Карӓс ики	50
[18] Шӓпӓрӓки	51
Переводы	59
I. Река Тром-Аган	59
[1] Птичка и его сестра	59
[2] Мышка	60
[3] Три брата	62
[4] Две женщины	64
[5] Зажиточный купец Пӓтр-Марк	68
[6] Северный богатырь	74
[7] Слепые-глухие старьй мужчина с женщиной	75
[8] Женщина с железным носом	84
[9] Бубен	90
[10] Мухомор	97
[11] Об охоте	98
[12] О моем детстве	98
II. Река Аган	99
[13] Богатырь Масай ики	99
[14] Лесная богиня	103
[15] Это случилось на Пиме	103
III. Река Большой Юган	104
[16] Две сказки	104
[17] Орӓл Карӓс ики	105
[18] Лягушка	106
Комментарии	115
Библиография	118

Язык и культура обских угров давно находятся в центре внимания венгерских исследователей. Возникновение этого интереса можно соотнести с путешествием Антала Регули в середине XIX века. Свидетельствуют о нем и экспедиции, совершенные в конце того же века лингвистами (Бернатом Мункачи, Йожефом Папаи) и этнографами (Кароем Папаи, Яношем Янко). Не угас интерес и в XX веке, в советский период, но по законам, существовавшим в то время, поездки в Сибирь были невозможны, поэтому исследования ограничивались обработкой и анализом ранее собранного материала. Возможность для сбора новых данных могла представиться лишь в Москве и Ленинграде, чем многие и воспользовались (об этом свидетельствуют публикации Белы Кальмана, Яноша Гуйи, Кароя Редери, Ласло Хонти). Среди всех исследователей особое место занимала Ева Шмидт, которая работала в том числе и о том, чтобы материалы, собранные иностранными учеными, вернулись обратно к обским уграм.

В 1990-х годах новые возможности появились не только у иностранных исследователей, но и у хантов и манси. Открылись границы, сформировалась высокообразованная национальная интеллигенция, хорошо знающая свой родной язык и культуру. Сегодня уже можно свободно перемещаться, завязывать личные знакомства. Среди прочих в научные экспедиции ездят и венгерские ученые, некоторые из них на территорию сургутских хантов.

Первые тексты данного сборника были собраны в 1992 году исследовательской группой, включавшей трех человек: этнографа Агнеш Кережи, этномузыковеда Каталин Лазар и лингвиста Марту Чепреги. При содействии отдела Севера администрации Сургутского района вначале мы попали к тромъеганским хантам, на летнее стойбище Ивана Степановича Сопочина, где через общение с его дочерьми, сыновьями, зятьями, внуками и другими родственниками мы познакомились с хантыйским языком и культурой. В ту же поездку мы побывали и в верховьях Большого Югана у семьи Петра Васильевича Курломкина. После этого последовала еще одна общая экспедиция в 1993 году. В дальнейшем Марта Чепреги три раза возвращалась к тромъеганским хантам (в 1994, 1996, 1998 годах), а в 2000 и 2003 годах она вместе со своими студентами посетила аганских хантов.

Часть текстов в латинской транскрипции уже публиковалась в Венгрии в сопровождении венгерского, отчасти английского и русского переводов (Чепреги 1997а, 1997b, 1998, 2011). Цель данного издания

состоит в том, чтобы сами ханты, носители этой культуры, имели возможность читать собственные сказки, рассказы. В настоящей публикации мы опирались на последнюю версию хантыйской орфографии, которая недавно была введена в Ханты-Мансийском автономном округе. Выпуском данного сборника мы бы хотели пополнить круг материалов для чтения на сургутском диалекте и поспособствовать распространению и расширению использования письменной формы сургутского диалекта хантыйского языка.

В ходе экспедиций нами были собраны фольклорные тексты различных жанров, начиная от мифических песен и заканчивая загадками. В настоящий сборник вошли лишь прозаические произведения – сказки и рассказы. Тексты, относящиеся к песенным жанрам, планируется издать позже. В скором времени мы бы хотели опубликовать и подробную грамматику сургутского диалекта хантыйского языка.

Я благодарна всем хантам, с которыми мне посчастливилось встретиться во время моих поездок и через которых я смогла познакомиться с невероятно богатым хантыйским языком и культурой. Большинство респондентов, не жалея времени и сил, помогали в расшифровке и толковании звуковых записей. Обработка материалов шла в течение нескольких лет и продолжалась и в Будапеште. В процессе работы я всегда могла рассчитывать на советы Аграфены Семеновны Песиковой, которая в течение двухмесячного пребывания в Будапеште в 1994 г. и позднее в ходе непродолжительных встреч снова и снова проявляла себя, как настоящий специалист по родному языку и культуре. Она является и редактором настоящего сборника. В 2000-х годах мы четыре раза приглашали в Будапешт в качестве специалиста по языку Людмилу Николаевну Каюкову и два раза Олесю Иосифовну Сопочину. Мы выражаем всем им благодарность за ту ценную информацию и комментарии, которыми они посодествовали в толковании текстов и разъяснении вопросов по грамматике сургутского диалекта. Венгерские материалы на русский перевела Татьяна Ефремова, преподаватель марийского языка Будапештского университета им. Л. Этвёша, за что я выражаю ей свою признательность. Исследование было поддержано и Научным Фондом Венгрии (ОТКА) в рамках проектов №61068, №104249 и №107793.

Марта Чепреги

◀ I. Төрәм йәвән – Тром-Аган ▶

[1] Пивәңкәлихән-өписахән

1. Пивәңкәлихән-өписахән вәлләхән. Би вәлтын әй мәта латнә пивәңкәли йастәл:

– Сар ма вөрәп нык мәвәттахә йәңкләм.

Панә бу пырнә, пыр қәтәлнә мән, әнәл сорт вәл. Пивәңкәли өпәлилнам йастәл:

– Нүң һарәк кул вәра! Пөч куләлит мантәм, қөн куләлит мантәм. Ма ыл әлинтләм.

Панә әлинтәх. Нөк вәрәхләмәлнә:

– Пөч куләлийат мант кыбәптән, қөн куләлийат?

Өпил йастәл:

– Әнта!

Панә пивәңкәли пытәмтәх:

– Мәңк Икийә мәнләм, панә нүңат Мәңк Икийә мәләм.

2. Би мән. Мәңк Ики қота йөвәт, қот қоны йәқәнам ләйләл, Мәңк Ики йәқән әнтәм. Кәр өвтынә пөльби путәли омәсл. Ылә тәхә мән, пөльби лив, вөйә би лив, лив, панә әй мәта латнә кәмән [кәмрәхләл]. Мәңк Ики лумп сәңкилтә сүй. Бу латнә пивәңкәли қәһьәқинтәх. Кәр пөча тәхә қәһьимтәх. Мәңк Ики йәқә ләңмәл латнә һәвәм:

– Ма вөйә путәләм қөйәнә ливи? Сар ма кәр нөк үләм, кәра тәм лүкәмтәләм.

Панә кәр үлта йува кәнччәхә вөвалнам¹ би кәт нүртәмтәтәх, пивәңкәли вә кәм һәримтәтәх.

– Әй, аңкәншлиңки, ма нүңат сар кәра лүкәмтәләм.

Бу латнә пивәңкәли һәвәм:

– Қәнәм ики, мант кәра ал лүкәмта, ма нүңаты өпәм мәләм.

– Йа, вәс, тәхәнә қунтә, тәхәнә. Нүң мәнтан ма нүңат қөлнә өйәхтәләм?

– Ма мәнтам сохит әй пәйлаң пәлкәм ылә йәрхәнтәләм, кимәт пәйлаңәм ылта йәрхәнтәләм, нүң бу ләки йүва!

Панә пивәңкәли мән. Пивәңкәли йәқә йөвәтмәлә йастәх:

– Ма нүңат Мәңк Икийә мәйәм.

Өпәлил йисәл. Пивәңкәли йастәл:

– Ал йиса! Пәткахләмин өвпи қонәңа вөңк вәрләмән, панә кәврәм вәх тәхә пәнләмән.

Панә өпәлил әнтә йистәхә йәх. Тәхә төрәм.

¹ Рассказчик в одном случае называет очаг печью, в другом чувалом.

3. Панә мәта мәрә вәлтын пырнә Мәңк Ики би йөвәт. Өвпи ай, өвпийи әнтә ләпәл. Пивәңкәли һәвәм:

– Қәнәм ики, пөч пәрхи, қәнәм ики, пөч пәрхи!

Қәнәм ики па пәлкәл па күч вәрхийәл, тәл сохит, пөч пәлкәл би йәқәнам. Йәқә әлә көрәх. Бу вөңк пәтәхә, кәврәм вәх өвтыяа тәхә көрәх. Панә вәләм вәрәл төт төрәм. Пивәңкәлихән-өписахән бу Мәңк Ики тас-вәхнат итпә вәлләхән.

[2] Ләңкәрәли

1. Әй мәта латнә ләңкәрәли вәл. Би вәлтәл, би қолталнә, Наңкәң йәвән, Чәчәң йәвән пөһәлнә вәл. Бәқа төм мәта аләңнә йәвән қонәңа нык мән, бәқа тәм йәңкәт нопәтләт. Әй йәңк вәл нопәтли, лүвнә күрәл төвә өвәрқәмтәтәх.

– Ых, ых! Бәқа күрам!

– Бәқа күра нөк вәйә! Ма вәлә тәм йүвмам мәрә, ар пәчәң өв нык рыхәмтәм.

– Бу йәхән бут, әссән бут! Өс ар пәчәң өв нык рыхәмтән! Тәм вәл әтәр қәтәл вәртә латнә, қәтәлнам илә ләллән.

2. Бәқа қәтәл һәвмилләл:

– Я, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән, мант төвә ал талилиттән.

Бу қәтәлнам һәвмилләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Бәт пәләң қәтәл вәртә латнә, пәләң өнтнам пәнәтәтәлән, һәм әй мәтли-пә әнтәм!

Би, бәқа пәләң һәвмилләл:

– Йа, бәқа, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән. Мант төвә ал талилиттән.

Йа, вә, пәләңнам һәвмилләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Тәм вәт вәт қәтәл вәртә латнә, вәтнә илмәхтәлә, тулә – әй мәтли-пә әнтәм!

3. Вәт һәвмилләл:

– Бәқа, кәш, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән, мант төва ал талилиттән.

Бәқа бу вәтнам һәвмилләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Нүң төм төрәм, төм иләм пәләкнә кәв. Бу күч пөвлә, мухты вичә-пә әнтә питәл.

Бу кәв һәвмилләл:

– Бәқа, йоққән, ләвәтләттән қунтә, нын мәта күтыннә ливтыттән. Мант төва ал талилиттән.

Йа, бу кәвнам һәвмилләл:

– Әй йәхән бут, әссән бут! Сәвәр-войәхнә вәлә кит пыч, қөләм пыч мухты мәнлә.

4. Бу савэр-войэх һавмиләл:

– Йа, ы́ақа, йоҳәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх.

Мант төвә ал талилитәх.

Бу савэр-войәҳнам һавмиләл:

– Әй йәхән ы́ут, әссән ы́ут! Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһинә кўтпаны төвәмлө, чөпхә рәвиплө.

Бу Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһи һавмиләл:

– ы́ақа, нәң, йоҳәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх.

Мант төва ал талилитәх.

Вош Вөрт Ики ләхләх Лөһинам һавмиләл:

– Әй йәхән ы́ут, әссән ы́ут! Өртанә ләвәсләтә латнә, ы́арәкинтәхәлмин вөвиплән.

5. Вош Вөрт Ики һавмиләл:

– ы́ақа, йоҳәт, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх. Мант төва ал талилитәх.

ы́ақа Вош Вөрт Икинам һавмиләл:

– Әй йәхән ы́ут, әссән ы́ут! Тәм ы́әл потмин пәвтахә вәрта латнә, түвәтнам лольән, түвәт пәвәмтә латнә, уттән рәкәнлән.

Түвәт һавмиләл:

– Йа, лэвәтләтәх қунтә, нәң мәта кўтыннә ливтытәх. Мант төва ал талилитәх.

Түвәтнам һавмиләл:

– Әй йәхән ы́ут, әссән ы́ут! Йәңкнә посәмлө, сыләмтәлән, қөпәллән – әй мәтлҗи-пә әнтәм!

Йәңк әптәмтәхәл, қөймәмтәхәл, ләңкәр әнтәм, мәтлҗи әнтәм. Йәңк ит-пә нопәтлҗи.

[3] Әй йәхсат

1. Әй йәхсат вәлләт. Ләх қөв вәлтә қөйәнә вули, ләх ван вәлтә қөйәнә вули. Әй латнә вөнта мәнәт. Вөнта йөвтәт, вөнт пәтаха. ы́ақа түвәт йөрәхләт. Түвәт әнтә тәйләт. Бәт түвәт лив. Бу қот ы́атты.

– ы́ақа, әнәл йәйи, йәңқила, түвәт ы́аха. Әй мўвәли пә ы́әт вәл?

Әнәлпи қө төвә мән. Тәми Туш Пунәң-Қөвит Пун Ики төт омәсл.

– ы́ақа түвәтат мәйа.

– Нўң йыс арәх, йыс моңы мыңыа, түвәтат мәләм.

– Ма мўв тоҳи йыс ирхәм, йыс муңыәм?

Сәңки, сәңки, кәмә лүкәмты.

– Йыс арәх, йыс моңы әнтә тәйлән қунтә, әй пәләка йөвтәптәхлә!

Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәх, төт катлҗи.

2. – Вәлэ түвтәңкә йәхән, ы́и йәңқиләма?

– Мўв тоҳи, йыс арәх, йыс моңы муңыахә, төт түвәтат мәлө. Түвтәң

һамәтлҗи кўч илмәхтәм, кәмә кўч нўрәхтәм, төт катлөйәм. Сәңкөйәм, сәңкөйәм, кәмә лүкәмтөйәм.

– ы́ақа, кўтәп йәйи, өс нўң йәңқила.

Кўтәппи қө ы́ә мән. Төв йәқәләң. Туш Пун-Қөв Пун Икинам һавмиләл:

– ы́ақа мәңат түвәтат мәйа. Мәң вөнта йўвәм йоҳ, түвәтләх ы́әнә йўхәв, түвәт йөрәхләв.

– Нўң йыс арәх, йыс моңы мыңыа, ы́ут түвәтат мәлө.

– Ма мўв тоҳи йыс ирхәм, йыс муңыәм!

Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәх, кәмә кўч нўрәхтәх, төт катлҗи. Сәңки, сәңки, кәм лүкәмты.

3. – Бәт вәлэ түвтәңкә йәхән?

– Мўв тоҳи түвтәңкә! Мәтә, йыс арәх, йыс моңы моңыли, ы́ут түвәтат мәл. Түвтәң һамәтлҗи кўч илмәхтәм, кәмә кўч нўрәхтәм, төт катлөйәм.

Сәңкөйәм, сәңкөйәм, кәмә лүкәмтөйәм.

– Нын, йәйиҳән, мўват йыс арәх, йыс моңы әнтә тәйләттән? Сәр өс ма йәңқләм.

Бәт айпи қуйин ы́ә мән. Төвә йәқәләң.

– Мәңат түвәтат мәйа. Мәң вөнта йўвәм йоҳ, түвәт әнтә тәйлүв.

– Нўң йыс арәх, йыс моңы мыңыа, ы́ут түвәтат мәлө.

– Әнта, мәч қө литөт-қул лил, ы́ут пырнә йыс арәх, йыс моңы. Лўв қөлнам мән!

Йа, ы́у икинә литөтат-қулат липты.

4. – Вәлэ, йыс арәх, йыс моңы! Әй латнә ма вәлләм. Әй латнә тәхә ы́ә вәрәхләм. ы́ақа аңкәм сәма ы́ә пит. Өс аңкәм сәма питәм пори қөлнә вәртахә? Мәтә, вутәң пухәл вутпинам, вутпи воц вутпинам сүчәм. Йәвәл-һоләт вәйат. Тәм лапәт вөнт қор төт лольәт. Ман тәл йәвтат, әй пөңәла әйнам ы́лә көрхиләт. Өс ы́у вөнт қор һавит мәтлҗи йәқә илтат. Өс ы́у пори лита-йәңыа мўвәли вохтахә? Төрәм лапәт пәх вухи. Пори ливәт-йиңыәт, ы́ә йоҳ мәнәт.

5. Әй мәта латнә арйаләләм, ы́ақа йәхәм сәма ы́ә пит. Әнта, йәхәм сәма питәм пори қөлнә вәртахә? Вутәң пухәл вутпинам, вутпи воц вутпинам сүчәм. Йәвәл-һоләт вәйәм. Лапәт вөнт қор төт сохләт. Манә йәвтат, төвә ы́лә көрхәт. Бу вөнт қор һавит йәқә туват. Өс пори лита-йәңыа мўвәли вохлат? Әй ы́у төрәм лапәт пәх вухи. ы́и пори ливмин-йәңымин умси. Бу әнәл луңқәт мәнәм ы́чнам, әнәл мәңкәт мәнәм ы́чнам, панә нөқнам ы́ә илмөйәм. Ыл төрәм мәнмам әнтә вуйәм, нум төрәм мәнмам әнтә вуйәм. Әй латнә нөқ ы́и қәңыәкинтәм, тәми өв пәрхи лольәм. Кўрхәлам нөқнамхән.

6. ы́ақа әй латнә төвәнә ы́и ар войәх, ар войәх әйнам йөвәт. Кўрәмси ар войәх әйнам йөвәт. Әй латнә қөләнтәхәлләм: торхәт, вихләт-сәьләт. Әй латнә мустәмин қөләнтәхә кўч йәхәм, ма лөв оләңлам ы́ақәхләхәлләт. ы́ақа әй мәта латнә пильәңкәли кўрхәлам кўт ивәл тыхәлат ы́ә вәрлөйәм.

Бэт келэнтэхэллэм, ай мэтлн сөччал сэгэл. Бэка бэхэ йөвөт, бэхэ нөк қабипөйм. Буты йэхэм. Йэхэмнэ нөк қабипөйм...

7. Бу сэмлэх ики бык лавэслэтэх. Түвөт вэй, итпэ мөнэл.

– Нын, йэйиэхэн, йыс арэх, йыс монь моньбэ қөл өнтө вултэн. Манэ бык лавэсли.

Бэка би ики тасөт-вэхэт йақө илтөт. Би йимил-буңилнат итпэ вэллөт.

[4] Кат имиэхэн

1. Кат имиэхэн вэллэхэн. Нөксөн йавөннэ, Мөкқөң йавөннэ кат имиэхэн вэллэхэн. Кит қотөтнэ вэллэхэн. Би вэллэхэн, нулнам мойөлтахэ йаңқиллэхэн. Би вэлтыннэ, ай латнэ ай имил нәмөксөл: «Қантөк көпө мүк қөрасөп сәр? Әй мөта сөңнам мөнлөм қабэ сәр. Тэм атэмнамэн вэлтамэн». Әй ныңәла нөк өнтө йастөтөх. Панэ ай мөта сөңнам би мән.

2. Би мән, би мән, анта қөв мән, анта ван мән, ай латнэ иттөнхэ йэх, пөтөхлөтөхэ йэх. Әй латнэ моқи ол автөм аңқлөтө йөвөт. Би мән, мән, ай латнэ тэм ол автөм йух аңқлөтө йөвөт, панэ бэка ай латнэ сарнам лэйәл, бэка ай қот төт өмөсл. Буминт қот өмөсл. Буким мят, өнтөлнэ нөмөксөл: «Бэка күч мүвөли вәлийат, ләңлөм панэ вэтты йақө». Панэ йақө би ләң, йақө ләңмалэ бэнэ һарөх ванчат йақө ләң. Өнтөлнэ нөмөксөл: «Күч мүвөли вәла!» Йақө би ләң, тэми ай ими, ай пырөс ими² йақөн өмөсл. Тэми һавөм:

– Авмөт Нөкқөң йавөн, Мөкқөң йавөннэ вәлтэ ими, нүн мүвөлинэ төхө вухө? Мүвөлинэ төхө муьбө?

– А лүв, – һавмилләл, – лүв ай мөта тохийа мүвө йөвөтлн!? – йастөл.

3. Тэми ай ими төвөнэ ләйхәл: ай қот пәләк пөтөхлөм, ай қот пәләк нэви. Па онтпөт йәмси қот пәләка қатөлтөлләл, па онтпөт пәхи қот пәләка қатөлтөлләл. Төп намән, төвөнэ вәлөл. Йа вэт бэка бу иминэ, бу ими бу мөта вәрләл төвө тәрмөт, бу иминэ литөтат-қулат вәрәнты, литөтат-қулат липты. Панэ бу би, бу иминэ әлтө тохийат вәри. Йастөл бэка:

– Мятөм, мятөн қунтө, әлинта, мөттө.

4. Панэ бу ими ылө әлнтөх төвө, бу ими панэ әлнтөх бэка. Әй латнэ нөк күч вәрәхлөх, қунтынтө қөтөл тэми. Бу ими қунтынтө килмәл

2 Пырөс ими – старая женщина. В данной сказке в образе женщины, передвигающей детские люльки подразумевается Калтас най аңки – богиня, определяющая жизнь человека. По сведениям Капитолины Васильевны Тэвлиной (жительницы ТТП №6р Сургутского района), Раисы Ивановны Тэвлиной (ТТП №31р Сургутского района), Валенины Даниловны Ермаковой (ТТП №27р Сургутского района) эта богиня никогда не должна стареть. Старость богини Калтас най аңки означает предел существования человечества (примечание редактора).

тохи. Тэми ай бу онтөпләлнат нәрипөл. Па онтөп йәмси қот пәләка қатөлтөлләл, па онтөп пәхи қот пәләка. Панэ бэка лүв нөк кил. Өнтөлнэ нөмөксөл: «Бэка нөк киллөм. Мөнтө нэ вөсөм, вөлэ.» Бу иминэ өс қулат литөтат липты. Панэ бу ими лүватылнам йастөл:

– Нүн вөлэ ныңөң пил, қуйөң пил кәнччәхө мәнлөн, мөттө. Биминт, – мөттө, – ма қот мулэм йәчөнэ вэт ләк. Йәмат йәм күрмөң ләк. Бу ләк қөвит мөна. Там би мәнлөн, мәнлөн, мөнтаннэ қөлөм тохинэ вихиллө. «Ә, тәхнам лэйла! Мөң сәккөңөт, мөң вибөңөт!» – Нүн төвнам ал лэйла! Мөнтө вәра арийәла. Қөлөм тохинэ вихиллө. Панэ бу мәнлөн, мәнлөн, тәм ай қота йөвөтлөн. Бу қота панэ йақө ләңә. Йимөлмин йақө ләңә. Панэ лэйәллөн, йәмси қот пәләкнэ биминт қулаң-парөң, биминт чөмотанөт өмөслөт. Нүн би чөмотанөты ай чөмотан вөйә. Панэ кэмнам кирөхлә, тувэ. А пәхи қот пәләкнэ сиккөң-сорньән сунтукөт өмөслөт. Би сунтукөт ал һөвалтыла. Бит қуләң-парөң чөмотанөты ай чөмотан вөйә панэ йүва, панэ ай бу ликән қөвит пәрхинам тәхнам йүва панэ. Тәм ай бу йүтаннэ, ай тохинэ, ай тохиланэ өвө вихиллө. «Нөкқөң йавөн төйнэ вәлтө нэ, Мөкқөң йавөннэ вәлтө нэ, тәхнам лэйла: мөң сәккөңөт, мөң вибөңөт». Ал лэйла төвнам, тәм йөвөттәнка, би чөмотан би ләпәң өвтыя нөк умтө.

5. Панэ бэка би мән. Бу иминэ би памили. Би мән, мән. Чопөңка ат, қөлөм тохинэ би викикөтәли:

– Ә, Нөкқөң йавөннэ вәлтө нэ, Нөкқөң йавөннэ вәлтө нэ! Тәхнам лэйла! Мөң сәккөңөт, мөң вибөңөт!

Лүв панэ аңкрөмтөхәл. Төхнам күч аңкрөмтөл – сәм-пәлкөт, лул-пәлкөт. Қөлөм тохинэ викикөтәхли панэ айнам аңкрөмтөх. Әйнам аңкрөмтөхәл, а вэт чәйө бу қота би йөвөт. Чопөңка мән, мән, бу йохлал вихөм тохийа бу мән, қөвөн-пө өнтөм, қота би йөвөт, панэ бэка, бу қота йөвөтмәл латнэ (бу ими йастөх: «Нүн тәм суминтөхэ ылөтөчөк тылэ, төвөнэ йақө ләңә!») лүв һарөх ванчат бэнэ йақө ләң. Бэка төт кирөхләл, чопөңка – йәмси қот пәләкнэ қуләң-парөң чөмотанөт өмсилөт. Па қот пәләкнэ биминт сорньән сунтукөт өмөслөт. Йәмат сиккөңөт төва! Өнтөлнэ нөмөксөл: «Бэка бит мант панам памиллөн, қуләң чөмотанөт мүват вәллам! Ма сиккөңчөк өт вөлөм, сунтукөты вөлөм». Панэ бэка, бу пәхи қот пәләкнэ вәлтө ай сунтуклиңки би һәркөмтөтөх. Йәмат сиккөң сорньән сунтук. Сәраң кэмнам қөлат тувтөх. Панэ би тувтөх кэм. Кэм питмалә панэ нөк би қунтөмтөх. Би тувтөх, би тувтөх. би пәрхинам мәнмәл, ай бутләлнэ өс вихли:

– Тәхнам аңкрөмтә! Тәхнам вөлөмтә, мөң сәккөңөт, мөң вибөңөт!

Лүв аңкрөмтөл. Би мән, мән, панэ бу пырөс ими қот қонөңә пө йөвөтөхә йөх, панэ өнтөлнэ нөмөксөл: «Әнта, тэм чөмотан анта мүвөли тайәл? Бәким ләхөрт». Панэ лүвнө... лүвнө панэ би чөмотан йәхлитөхә би вәри, анта мүвөлинат мүв? Мүв көчөхнат, мүвөлинат би чөмотан

– ылә тәврәм сунтук – лүвнә панә йәхлитахә ыи вәри, тәман вәсәли. Панә вәрат вөрәмтәх, ыақа төхә әсәл, өнтәлнә нөмәксәл: «Ыақа өс мұв аңкәнәш?» Лүвнә төхә әсли, панә өс ыи қунтәмтәх.

6. Би мән, мән, пәрҳинам мән. Бу ими қота йөвәт, ыу иминә партмал сохит, ыу сунтукәл сәраң қәлат ләпән вәнч өвтыяа нөк пихәттәх. Йәмат лахәрт, нөк умәттәх. Панә ыут пырнә йәкә ыи ләң, ыу пырәс имила. Йәкә ләңмала... панә лүв йәкә ләңмала ыу пырәс ими қәлат чальильтәх лүват. Ылпал әйнам атәм қәлат йәх. Нәвәм, ыу ими панә нәвәм:

– Ә, – йастәл, – Нөксәң йәвән төй нә! Мөкқәң йәвән төй нә! Қөв арәх, қөв моңь әнтә тувма тоҳи!

Өнтәлнә нөмәксәл: «Ыут өлән мұвәли қәл?» Ыу вәр вәли, ыу иминә вәт литәтат-уч липты, чайат-уч йәнәлты, әлтә лотат вәри. Ыл әлнтәх. Панә аләңкә йәхәм латнә нөк ыи вәрәхләх. Ыу пырәс имил қунтынта килмал тоҳи! Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка. Панә ыақа аләңкә йәхәма өнтәлнә нөмәксәл: «Ма вәлә мәнә нә вөсәм!» Ыу иминә литәтат-қулат липты, панә вәт вә мән. Ыу ими йастәл:

– Йа-а, ыу нүн вәйәм, нүн нүннам қотат-күрат вәйәм сунтукә, әлнта латнә тәм, қуьңәна ымтә төвә.

7. Йа, вәт панә вә мән. Йәкәнам ыи мәнәлнә ыуким лахәрт. Өнтәлнә нөмәксәл: «Тәм ләхпил төв сорњи вәхат тәләл. Йәкә өлән йөвтәнтәм!» Ыит қөв мән, мұв ван мән. Панә ыу қутәла вә йөвәт. Қутәла йөвәт, ыуким мят, ыақа. Ыу әлнтәлмал латнә, ыу сунтукәл қуьңила умәттәх, вәлийа. Ыәт ыу вәр вәли.

8. Өс төм ныңәла моңь мән. Әй қот пухәл қәрийат вәлләхән. Өнтәлнә нөмәксәл: «Ма ыу әй ныңәм ыит тәхә лохәтләтал-пә әнтәм. Ыит өлән мұвәли вәрәл? Сәр әй ныңәм қота лохәтләләм. Мұв қоңьбахә пар йәх, вәс қөты йәх?» Панә ыақа әй ныңәл қотнам вә мән. Әйәл қота йәкә вә әт, өвпи ыи пунчәх, тәми әй сәм пәләк Мәңк Ики қот мул йәчәнә төт омәсл. Тәми әй ныңәл лөви кәриләл найнам лольәт, йаңка кәритат, әй сәм пәләк мәңк ики төт омәсл. Төхнә нәвәм:

– Ма әйпа литә вәр-һорәх пуләли өс вәт вәлтәл тоҳи.

Панә лүв ыу қәһьәкинтәх панә өвпи тәврәмтәтәх, панә қутәлнам нүрәхтәх. Ыақа өнтәлнә нөмәксәл: «Ыақа вәлтә ким әнтәм. Ма мәта сөңнам мәнләм. Тәм ыи Мәңк Икинә қәлнам әнтә тулөйәм». Панә ыақа лүв вәрәксәх-пәнхәнтәх панә әй мәта сөңнам вә мән. Күрхәлнә ыи туви. Өнтәлнә нөмәксәл: «Мәта тоҳинә өлән мәта қәнтәк қә өйәхтәләм. Қәнтәк қә пә мұк қәрасәп?» Әй мәта сөңнам панә ыи мән. Ыи мән, ыи мән, әнта қөв мән, әнта мұв ван мән. Әй латнә иттәнхә йәтәхә йәх. Ыуким мятмин атәмхә йәх.

9. Ыақа әй латнә моқи олнә әвтәм аңкләта йөвәт, қәнтәк қә әвтәм йух аңкләта йөвәт. Мәта ким мән – тәм олнә әвтәм аңкләта йөвәт. Төвә нөмәксәл: «Қот қөвән әнтәм вәлә. Лүв мәтли вәл.» А ыи мән, мән, ыақа

сарнә әй қот төт омәсл. Ыақа нөмәксәл: «Күч мұвәли-пә вәла, йәкә ләңләм. Тәм мятмин вә төрәм пәтахә йәхәм! Йәкә ләңләм, күч мұвәли вәлийат!» А панә ыақа йәкә вә ләң, ыу қота. Тәми пырәс ими... пырәс ими тәми әй ыу онтпәтнат ләйхәл. Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка қәтәлтәллал. А лүв йәкә ләң панә төвә ымәл. Ыу иминә пәбахат-уч вәри, пәва вәрхән. Нәвмиләл:

– Нөксәң йәвән төй нә! Мөкқәң йәвән төй нә! Вәлә мұвәлинә тәхә ирхә, мұвәлинә тәхә муңьә?

– А ма, ыақа, – йастәл, – әйнам атәләмнам, – йастәл, – қәнтәк қә-пә әнтә вуйиләләм. Өнтамнә төвәнә нөмәксәләм: әй мәта сөңнам мәнләм. Ыичи әй мәта тоҳинә қәнтәк қә вәл. Атәмнам вәлләм.

Ыақа ыу имилинә чайат вәрәмты, литәтат вәрәмты, литәтат ләкқәмты. Ликкән-йиңьхән, ыу иминә әлтә лотат вәри. Әйәл йастәл:

– Нүн, мятәм нә, әлнта.

Ыу ими-пә әлнтәх.

10. Әй латнә нөк күч вәрәхләх, ыақа тәми кәмән әйнам йәкә қәтәл. Тәми пырәс имил қунтынтә килмал тоҳи, әй ыу онтәллалнат ләйхәл. Па онтпәт йәмси қот пәләка қәтәлтәллал, па онтпәт пәхи қот пәләка. Төвәнә ләйхәл. Панә ыақа ыу иминә литәтат-қулат вәрәнты. Ликкән-йиңьхән, панә ыу иминә ыи памили. Өс панә ыу ими нәвмиләл, йастәл:

– Ыәт ма қот пөчәң пәлкамнә күрмәң ләк. Йәмат йәм күрмәң ләк. ыи ләк қөвит мәнә, – йастәл. – Тәм ыи мәнләң, мәнләң, қәләм тоҳинә вихиләлө. Тәм нүнәтынам йастәләт: «Тәхнам аңкрәмта! Тәхнам вәләмта! Мәң сәккәңәт, мәң вивәңәт вөсүв!» Нүн әл ләйла. Қәләм тоҳинә тәм вихиләлө. Тәм ыут пырнә мәта қөвит тоҳи мәнләң, қота йөвәтлән. Ыу қота йәкә ләңә, панә төм әй мәтли-пә әнтәм сәмты. Әй қот пәләкнә чәмотанәт омәсләт, па қот пәләкнә сорьәң сунтукәт омәсләт. Нүн тәм йәкә ләңә, йимәлмин йәкә ләңә. Панә қуләң-парәң чәмотанәты әй чәмотан вәйа. Төм сорьәң сунтукәт омәсләт, ыутәт ал нөвалтыла, панә ыутәнат кәм каримта, тәм панә йүва.

11. Йа, вәт вә мән, ыи ими памилмал сохит, чопәңқа, ыу ими қоты ыуминт күрмәң ләк. Ыу күрмәң ләк қөвит вә мән. Ыи мән, мән, ыақа чопәңқа, әй латнә вихилтәхә вә вәри:

– Ыақа тәхнам ләйла! Мәң сәккәңәт! Мәң вивәңәт вөсүв!

Лүв әнтә аңкрәмтәл, төхпи вәлтә суминтәхәл пәләк ылә һәримтәлтәх. Ыәнә қәләм тоҳинә вихилли, вичипә әнтә аңкрәмтәл. Панә ыақа, чопәңқа, ыи мән, мән, панә қота вә йөвәт. Чопәңқа, ыуминт қота йөвәт. Панә һәбәликкә йәкә ыи ләң. Йимәлмин йәкә ләң. Йәкә ләң, ләйләхәл, тәми чопәңқа йәмси қот пәләкнә ыиминт қуләң-парәң чәмотанәт омәсләт, пәхи қот пәләкнә сорьәң, сиккәң ыиминт сунтукәт омәсләт. Өнтәлнә нөмәксәл: «Ма мұват ыи сорьәң өтәт йәмнам вәллам!» Ыу иминә пар[т]мал әй мәта қуләң-парәң чәмотан – лакшиты әй чәмотан

илмэхтэх. Панэ кэмнам каримтэх, бутнат кэмэ пит, панэ пэрхинам ликэл қөвит итпэ мәнэл. Бу мәнталнэ... бу мәнталнэ, бақа әй вэнэ қөләм тохинэ вихилли:

– Тэхнам аңкрэмта! Тэхнам вөлэмта! Мәң сәккәңәт, мәң вибәңәт!

Лүв әнтә аңкрәмтәл.

12. Би пырәс ими қота йөвөт... би пырәс ими қота йөвөт, чэмотанәл лүвнә ләпәң өвтыйа нөқ ләққәмты. Бутлат йәқә ләң бақа панә, бақа бу имилнә қунтынта литәтат вәрмал тохи, бу имилнә литәтат ләққәмты. Йастәл:

– Литахә пә йәхән, аңта, һәмрәх қәтәл...

Бу имилил туким йәм! Панә бақа... вәт ликкән-ийнәхән. Панә әлтә тохийат вәри, бу имилнә, панә:

– Алинта, – йастәл, – мятәм нә.

Панә бу пырәс имил-пә әлонтәх. Аләңнә нөқ би вәрәхләх, тәми пырәс имил қунтынта килмал тохи! Әнтәлнә нөмәқсәл: «Тәми мәрә пә әлләм». Лүв пә нөқ лүк. Бу имилнә вәт өс литәтат умты. Бу имил панә йастәл:

– Йа, вәт йәқәнам мәнлән. Йәқә йөвөтта латнә би чэмотанән тәм, әлонтә латнә, тәв әсәм улңәна ымтә. Тәм қуыңәна ымтә. Тәм нүңатына мәтликкә йәх, әнтә йәк қунтә – әнта.

А вәт ливмал-йәнәмал пырнә панә вә мән. Бу чэмотанәл вә вәйтәх. Әй бу қутәлнам вә мән.

13. Бә мән, мән, аңта, қөв мүвә, аңта ван мүвә мән, қутәла вә йөвөт. Йәқә йөвөт, бақа ливмал-йәнәмал пырнә, туким мят, панә әлонтәх. Панә бу чэмотанәл, бу иминә пар[т]мал сохит панә қуыңәла умәттәх. Әй латнә атнә нөқ би вәрәхләх, әнтәлнә нөмәқсәл: «Тәм ма мәрә пә вөйәмтөйәм. Тәм әйнам йәқә қөтәл». Нөқ күч ымәл, кэмнам мәнәхә күч йәх, па тохийа па воққинтәл. Кэмән пәтәхләм. Йәқә би ләң, тәми лүк қуыңилнә виминт сорнәң ики төт әлал, вуминт тәми ики төт әлал. Бақа бутәла ылә әлонтәх панә. Бақа аләң нөқ би питхән. Бақа мүв йәхлән, мүв аңкилән нула мәйиҳән. Вуминт тысәлли вибәп қө, вуминт қәтәлли вибәп қө. Итпә аңта туыңинат-йәминат вәлләхән. Бу пырәс ими лүв пәхәл, мүвәлил аңта, төвә мөй. Йа би, өсә!

[5] Тасәң вәрас қө, тасәң Пәтәр, тасәң Морка⁵

1. Әй вочнә бақа Пәтәр вәләл. Тасәң Пәтәр вәләл, тасәң вәрас қө, тасәң Пәтәр. Бу вәлтәлнә-қолтәлнә, бу ким кәһар йохнам ләхпил атәм, ампәт тәйәл, ванәлта кәһар қө мәнәл қунтә, амплал ил[ә] әсәл[лал],

⁵ тасәң Пәтәр, тасәң Морка - двойное имя купца. Обычай давать человеку два имени у сургутских ханты сохранился до начала 21-го века (примечание редактора).

ампәтнә кәһар қө бық һәбәхтәли. Бу ким тасәң-вәққәң, нәнам-қәнам ләйәлтә кичәл әнтәм.

Әй мәта латнә бу вочнә вәлтәлнә Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән бақа пәх төйхән. Бу пәх төймин бақа, вуминт ныпәкнә... ныпәк өйәхтәккән. Пәх төймин пырнә, а Төрәм Қона тувәттән бақа. Төрәм Қона туви. Ныпәк өйәхтәх бақа. «Би пырәс имиҳән-икиҳән пәх би Пәтәр тасәң-вәққәң қота ымәл, Пәтәр әви вәл».

2. Бақа бу, өттә, бу йасәң қунтәхләх, вәрас қө һәвмиләл:

– Бут мүв йасәң? Ма, – йас[тәл], – кичәм әнтәм, – йас[тәл], – Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән пәхнә тәм тысәм-вәхәм тайтахә. Мүв йасәң?

Бақа Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән пәх мүв қөв әнмәл, қөв мүв әнмәл, әй мәта латнә, бу вәлтәл латнә, па қәтлә вәри сөчөмтә лөвитхә йәх, қөвәлтә лөвитхә йәх.

3. Әй мәта латнә бақа, йәңқтал-мәнталнә, Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән пәх өт өйәхтәх, пырәс ики өйәхтәх, пырәс икәли. Бу пырәс ики өйәхтәмәл бақа йәхиләл:

– Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән пәх! Нүң мүв қөв әнәмлән, әнәл қөхә йәхән, нүң қәлнам мәнлән?

– Әй, – йастәл, – ма йәнтәхмин қөвөтләләм.

– Бақа йәнтәхмин қөвөтләлән, нүң. Ма бақа нүңат виминт ныпәкат мәләм, нүң, та, өттә, тәм ныпәкә тувә, панә өттә, төхә мөйә. Нүң йастә, өттә, там тәм ныпәка қәнчмин, нүң лүв әвил вәлән, вөңкә йәлән.

Йа, бақа, бу тасәң вәрас қө Морка йәқән әнтәм. Төхә би йөвөт, вә ампәт әй сөңнам нәвәрләт. Би ими йастәл:

– Қөты йәхән?

4. Бу ныпәк төхә мөйтәх, бу иминам төхә мөй, бақа, бу иминә ләңтәхты, тәми бу ныпәкнә төхән қәнчмин, төхә бақа, өттә, тәм тасәң қө Морка қәнчәм ныпәк: «Ими, сорха ләйха [ләйха], ма пәрхи йөвөттамнә – өттә – пори ливата! Пори пәсан ымтытәх, вәритәх! Би қәтәлнә ма пәрхи йөвөтләм, ма пәрхи йөвөттам қәтәлнә нүң пори уләңтәта! Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имиҳән-икиҳән пәхә әвимән төхә омәтлимән. Ма йөвөттам латнә ма пәсан вәр ымәттахә, пори ымтахә».

5. Бақа бу ныпәк бу мөйтәх. Бу имиҳән-икиҳән пәх төхә мән. [Ими] йастәл:

– Нүң мәнә, бу қәтәлнә тәм кәнчлө.

Бақа бу имиҳән-икиҳән пәх әй мәта қәтәлнә би кәнчи:

– Бақа йүва! Упән ики тәм қәтәл бу йөвөтлә.

Пори уләңтәлнә, панә төхә би мән. Төхәнә би ымәл, бақа мәта мәрә вөли тасәң вәрас қө Морка вәнә йәқәнам ләңәл.

– Тәми вәлә мүв чүксәңкә питтәх? – Ими һәвмиләл:

– Нүң вәлә, төхәнә қәнчән, – һәвмиләл, – ныпәк тәтты, төхәнә

қанчэн, там, өттө, ма йёвөттам мўр[т]нэ пори-мөтали вэра, ливата. Ма тэм йёвөттам латнэ пори пэсан сар омөтта. Воц-лөк-пухэл-лөк-пырэс-имихэн-икихэн пәха әвэмән төхө омөтта.

6. Тасәң вьрас қө Морка һавмиләл:

– Бут мўв йасәң, нўң қөйахинә пиртө әвэмән төхө мөта. Воц-лөк-пухэл-лөк-пырэс-имихэн-икихэн пәха мөтаха қөйахинә пирты.

– Кәш, ныпәкә тәтты, вәлә.

Бу ныпәк лўваты вь мөйи, лөңәтта вәртәх, чопәңқа, лўв қанчәм ныпәкәл. Әнтәм тоҳи әнтө тәйәл. Бәқа тыстәл, чэка пит. Бу ымлөт пори вәртаха, панә әвил төхө вь умөттәх. Нәмәқсәхәл, мўв ура вәрләм. Нәмәқсәхәл, бу мунт ура вәрләм, ма бәқа өтләм, сар, Әнтәрап вьрәс тәм пәләкнә өт вәлләл, Сәвәр Войөх Қон вәлләл. Ма төхнам китләм, вь имихэн-икихэн пәх. Ма төхәнам китләм. Қунтә пәрхи әнтө йёвөтл, төхнам киттө йөх пәрхи әнтө йёвөтлөт.

7. Йа вь, төхәнам вь әй мөта латнә һавмиләл:

– Йа бәқа, вөңәм, – йастәл, – нўң, ма бу мөта, өттө, ма рәпөта тәйләм. Нўң өлөң мәнлән, өтнам йәңқиллән. Сәвәр Войөх Қона йәңқила, панә Сәвәр Войөх Қона йәңқлән, там ма төхө йәрмәм өтләм тәйләм. Төхө тувила! Тәм вьминт урт тува, йаста, ман[ө] китө. Лўв вуллал, мўвөлит.

8. Йа-йа, төхән[ө] пирты, панә вь мән. вь мәнталнә әй мөта латнә нөмәқсәхәл, қөлнам мәнләм, китөйәм. Йа бәқа вь мән, панә вь суч, суч. Вь мәнталнә әй мөта латнә вь пырәс ики өс өйахтәтәх:

– Қөлнам мәнлән? Қөлнам китө?

– А вәнә, вәнә китөйәм, тасәң вьрас қө Пәтәрнә, бу Сәвәр Войөх Қона китөйәм.

– Йа-йа, вь китө қунтә Әнтәрап-вьрәс қонәңа мөна, – йастәл. – Вь мәнлән, мәнлән, тәм, өттө әй латнә өта йёвөтлән. Әй мөта өт панә ал һөвалтә. Әй мөта латнә там әнәл аңқәллиңкийә йёвөтлән, нөқ сорәм аңқәла. Бу аңқәл ал һөвалта, әй мәчхә мөна, әй мөтали-пә ал урәмта. Там вь мәнлән, мәнлән, әй латнә өта йёвөтлән, панә вьрәс қонәңнә сорт әлал, йөмат әнәл сорт. Бу сорт улты төхпи мөна, сорт улты мөта урнам мөна, унчә, панә сарнам мөна. Бу латнә вь мәнлән, мәнлән, әймөта латнә там вьрәс унчә тоҳийә вь йёвөтлән. Тәм вьрәс улты әй рытәң қө йәңқилләл, тәхпинам-тәхпинам мәнәл. Тәхпи йёвөтл, тәхпинам йўл, тәхпи йёвөтл, тәхпинам мәнл, өс тәхпинам. Төхәнә әй сөңнам йәңқилләл, әй сөңнам йәңқилләл. Тәм бу қө тәхпи йёвөттә латнә, нўң өта мөна, рыт сара ләққәнта панә тәхпи унча. Луп-уч ал вәйә, кәрәк ал вәра!

– Йа-йа.

9. Вь мән.

– Нўң Сәвәр Войөх Қона йёвөтта латнә, – йастәл, – бут ими вәлләл, қантәх имили. Бу иминә һыңи мөтә урнам пыхәртәлө. Вәнә, вән. Бу соҳит вәра.

Йа панә вь мән. Сәвәр Войөх Қоннам. Бу мән, мән, чопәңқа, әнәл аңқәла йёвөт. Вь аңқәл қонәңа әй мәчхә суч, сарнам вь мән, мән, бәқа әй латнә өта йёвөт. «Өта йёвөтмал латнә, – һавмиләл, – сорта йёвөт, сорт улты әй мәчхә, сорт төхпи унчәх».

10. Сорт тәм пәләка питмал латнә, бәқа Әнтәрап-вьрәс қонәңнә әй латнә ләйләхәл: тәм бәқа әй рытәң қө. Вьрәс улты йәңқилләл, тә[хә] вьким тәхпинам мәнәл, то[хә] вьким тохпинам мәнәл. Төхө йёвөтмал латнә бәқа рыт сара ләққинтәх панә тәхпинам мән. А лўв бәқа тәхпи йёвөтмал латнә, утнам вь мән. Вь мән, мән, мўв йәнта қөвөптә мән, мўв йәнта ванәптә мән, әй латнә бәқа һыр наңк тәләм ләка, һыр қөл тәләм ләка вь йёвөт.

Тәм бәқа қота вь йёвөт, тәми ими тәтты.

11. Вь ими һавмиләл:

– Нўң мўвәли кәңчәхә йёвөттән? Төхө йёвөттән, нўң, – йастәл, – төхө йёвөтма лилңан әнтө мәнлән, – йастәл бәқа, – мустәмин, өттө... тәм мўв вәр пәтанә төхө йёвөттән? Йа-йа. Ма нўңат ыл[ө] чәвиләм. Тәм-пә нўңат ыл[ө] чәвитам – тәм Сәвәр Войөх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха, бу соҳит арийәли. Сәвәр Войөх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха лөват. Йа-йа, төхәнә, төхәнә. Әнтө лўвата қунтә. Сәвәр Войөх Қон йёвөттә латнә нўң ал лўваха! Панә бу Сәвәр Войөх Қон йёвөттә латнә ыл[ө] чәвиләм, тәм тасәң вьрас қө Морканә пиртө мўв йәрәм тәйәл Сәвәр Войөх Қоннә.

12. Сәвәр Войөх Қон йөвтәм латнә ыл[ө] чәвийи. Бу пыритаха әнәл сортнә пирты мунт. «Тәм пырилта Сәвәр Войөх Қон, мўв мәрәхат ма төхнә өләм. Мўв мәрәхат ман[ө] төхән чәкатәл». Әвә төхнам мәнмал латнә аңқәлнә әвә пирты: «Нўң тәм төха йөвта, [йёвөтта] латнә йастәлә, пырийә, ыт лөват йәм вәра! Ма қөлә мөчә төхәнә льольәм. Вот йәңқтә соҳит па пәләкнам па төрәхтәлөйәм». Вьрәс улты йәңқтә қонә әвә мунт пирты, әвә һавмиләл: «Нўң там вь Сәвәр Войөх Қона йёвөтта латнә пырийә, ма қөлә мөчә төхәнә йәңқилләм. Итәл пә төхнам йәңқләм, қәтәл пә төхнам йәңқләм, тўләх пә төхнам йәңқләм, лөңәт пә төхнам йәңқләм».

– Йа-йа, ма тәм, – йастәл, бу ими йастәл, – пыритәләм. Йёвөттәл латнә нўң бу урта төхө вәрәнтәләм. Бу пырнә там нўңат илә әсәлләм, атнә вьөмтәтәл пырнә.

13. Йа, Сәвәр Войөх Қон Ики бәқа вь йёвөт, һавмиләл:

– Қантәқ қө әпәл, вәри һорәх әпәләли.

Ими йастәл:

– Әй йәхән бут, әсән бут амв вөсән, йәңқма мәрә мўв арит пытәрахтән, ливән. Бутла әпәлнә ивлө. Қөйәхи йәмнам йёвөтл?

– Йа-йа, бәқа, – һавмиләл, – чопәңқа, – Сәвәр Войөх Қон иминам йастәл.

Йа бәқа панә Сәвәр Войөх Қон ыл[ө] әллит. Ими һавмиләл:

– Бăқа, – йастъл, – қѳв мърв вълтамэн йѳх (лјүв ѳлѳ қѳлѳнтѳх, сунтука умты мунт). Ким пѳлѳки ѳлѳ қѳлѳнтѳхѳлл.

14. Қѳлѳнтѳхѳлл, иминѳ пырили.

– Ай, – йас[тѳл], – вуминт вѳр вулѳм, тѳм вѳлтамѳн ѳнтѳрап вѳрѳс тѳм пѳлѳкнѳ аңкѳл лѳльѳл. Бу аңкѳл вот мѳта пѳлѳкнам тѳрѳхтѳли тѳхпинам, тѳхпинам тѳрѳхтѳли, – йастѳл. – Қѳлѳ йѳвѳттѳл вѳн[ѳ] чѳк вул?

– Ѳ, – йас[тѳхѳл], – вѳ аңкѳл вѳқа, – йас[тѳл], – вѳит қѳв унѳлта лѳль, вѳ аңкѳл. Би аңкѳл, – йастѳл, – қѳйѳахинѳ ылѳ пѳвлѳмли, бу қѳ тѳм тасѳн вѳѳрас қѳ Морка иты бу вѳлѳл, – йастѳл. – Бу тасѳн вѳѳрас қѳ Морка тысѳл, вѳхѳл кинѳва ѳс тасѳн қѳхѳ йѳл. Йѳм вѳх, сорњи вѳх тѳм ыл[ѳ] пѳлѳкнѳ тѳйѳл. Буминт аңкѳл.

15. – А – йас[тѳл], – йа-йа. Йа вѳит, йа вѳит. Ѳс ѳй тохѳнѳ ѳнтѳрап-вѳрѳс қонѳннѳ сорт ѳлѳл. Лѳнѳт пѳ, тјлѳх, тѳт ѳлѳл. Тјлѳх пѳ тѳт ѳлѳл. Бу сорт ѳлтѳл, бу қѳлѳ йѳвѳттѳл вѳл ѳлѳл.

– А, – йас[тѳл], – вѳ сорт, вѳт мыччи вѳ сорт, – нѳвмилѳл, – вѳт мыччи. Вѳт тасѳн вѳѳрас қѳ Морка лапѳт кирип йѳм вѳх, сорњи вѳх кирип нѳқ нѳлѳкѳмтѳтѳм сорт. Би, – йастѳл, – виминт сорт. Би сорт, – йастѳл, – қѳйѳахи тѳхѳ йѳвѳтл, сар, вѳи сорт тѳм, – йастѳл, – тасѳн вѳѳрас қѳ Морка вѳи йѳм вѳх, сорњи вѳх кирип кѳм охѳтл. Там вѳи пырнѳ вѳ сорт нык нѳрѳқѳнтѳл. Би вуминт сорт.

16. – Йа, бу вѳит, – йастѳл, – ѳс ѳй тохѳ ѳнтѳрап вѳрѳс қонѳннѳ. Ма, – йас[тѳл], – вуминт вѳр вулѳм, вѳрѳс улты ѳй қѳ йѳнѳкилѳл. Итѳл пѳ йѳнѳқѳл, ѳвѳ ким вѳрѳс тѳм пѳлѳка мѳнѳл, тѳм пѳлка йѳвѳтл, тѳхпинам йѳл, тѳм пѳлѳка йѳвѳтл, тѳм пѳлѳка мѳнѳл. Атѳн йѳнѳқѳл, қѳтѳл йѳнѳқѳл, тјлѳх йѳнѳқѳл, лѳн йѳнѳқѳл, вѳчѳ йѳнѳқѳл, вѳчѳ йѳнѳқѳлѳл. Бѳит қѳлѳ йѳвѳттѳл вѳн[ѳ] йѳнѳқѳл? Тѳхѳ вѳнѳ йѳнѳқѳл?

– А, – йастѳл, – вѳи вуминт вѳр, вѳи тѳм, вѳи қѳйѳахи тѳм йѳмѳт пѳтѳхѳлѳл. Тѳм бу қѳ, бу мѳтѳлиѳа лупѳл тѳхѳ нјртѳптѳлтѳх, бу мѳтѳли панѳ бу қѳ тѳхѳ лѳқѳкинтѳл, лысѳқѳнтѳл, бу қѳ панѳ бу лѳтнѳ вѳи, илѳ вѳи пѳитѳл. Бѳит, – йас[тѳл], – мыччи, нѳмин пѳмили. Ит тѳм, – йас[тѳл], – ѳйѳлта пѳ қѳ тѳхѳ ѳмѳтлѳи, бу мѳвѳлѳт.

– Йа-йа.

17. Йа, вѳт бу йѳсѳн, ѳйнам вѳт кѳтѳла вѳи пѳит, вѳқа.

Панѳ вѳқа кѳтѳлнам пѳитѳм панѳ Сѳвѳр Войѳх Қон войѳмтѳм пырнѳ панѳ бу иминѳ сунтуки нык тылѳи, кѳм вѳ ѳсли. Бу иминѳ кѳм ѳслѳмтѳмѳл ѳй пѳчка илѳ пунчи, қѳлѳм курушка йѳнѳкат мѳйѳи. Буминт мѳта йѳнѳкат мѳйѳи панѳ бу ким вѳккѳнѳкѳ-пѳсѳнѳкѳ йѳх. Панѳ вѳқа вѳи нјрѳхтѳхѳл.

Бѳ қѳвѳл, қѳвѳл, ѳнтѳрап-вѳрѳс қонѳнѳа йѳвѳтмѳл лѳтнѳ нѳмѳқсѳхѳл: «Лупѳ ѳлѳнѳ ѳнтѳ лјкѳм. Биминт йѳсѳн қулѳм». Вѳқа вѳх йѳвѳт тѳм пѳлѳки.

– Вѳлѳ бу! Сѳвѳр Войѳх Қон қѳлнѳ йѳстѳх?

– Сѳ-сѳр, мѳнт тѳхѳ тува, тѳм бу пырнѳ нјнѳты йѳстѳлѳм.

Тѳхѳ тув, тувмѳл лѳтнѳ, тѳхѳ тувмѳл пырнѳ, утѳ килмѳлнѳ нѳвмилѳл:
– Сѳр қѳлѳнтѳ, ма йѳстѳлѳм. Та йѳа вѳит ма мѳнтам пырнѳ қѳйѳахи тѳм йѳвѳтл, лупѳ тѳхѳ нјртѳмтѳ. Тѳм илѳ пѳитлѳн. Бу қѳ нјнѳ рытѳнѳ ымѳл. Буминт вѳр вѳит.

– Йа-йа, йѳм вѳи, – йастѳл, – йѳм йѳсѳн тувѳн.

18. Йа вѳқа бу пырнѳ мѳн, вѳ суч, вѳ суч, ѳнтѳрап вѳрѳс қонѳнѳи, ѳй мѳта лѳтнѳ вѳи сорта вѳи йѳвѳт. Сорт тѳми қѳнѳл ѳнѳл, чѳпѳнѳқа, ѳриѳлѳлтѳх. Сорт тѳм пѳлѳка виңк, тѳм пѳлѳка виңк. Сорт нѳвмилѳл:

– Вѳлѳ мјв йѳсѳн?

– Йа-йа, вуминт йѳсѳн, ѳтѳ, Сѳвѳр Войѳх Қон тѳхѳнѳ йѳстѳх, қѳнѳ лѳхпѳнѳ йѳм вѳх, сорњи вѳх лапѳт кирип тѳйлѳн. Бу кирипѳла чѳмѳ кјрѳмнѳ кѳм ыхтѳла. Тасѳн вѳѳрас қѳ Морка кирипѳт. Бу кирип кѳм охѳттѳ лѳтнѳ, – йѳстѳх, – нык нѳрѳқѳинтлѳн.

– Кѳш вѳт, ичѳк тѳрѳм, ѳй вѳр, ма ит кѳм охѳтлѳлам.

– Ыхтѳла, ыхтѳла, йѳа, кѳм ыхтѳла! Кирипѳт ма вѳллѳм, – йѳстѳл, – мѳнтѳм пѳртѳм кирипѳт.

Вѳқа сортлиңки кјлѳслѳх, кјлѳслѳх, ѳй мѳта лѳтнѳ ѳй кирип пѳтѳқѳнтѳх. Тѳхѳнѳ нѳрипѳх, нѳрипѳх, лапѳт кирип ѳйнам кѳм охѳтлѳл. Сортлиңки ныкнам ѳй пыч нѳрѳқѳинтѳх. Вѳрѳс йѳнѳкнам ѳлѳ вуйѳи. Бутѳн кѳлѳт нѳвмилѳх:

– Пѳсѳпа вѳлѳ!

19. Бу кирипѳт кѳм охѳтмѳл пырнѳ рѳпѳтлѳтѳ қѳ кирипѳт нык лјкѳмтѳтѳх, панѳ вѳи мѳнѳт. Лјв сар кирипѳ лѳль [лјвѳл], ѳқкуйѳ мѳвѳлѳхѳл. Бу мѳнтѳлнѳ вѳқа бу мѳта аңкѳл чѳмѳхѳа йѳвѳтмѳл лѳтнѳ йѳстѳл:

– Утѳ килѳтѳх!

Йѳх кирипѳты утѳ килѳт, бу аңкѳл нѳвмилѳл:

– Вѳлѳ, мјв йѳсѳн тѳхѳнѳм сучмѳннѳ?

Сјй пѳ ѳнтѳ вѳрѳл, мѳчхѳ тѳхѳнам мѳн. Мѳнтѳл сохѳт аңкѳл тѳл лјкѳмтѳтѳх, аңкѳл ѳй пыч ылѳ рохѳмтѳх. Бу аңкѳл ылѳ вѳи рохѳмтѳх, аңкѳл ылпѳнѳ тѳми йѳм вѳх, сорњи вѳх. Рѳпѳтлѳтѳ йѳхлѳл кирипнѳ пѳртлѳл, йѳм вѳх, сорњи вѳх нык лилѳта. Кирип вѳи лилѳтѳл, лилѳтѳл. Би лапѳт кирип йѳнѳк лѳрлѳл мѳчѳ илѳ лилѳтѳт. Би мѳн вѳрѳс қонѳнѳа.

20. Ѳй бу тасѳн вѳѳрас қѳ Морка лѳйлѳхѳл:

– Ичѳк пѳтѳ кирипѳт вѳи йѳвѳт [йѳвтѳт], лапѳт кирип, ѳйнам ѳлѳ қѳтлѳхсѳлѳт. Бѳит мјв сир кирипѳт? Ѳнтѳ вѳит ма мѳқи сорт нѳқ нѳлѳкѳмтѳм лапѳт кирипѳм. Ѳй йѳхѳн вѳт, ѳсѳн вѳт амп, – йѳс[тѳл], – ма вѳи вѳнѳлѳм вѳнѳ вѳи лѳйлѳх, – йѳстѳл. – Вѳт, – йѳс[тѳл], – вѳлѳм пѳтам ма қутѳм вѳи ымлѳтѳх. Тысѳм-вѳхѳм вѳи вѳйтѳх.

А, вѳқа, лјв йѳстѳмѳл сохѳт кирип тѳлнѳ мјв лѳль қѳ ѳнтѳ тѳйѳл, рѳпѳтлѳтѳ қѳ ѳнтѳ тѳйѳл. Утѳ вѳи килѳт. Тасѳн вѳѳрас қѳ ѳхлѳ пѳ кјч лјкилѳл, қѳты йѳл.

21. Панә, ы́ақа, ыи ымәл, ыу воча-пухәла-па ыу Воч-лөқ-пухәл-лөқ-пырәс-имихән-икихән пәх. Йәхәл-аңкихәл куьһәла туққәл, тасәң ы́әрас кө Морка мәстаха умәтхән. Тасәң ы́әрас кө Морка иминат мәта кулән-йәңк пар алтә йокқә ариалихән. ыу йәмил-ыуһилнат итпә вәлләт. Всә.

[6] Җвәс өрт

1. Әй мәта латнә тасәң кө вөл. ыу тасәң кө вәлтәлнә, әнта мұв қөвли вәлтә мұв тасәң кө, әнта мұв ванли вәлтә тасәң кө, йәмат тасәң кө, йәмат ар вәли тәйәл. Ар мәта ы́әрас вәли тәйәл. Панә әй рәпитләтә кө пәрили тәйәл. ыу рәпитләтә кө... кәһар мәта рәпитләтә кө пәрили тәйәл. Тәм мәта вәлтәлнә, әнта қөвли мұв вәлтәлхә йәх, ванли вәлтәлхә йәх, әй латнә рәпитләтә қуйәл әвәл пәтәхә омәстахә йәх, әвәл ләхпинә сүй вәрләх йәх.

2. Әй мәта латнә ыу тасәң қуйәлнә пырили:

– Рәпитләтә қуйәм, мұв манә атәм мәта урнә тәйиллә? Мұв литәтәт-қулат әнтә лапәтлә? Мұвәлийи чәлхә йәхән? – һәвмил.

– Нүһнә, – йәстәл, – войәхләмин пә әнтә тәйләйәм, – йәстәл, – литәтәт-қулат пә лапәтләйәм. Ма әнтә пә чәлхә йәхәм, әнтә пә пыттахә пә йәхәм, – һәвмил тәм. – Нәма қөв пә әнтә, амп ыи қөрәхтәл, – йәстәл, – әвәс ыль ыи йөвәтл, – йәстәл, – панә әвәс ыль нүһат вәлтәхә йөвәтл, – йәстәл. – Нәма әвәс ыль ыи пә кәләмтәл, – йәстәл. – Әвәс ыль кәләмтәтә латнә, әвәс ыль тәхә йөвәттә латнә, әвәс өрт нүһаты сөчәл. Панә һәвмәл, нүһат вәлтаң кәлат сөчәл. Панә нүһат вәлта йәтал латнә, нүһ тәм йәста: «Сар мант ал вәла! Олән латнә қәһа ма рәпитләтә қуйәм вәла! ыу пырнә нүһ тәм мант вәла!» Нүһ там олән латнә мантәм пиртә, мант лүв вәләл. ыу пырнә тәм ма һичи мәта ур тәйләм.

3. Төп ай көл һәвәмхән, төп тәрәмхән, панә ы́ақа амп ыи қөрәхтәх. Амп қөрәхтәх, панә әвәс ыль пан пә ыә ыи сохәлтәтәх. Әвәс ыль тә сохәлтәмәл панә ы́ақа пан пә әвәс өрт ы́ақа ыу тасәң қуйа ыи сүчәм. Мәта сар қуйа вәлтаң кәлат көчхилнат сүчәм. Көчхил аләмәл латнә, тасәң кө һәвмәл:

– Сар мант ал вәла! Олән латнә рәпитләтә қуйәма мәнә, вәлә! ыу пырнә нүһ мант вәла!

Панә ыу рәпитләтә кө пәрили әвәл ләхпинә омәсл, панә ыи рәпитләтә кө пәрили, ы́ақа кәһар кө пәрили әвәл сурийи ылә көсиптәх, рөксөвәли. Панә күтпәли чөпхә сәврәмәл. Әнта, сапәл лөвәл сәврәмтәх. Сапәл лөв ылә көрәхмәл латнә, сапәл лөвәл тәт рәккән, сапәл лөв өс нөқ ләққинтәх. Тәлән кө мәхәлнат нөқ ыльәмтәх. Кимәтхә сәврәмәл латнә, өв лөвәл өс ылә көрәх, өс нөқ рәкнәлхә. Қулмәтхә сәврәмәл латнә, панә ыу сапәл лөвәл өс нөқ рәккән. Қулмәтхә сәврәмәл латнә, сапәл лөвәл өс сәврәмәл латнә, панә ы́ақа ыу кәһар кө өв лөвәл өс вәләм тохила рәккән.

4. Панә ыу кәһар кө пәри ы́ақа рәпитләтә кө пәри ы́ақа әвлә күрмимтәхәл, түвәт күчәм, лайәм өв пәрили илмәхтәх. Панә ыи виқкәтәх, йәстәл:

– Әнәл күр пиһән ыи сәвәрләм! Әнәл күр пиһән ыи сәвәрләм! – йәстәл ы́ақа.

Җвәс өрт йәстәл төва:

– ыи лөвәт йәм вәра, әнәл күр пиһәм ал сәхрә! Әнәл күр пиһәм ал сәхрә! Мұв арәт тас-ы́ах өйәхтәләм, ыу аритат нүһат мәләм, – йәстәл. – Қәләм йәңк кәлән пулләм, вәлән әвләм ыәнә нүһаты мәләм.

ы́ақа әвәс өрт қөнтәхә ыи вәйхәнтәх. ыу кәһар кө пәрили һәвмәл:

– Әй мәтли пә мантәм әнтә мосәл. Ма нүһат әлә һултыптәләм.

Панә әлә ыи һултыптәтәх. Йәстәл:

– Нәң өс тәхнам ыльәхә йүлтәх қунтә, ыорәс унччин латнә, амп сыхәмтә әй мәтли пә ал қыйәмтәл. ыорәснә әйнам йәңка мәнәтәх.

ыи моһь ыи тәрәм.

[7] Сәмләх-пәлләх пырәс икихән-имихән

1. Әй мәта латнә ими қоләхсәхән вәлләхән. ыу ими қоләхсәхән вәлтын, ы́ақа, қылхәл қул-войәх кәнччә лөвәтхә-қөлхә йәх. ы́ақа сәх пән тәйләхән. ыу қылхәл ы́ақа сәх пән ыльәләмин йәңқиләл. Сәх пән ыльәлтыннә, әнәмта пәнччә кө, мұв қөв әнмәл, ыи йәңқалнә ими қурһәхләхәләл, қылхәл ы́ақа әнәл қөхә йәх. Әнәмта пәнччә кө, мұв қөв әнмәл. Бәлилта-толилта мәвләмтәтә лөвәтхә йәх.

2. Әй мәта латнә имил һәвмиләл:

– ыи сәх пөһымәһи ылә вәлтә пәләкнам ал мәнә лөвәт! ыи сәх пөһымәһи ылә вәлтә пәләкнам йәвән сохит әнтә мустәл. Ыл пәләкнам ал мәнә, лөвәт, – имил лүватынам һәвмиләл.

– Төхәнә, төхәнә, әнтә мустәл қунтә, әнтә, ма мұват мәнләм.

3. Йә тәм мәта вәлтәлнә өнтәлнә нөмәқсәхәл, сәх пән ыльәә йәңқиләлнә: «Лүв әнта имәм (йәм мәта тохи вәләл) ыәнә һәвәмталнә лүв маң[т] мұв вәр пәтан әнтә әсәлл. Әнта йәм мәта Қулән-Войәх Қон тохи вәләл, йәм мәта войәх-қул вәлтә тохи, ма ивәлтәм қәһитәл. ыу вәр пәтан мантәм йәстәл. Сә-сәр, – тәм мәта қәтәл нөмәқсәхәл, – сәр ма ыу пәләкнам йәңқилләм. Йәмнам мұвәли ма ивәлтәм қәһитәл. ы́ақа аңкәнөш имәм ма ивәлтәм қәһитәхәлта чүксәмәх, ма ыу пәләкнам йәңқилләм».

4. Панә ы́ақа ыу пәләкнам ыи мән. ыу пәләкнам сәх пән ыльәә мән. ыу сәх пән ыльәә мәнмәл: «Сәр ы́ақа пөһам пәрхинам ыльәләм. Сәр ит ыу пәләкнам йәңқилләм, ыл пәләкнам йәңқилләм, имәм йәстәм пәләкнам».

5. Йә ы́ақа әнта, мұв қөвәптә мән, әнта мұв ванәптә мән, чәкәпә қөвәт әнтәм вәләл, ы́ақа тәми ләйәлл, қот төттә омәсл. Тәми әй қот,

йәмәт олқасхә йәхәм қот, ыир наңкәт таләм қот. Тәми йәмәт олқасхә йәхәм, роқәнта қот кима йәх. Олқас қот тәми төт омәсл. Тәми ләйләхәл ыәқа, най муләм, мәтә пәрңәли әтәл.

6. Бәқа күрһахләх, өвпи һаьәләккә йәкә ыи пунчәх, өвпи һаьәләккә пунчәх, йәкәнам күч иңләхтәх, тәми йәкән утә оләннә имихән-икихән әлләхән. Тәми йәмәт сәмхәл кәлсәхә йәхәм имихән-икихән утә оләннә, қот йәкәнә тәми төт әлләхән. Бәқа һаьәләккә өвпи кәтәлнат пунчәх, әй кәтәлнат тәвәртәх. Чүч өвтыяа һаьәләккә ыл ымәл. Қәва, қәты йәхиләхән? Тәми вәр күч арыалта йәх, лүват әнтә вутын қәрасәп. Әй мәта қуйнә пә әнтә вутал қәрасәп.

7. Нул ләкәпәлләхән, имихән-икихән усипәлләхән.

– Тәми өлән қәтәл йәкәхә йәх, ими? – һавмиләл.

Ими һавмиләл:

– Бәқа, қәтәл йәкәхә йәх.

Ики һавмиләл:

– Нүң, ими, лита йәхән?

– Бәқа лита йәхмам сәвәл, – ими һавмиләл. – Бәқа наркасәлмән төхән қунтә.

Бәқа ики һавмиләл:

– Өңкәйүх бәвләкә вәбимтә ыәқа!

Өңкәйүх бәвләкә иминә вәбимты, ики һавмиләл:

– Йа, әнтәпа нәкнам қот төйнам! Ма наркасәләм, – ыәқа ики наркасәләта ыи йәх. – Мүвәли тылмән ыәқа вутан? Қәләм оли қор вохләмән.

Бәқа ики наркасәләта ыи йәх:

Қәләм оли-йа

вәли қор-а,

тәхә рәмәса-а,

тәхә қәмәса-а!

8. Бәқа мүв бәттың-пәлән пәвәттә ләви, мүв вәтәң-пәлән пәвәттә ләви, тәми ики наркасәләтән кәм қот қөны иңләхләхәл. Тәми қор мүв тарәм вәтнә, мүв тарәм қумпәтнә, тәми қот қөн йәкәнам алә талли наркасәйүхнә.

– Қәләм оли, – йас[тәл], – вәли қор тәхә ромәса, тәхә қәмәса.

Әй ванхәнам йүтә сохит қот қөн йәкәнам әнтәпнә әй пыч қәләқинты. ыи әнтәп иминә вәйи, қот пәлә йәкәнә имихән-икихән ыәқа қор қәртә йәкән ыи чүксәмхән.

9. Лүв омәсл, тәхнам ләйәлл. Бәқа ыи омәсталнә тәхнам ләйәлл, лүват әнтә вутын қәрасәп. Ими пиртымты өңкәйүх бәвләкә вәбимтәта, ыу лапәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сор, ыәқа ыу қор һамрәхән тәхә нык ыи мәли.

10. Тәм аңкәнәш, ләйәлл, қор йәмәт вәйәң қор, йа пут кәвәртәнә йәңкә вәрта қә ыи чүксәмәх. Пут утә ыи вәйи ыәқа, лита йәкән ыи чүксәмхән

вәлә йәкәнә. Бәқа ими қәләхә йәңкә вәр, панә вәйәң һавит әйнам йәңкә ыи қәртәләл. Йәңкәл тәкәнта қәртәтәх. ыутәлнат өс лүв лив. Лүвә лита ымәл. Бәқа ыутәлнат қәчәм йәңкәл учнат әйнам йиһьбәхтәтән. Лүвпә қәчәм йәңкә йиһь.

11. Йа ыәқа қәчәм йәңкә йиһьмин пырнә ики һавмиләл иминам:

– Вәлә, нүң әвлән?

Ими һавмиләл:

– Әнтә қәләт әвләм, ма әвә әнтә әвләм. Әнтә қәләт ыит мин әсәккә йәхминнә ар лита қәләт йәхмән? Мәқи мин ма төм әвәлтә вәр төймән. Қәләт мин ыит вәнә йәхмән?

– Сә-сәр, ыәқа қәләхәл қәләм оли күрәң вәйәх вохләмән. Қәләм оли һөв вохләм. Мүв үрәккәнам қәләт вәнә йәхмән?

12. Арыәлтәтәх, лүват әйнам әнтә вутын қәрасәп. Бәқа кәмнам мәнәхә ыи йәх, ики ахән һәләчәхты.

– Вәлә, ими, нүң ма ихнәм мүват һәләчәхтә?

Ими һавмиләл:

– Қунтә ма нүң ихнән һәләчәхтәм?

ыу вәр ай вәләмәхә питәм пырнә лүвнә ими ахән һәләчәхты.

– Вәлә, ики, нүң ма ихнәм мүват һәләчәхтә? – йоқкән ләвәтта ыи питхән.

– Мунт йәстәлән, нүң ма ихнәм мүват һәләчәхтә. Ит өс нүң ма ихнәм һәләчәхтә.

13. ыутә лат йиңкәл кәтәлмин һаьәләккә әй кәтәлнат өвпи пунчәх, әй кәтәлнат өвпи лиңкәтәх. ыутәл итпә мән. «Аңкәнәш, имәм ещә һавмиләл, вәнам ал мәнә! Йәм мәта тохи лүв нымән вәт қәһитәтал тохи! Қәләхәл сәр әнәләчәк йәңкә вәрләм! Мунт йәстәл, қәләм оли күрәң вәйәх вохләм. Йа ыәқа йәкәнам мәнләм. Мүв аңкәнәш сәх пән, һавәм ыи тувәм».

14. Мүв тохи сәх пән ләвә! Пәнәл пә әнтә ләвәхә. һави ыи тув, йәкәнам мән. Йәкә йөвәтмәлә вәлә ыиминт һави йәңкә тув.

– Сәх пән ләвә йәңкә қөв мәтә мари йәңкән. Вәлә ыит өс мүвли тувән? – имил йәстәл.

– Бәқа лива, лива, лива, ләңкәләх-сүйләх!

– Ма вәлә нүңаты йәстәм, қәта мәта тохәтнә әнтә йәңкәлән, – имил һавмиләл. – Аңкәнәшлиңки, тәхә йәләх урәт ал вәрәнәтә! Нүң қәләм йәңкәлән? Нүң нәмәкәсәхәлән, йәм мәта өтәт вәт вәлләт? Нүң йәхлә-йәхлә ливәм өтәт вәт вәлләт. Нүң әнтә йа тәхнам йәңкәлән? – имил алә өв пәләк күнчиләл. – Тәми қәты йәхән? Нүңат ыи ләвитхә әнәмтәм. Нүңат ыитәтнә литә тохи кәнчлән. ыит вәлә йәхлә-йәхлә ыи ләки мәнәт. Нүң қөйәнә [қөйәхинә] вәнам йәңкәта партлә?

– Кәш, әй қәләттынам пә әнтә йәңкәм, тәхә лива, вәйәң һави лива!

15. Имил қоты йәл? Төхә һәви литахә чүксәмәх. Қоты пә йәл. Буминт пыр аләң Һақа, вәнчана-пөчана қатәл нөк қөтәл, имил йастәл:

– Нүң қөлнам?

– Ма Һақа сәх пөнам лотҺа йәңқләм тәм қатәл.

Имил йастәл:

– Нүң Һақа йәмнам қөттә ал йәңқа! Төхә сәх пөна лҺа, панә тәхә пәрхинам йүва!

16. Һақа өс мәта аңкәнөш! Сәх пөн лотҺа, сәх пөнәла йөвөтмәла, әй мөчҺа, панә мәнтал сохит йәңк йух әвөт, па әй мәчҺә йәңк вәр, әнәлчәк йәңк.

Төхә йәкә йөвөт, әй кәтәлнат өвпи пунчәх, әй кәтәлнат өвпи тәвөртәх. Мунт вәлә вәр өнәлтәх! Мүв латнә наркасәлхән, төхә чүч өвтыҺа ымәл. Тәми әй латнә усилтәхән, вәр күч арийәл, тәми, лүват әйнам әнтә вутын қөрасәп. Йәмат һәлләх-сәмләх, әсәккә йәхәм имихән-икихән.

17. Вәлә ики усил:

– Ими, нүң лита йәхән? – йастәл.

– Йәхәм, Һақа, лита.

Ики йастәл:

– Мампә Һақа йәмат йәхәм лита, молқатәл мүв ура Һит йәхмән, әсәккә пар йәхмимәнам. Һит мүв аңкәнөш урнә Һәнә Һит йәхмән. Қөләм оли қор ливмән, панә әйнам әнтә әвәлмән. Әсәккә йәтә қө пә арпә лил. Һиминт мәта вәр пә әнтә төймән. Һақа тәм қатәл қөләм оли һөв вохләмән, қөләм оли күрәң войәх. Ими, өңқйух Һәвләк вәбимтә!

Ими өңқйух Һәвләк вәбимтәх.

– Аңтәп китлә қот қөннам!

Иминә китли қот қөннам. Ики наркасәл:

Қөләм оли-йә

сурты һөв,

тәхә рөмәса-а,

тәхә қөмәса-а!

18. Тәми ләйәлл: вәтәң-пәләң пәвөттә ләви, вәтәң-пәләң пәвөттә ләви қөләм оли сурты һөв, қөләм оли күрәң войәх төп әнтә чәңқләм латҺә йәхәм күрәң войәх, төт ләхәлтәли. Мүв тарәм вәтнә тули, мүв тарәм қумпәтнә тули. Имихән-икихән қот төй йәчәнам әй сөңнам тули. Һақа қот қөн йәчәнә аңтәп йәчәҺә йәхмәл латнә әй пыч нөрақинты. Әй-пә төт нәрәмтәхәл, қот вәлә йәчәнә әй пуш төт ләрәмты. Панә пә Һақа төт имихән икихән қөрантәта йәккән, чүксәмхән.

Һақа, молқатәл вәлә вәр Һи арийәләх, имихән-икихән сәмхәл әнтә тайләхән. Лүв пә чүксәмәх қөрантәта. Лүв пә кәт-күр кәтләмтәл.

19. Ики һәвмиләл:

– Ләпәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сор нык ыхтә!

Бу қөләм оли күрәң войәх сурты һөв ләпәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сора әйнам нык мөли. Мунт вәлә йәңк төт ливәтәх, вәр. Бу күрәң войәх утә латмәл панә имихән-икихән лита йәхмәл анәх күтәпа төхә ымәл, муштәм сохит.

Имихән-икихәннә кәтәт-күрәт ал рәмқәмтәли. Һақа лүвнә Һу вөйәң һәвит Һи йәңка төхә әйнам Һи, Һу пөтҺынтат. Йәңк тәкәнәта пөтҺынты. Лүв пә тыл-төл сохит. Һи лив, лив, қочәм йәңкәл сүңқәлнат әйнам ливил. Имихән-икихән өс қочәм йәңк йиһьхән, лүв пә қочәм йәңк йиһь.

20. Ливмил пырнә ики һәвмиләл:

– Вәлә, ими нүң әвлән?

Ими һәвмил:

– Әнтә қөлат әвләм.

– Әнтә Һит қөллә, – ики йастәл, – мампә әнтә қөлат әвләм. Моқихә киҺа ливпәсәңкә қөлат йәхмән. Моқи матәм мин күрәң войәх ливмин муштәмин әвләмән. Қөллә мүв урнә Һит ливпәсәңкә қөлат йәхмән? Лүв аңта вәс ар лита қөлат йәхмән. Қөлтәхәл қөләм оли пупи вохләмән. Һут йә Һақа төхә әвләмән, вөйәң-лантәң войәх. Қөлтәхәл сәр пупи вохләмән.

21. Әнтәлнә нөмәқсәхәл: «Қөлтәхәл сәр йәм порийат вәрләттән.»

Йә Һу вәр вөли. Йә Һу омәстыннә әнтәлнә нөмәқсәл: «Ики ахән һәлчәхтәләм». Ики ахән һәлчәхтәтәх. Ики панам Һи йәх.

– Нүң мүв аңкәнөшҺә ма ихнәм һәлчәхтә? Молқатәл нүң йастән, ма ихнәм һәлчәхтәлән. Нүң мүв аңкәнөшҺә ма ихнәм ит һәлчихтә? Әсәккә пар йәхминнам нүң мүв төхәл мант нүң һәлчихт[әл]ә, ма ихнам мүват һәлчихтә.

22. Ләвитта Һи питхән. Ләхәмхәчәк йәхмин пырнә ими қөләхнә ими ахән һәлчихты. Ими панам Һи йәх:

– Нүң мүв аңкәнөшҺә ма ихнәм һәлчәхтә?

Ики панам Һи йәх:

– Қунтә ма нүң ихнән һәлчәхтәтә? – Йөқкән ләвөта Һи питхән Һақа. Төп әнтә һул вәлхәлтәхән «Нүң мүв аңкәнөшҺә ма ихнәм һәлчәхтә?»

23. Йә, Һақа ай вәлмәлхә питмин пырнә әй кәтәлнат өвпи пунчәх, әй кәтәлнат өвпи тәвөртәх, панә һәбәликкә Һи мән. Илә питмәла қөхлиләмин йәқәнам нүрәхтәх. Әнтә мәтә сәх пөн, әнтә та мәтали. Йәқә тувтәх, ими өс Һи панам йәх:

– Нүң қөл вәйәм һәви йиңкән?

– Көш, ими, лива, лива, та, вөйәң күрәң войәх һәви. Әнтә мәта қөл вәйәма, тәхә, ими, лива, лива! Литә вәра арийәл! Мүв тоқи мант пырилән.

Ими литә мәта нөмәсәл пә әнтәм. Ими йастәл:

– Нүң йәхлә-йөхлә ливәм-тайәм өтәт, төхнам нөрәпта ещә раңипән. Чәкнат, вөвнат нүңат нөк әнәмтәм, әнәмтәм.

24. Һақа имилнам йастәл:

– Лива! Ма йәмнам қөлләм йәңқләм. Ма вәс қөләмтәтә өтләм.

Төрэм пэтэхлэх. Алэң ванчана-пөчана қөтөл, имиnam йастөл:

– Ма сэх пөна льоба мәнлэм.

Ими йастөл:

– Энта, нүн қөлнам мәнлән. Сэх пөна кәш эйнам тайлаха йәх, қул әнтә тайал.

– Энта, қөлнә лүв әнтә тайал.

25. Бу сэх пөн ивәл әй мөч. Мунт бу молқәтәл йасәң қул, өс пупи вохәл. Өс мустәмин йаңк би вәр, вөйәң һәви пулта қөрасәп йаңк би вәр. Йа Һәқа, бу қота йөвәтмала ләйләхәл: әй төхәнә най мүләмин төп-төп пәр кил-әтәл. Навәликкә әй кәтәлнат өвпи пунчәх, әй кәтәлнат өвпи тәвәртәх. Чуч өвтыяа төхә ымәл. Мунт бу мүрт вултәх, мүв мүртнә наркасләхән, бу мүртнә би йөвәт. Йа Һәқа, әй латнә усипәхләхән, нәрипәхләхән.

26. Ики һәвмил:

– Ими, вәлэ лита йәхән?

– Һәқа, – йастөл, – йәхәм.

Ики һәвмил:

– Мампә лита йәхәм. Молқәтәл вәлэ қөләм оли күрәң войәх күч вохәлмән, эйнам вәли мәнәм чәпас. Мүв урнам қәлат әнтә қәлат әвләмән. Йа Һәқа, тәм қәтәл пупи вохләмән. Нүч тәм әвләмән. Бут йа вөйәң-лантәң өт, пупи вохләмән. Пупи – вәлэ вөйәң өт.

27. Йа Һәқа имиnam йастөл:

– Өңқйух Һәвләк вәвимтә!

Иминә өңқйух Һәвләк вәвимты.

– Аңтәпа нөқнам китлә!

Аңтәп қот қөннам иминә нөқнам китли. Ики наркасләта би йәх:

Қөләм оли-йа пупи,

тәхә рөмәса-а,

тәхә қөмәса-а!

28. Һәқа вотәң-пәләң пәвәттә ләви, вәтың-пәләң пәвәттә ләви пупи Һәқа вотнә әй сөңнам аләмли, имихән-икихән қот қөн йәчәнәм. Бу төрәм пәтәнә ләхәлтәли. Пупи йүв, йүв, имихән-икихән қот қөн йәчәнә, аңтәп тәй йәчәнә әй пуш вәрәнты. Пупи қот пәлә йәчи вәт лярәмты. Молқәтәл вәлэ вәр вуйәм қә, лүв пә пыхәртәл. Пупи қөртә қә лүв пә чүксәмәх. Ит вәлэ кәчәх үч йөта алтаха йәх. Вәр эйнам вута йәх.

29. Һәқа бу пупи қөри-вәри, панә бу лапәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сор төхә намән лойәлхәл, эйнам төх мөли пупи. Пупи һәви кәвәртәм-вәрәм пырнә панә Һәқа бу вөйәң һәви лүвнә йаңк вәтбәхә қәлат би каритәтәх. Молта мүв вөли, әнәл йаңк лүв вәр. Тәтбә қәлат вөйәң һәвит эйнам төхә пуллал. Һәқа бу ливмил, йәнбәмил пырнә лүв пә лил, қочәм йәңкәл сүңқәлнат эйнам йиньвәл. Кәв пут пәтәнә әймәтли пә әнтә қыг.

– Вәлэ, – ики һәвмиләл, – нүн әвлән?

– Энта, мүв тохәм әвләм? – ими һәвмиләл, – әнтә әвләм.

– Энта, бит қөлнә бит вәнә? Бит мүв урнам әнтә әвләмән? – йоққән Һәқа айа-көла би йөккән. Қөлнә ахән һәлчихтәтә тохән пә әнтәм вөл.

30. – Бит вән сохит мин үрәккә-мәхәлхә мин әнтә әвәлләмән? – Ики айа-көла имиnam йәх. – Бит қөлнә вотләх мөта урнам мин әсәккә йәхмимәнә әнтә әвәлләмән, – ики һәвмиләл. – Аңта бит тәм вәлтымәнә мәтанә ләйхәлтәлөймән. Сәмләх-пәлләх йәхмимәнә мин мәтанә ал ләйхәлтәлөймән. Қөлнә бит мол қөләм оли вәли қор вухмән, әнтә әвәлмән. Молқәтәл қөләм оли күрәң войәх вухмән, әнтә әвәлмән. Тәм қәтәл қөләм оли пупи вухмән, әнтә әвәлмән. Ими, нүн мол виминт йасәң нөқ әтәлтән, ма ихнам мүват һәлчәхты. Бу пырнә өс ма ихнам мәтанә һәлчәхты, би мәтанә ал ләйхәлтәлөймән? Энта, – ики һәвмиләл, – нөмлә, моқи йәхлал, йохлал ливмимән латнә би ими қоләхсәхән қыгхән. Һәқа би ими қоләх вәлэ қөхә, қә лөвәт қөхә йәх. Әнтә би қөнә мөта ур ал вәрәнтәл?

31. Ими һәвмиләл:

– Кәш-әй, чопәңқа! Бит вәлэ мин ай латнә қыйтәмән, чәңкәлтә вәртә йәх қунтә, битмән мөтә вәр ал вәрәнтәл.

– Һәқа қәлтахәл сәр Һитхән тәхә вохлихән, – ики һәвмиләл. – Қәнтәқ қә һәви ливмимән пә қөққә йәх. Битхән вохлөмтәм. Қәнтәқ қә һәвин мин моқи йәмәт әвәлтә вәр тайләмән, панә қәлтахәл Һитты бу вохләмән.

32. Пөббәқ шөрту! Өс мөта аңкинә ими ахән һәлчәхтәтә, әйәлта Һәқ бу йасәң қөлмал пырнә кәмнам би мән. Әй кәтәлнат өвпи пунчәх, әй кәтәлнат тәвәртәх, панә йәқәнәм би нүрәхтәх, пупи һәви кәрәлнат. Ими мохла киньба өс пытәмтәхәлта йәх. Үлпәл-қөрәл әнтәм.

– Нүн чәйә пәта, қөлнам йәңқлән? Нүн тәм қөл вәтә һәвила?

Имиnam һәвмиләл:

– Айләх, сүйләх ливәлэ, ливәлэ! Нүнаты йастәләм, лива!

33. Һәқа омәстал-вәлтәл лота әнтә қөнәл бу ими қоләх. «Өс тәми мөтапә төрәм, – әнтәлнә нөмәқсәл, – қәлтахил вәлэ би, аңтәп тәйә би вәрлөймән». Бу имихән-икихән һәвмәм сөңнам төхнам қөләнтәх, қәлтахил тәм йәчәң қәтәл йәчәнә, сәмәң қәтәл сәмәңнә там ими қоләхсәхән тәхә вохлихән. «Аләң там ими қоләх вохләм, бу әнәл қөхә йәх. Там бу пырнә имил».

34. Ими күрһәхләх, мәтләх мөта вәрәл мустәләх қәлат йәх. Имил йастәл:

– Нүн қөлнам йәңқлән, сәх пөнә мүват әнтә льобилә?

– Сәх пөнәм кәш қул эйнам әнтә тайал.

Йа, аләң ванчана, пөчана қөтәл, имиnam һәвмиләл:

– Пөңәл вәлә йәч әнәл кәв қөтты? Бу әнәл кәвлиңки мантәм мосәл.

Ими һавмиләл:

– Кәш пөңәл вәләнә бәтты вәлә.

35. Бәқа бу кав лүванә тәх күч һәрәмтәтәх, лайәм, көчәх лөвәтә әнәл кавлиңки вәлл. Тәми әнәл кавлиңки бәқа қөнәла қәтләхләтәх. Тәми әйнам қөнәл лөвәт. Ещә-пә қөнәл киһәа қөх. Пухләла вәйәхләтәх, тәми бәқа әйнам пухләл лөвәт. Ими һавмиләл:

– Нүң қөты йәхилән? Би кав қөты вәрийәлә?

Иминам йәстәл:

– Нүң ләңкәләх вәла!

36. Бәқа лүвнә айәлта йәрнасәл ләхпинам пытәрләтәх. Бу пөңәл кав, тәми қөнәл лөвәт. Тәми қөнәл улты, мавләл-учәлнат өнтәпәл тәми әйнам бу кавнә әйнам мәләккә вәйи. «Тәми мұв әнтә йәм, – өнтәлнә нәмәқсәл, – ма вәлә бу вохтам сохит әңтәп тәй йәчәнам қөнпәтам тәхнам кирәхтәләм».

37. Бәқа, әй мәта латнә қутәл ләхпинә омәстал сохит йәмнам алхәмәхәлта би йәх. Би мәта-пә төрәм пәтә, аңкәнәш бәқа! Ими қоләх йәмнам нәмән алта би вәри. Әй мәта латнә қот қөн ивәл бу кав паталил-учәлнат кәмнам би туви. Ими күч лүкиләх:

– Ичәк төрәм пәтә нүңаты күч йәстәм, ал мәнә! Нүң тәми қөты йәхән, нүң сәмты бу қота би йәңкилән. Аһләң ура би йәхән, – ими викатәхәлмин, йисәлтәхәлмин, вәләмтәхәлмин.

Иминам йәстәл:

– Ал виһа, ал виһа! Ал вәрәхла!

38. Ими лүваты күч көтхәл-күрхәла лүкиләх. Қылхәл нәқнам әй пыч туви, қот қөн вәси ивәл. Бәқа әй тәми нәқ питмала, йух тәйәт нумпийа питмала, пәлнәт ләра тәми алхәмәлты, тәми имиһән-икиһән қот йәчәнам. Атәм төрәм пәтәнә вотнә аләмли. Әй сәңнам аләмли. Бит мұв төрәм пәтә, бәқа? Ләйләтәх, қот қөн йәчәнам бәқа бу төрәм пәтәнә вотнә аләмли. Қөн пәтал бу йәчәнам бық вормәлтәлтәх. Әңтәп тәй йәчәха йөвәтмәла, қөн пәтал күч әңтәп тәйнә күч нәрәқинты. Кав һәсәнтәх, төт пөңәл вәләнә йирнә көрәх.

39. Аңкәнәш, бәқа, төт пөңәл вәләнә лүәмтәмәл латнә, кав һәсәнтәмәл латнә, сәмләх-пәлләх ики наркасәләл сохит, тәл лүвнә бәқа чөқсалты. Сәмты-пәлты пөрәққаны мәйи. Пырәс ики әй пыч көпимтәх. Наркас йухәл көсипи, имиһәңки өх ләви қуйи –ләпкәмты панә бәқа мустәм сохит.

– Сәр көта питәттән. Сәр аңкәнәш, нын әнтә ма йәхлам-йохлам ливиттән, қәли қыһән, сәр там, ма нынат пуына мәлләм. Мант ещә нын лита һәмләхтәхләттән. Ит сәр көта питәттән.

40. Бәқа, наркәсийух лүвнә илә ләвәмты, қот пәлә йәчәха. Бутәң көлат наркасәләтә йәх:

Имәм тәхә рөмәса,

тәхә қөмәса!

Тәми имил вотәң-пәләң пәвәттә ләви, бәттәң-пәләң пәвәттә ләви, ими қот қөн йәчәнам әй сәңнам аләмли. Қот қөн йәчәнам йәқәнам көрәхта йәхмәла латнә әй пуш лүктәх, панә ыл лүһәмтәтәх.

– Нүң ишшә мантәмнам йәстәлән, қөлнам йәңкәлән. Ма йәхлам-йохлам ликкән, ещә минат лита йәхләккән, – иминам йәстәл. – Мұв йәмхә сәр нәқ йәста! Сәх пәнәми ыләнам ал мәнә! Йәмнам вәр вуләх минат бә ликкән өлаң. Сәр ит көта питхән. Мин линат әңтәп тәйә вәрләмән. Қөлнә ма йәхлам-йохлам вәрләл. Әй тәхәнә, ма линат әңтәпа вәрләм.

41. Иминам йәстәл:

– Өңқйух бәвләк вәйә! Ләпәт пәлнәп, қут пәлнәп әнәл сорәт-учәт әйнам вәйила! Әңтәп кәтләмтә! Сәр мин линат вохләмән. Мұв арит вөнт войәх-қул, мұв арит қәнтәх қә қөлнә ликкән-тәйхән. Мин линат әй тәйәң әңтәп тәйә вохләмән. Сәр ымситтән!

42. Бутәң көлат ими қоләх кәмнам мән.

– Ма линат сәр би әңтәпин тәйә вәрләм.

Йә бәқа йәқәнам мәнхән, қуына, панә ими күч йәстәл:

– Қөты йәхилән? Әнтә мәта қөты йәхилән? Өңқйух бәвләка пә ал вәвиһтә, әнтә литә тәйтә өтхә йәккән.

– Әңтәпә нәқнам китлә, қот қөнам!

43. Иминә әңтәп нәқнам китли бәқа, бутәң көлат наркасәләтә йәх:

Сәмләх-пәлләх пырәс ики,

тәхә рөмәса, тәхә қөмәса!

Вотәң-пәләң пәвәттә ләви, бәттәң-пәләң пәвәттә ләви, пырәс ики, молмаш ики әй пыч әңтәп тәйнә қәләкинты. Лүв, қот қөн тәйи йәчәнам әй пыч аләмли, әйпә күч көрәхтахәл, көрәхтахәлнә мұв йәмхә күч питәл. Әй пыч би қәнтәх һәримты. Бутләт кәм һәримты лүвнә, кәм йәвты. Өс кимәтхә наркасәләтә йәх:

Сәмләх-пәлләх пырәс ими,

тәхә рөмәса, тәхә қөмәса!

44. Бәқа вотәң-пәләң пәвәттә ләви, бәттәң-пәләң пәвәттә ләви, вәл аләмли бәқа қот қөн ивәл, әңтәп тәйнә әй пыч қәләкинты. Бә қәнтәх һәрәмтәх. Кәм тувхән [туққәл], наңк түвәтәл, қөл түвәтәл түвәта вәт би пәнхән [пәнхәл]. Панә би имиһән-икиһән нәпәт қөвит әктәм, пәхтә вөқи, пәхтә һәхәс, мұв буһәң ар бутәт-учәт нәқ вәйләл, йәқә илләл. Панә бәқа, линнам тәхләң войәх вохәлта чүксәмхән, күрәң войәх вохәлта чүксәмхән. Әй тәхәнә наркасәләмин панә мұв войәх-қул литә качлин питләхән, әй вуминт войәх-қул вохләхән. Ими қоләхсәхән би йимин-буһиннат итпә вәлләхән.

[8] Кэр ньёл, вэх ньёл ими

1. Эй мэта латнэ ими қоләхсахэн вәлләхэн. Лин ванәпты вәлләхэн, қөйанә вули, лин қөвәпты вәлләхэн, қөйанә вули. Бу вәлтыннә, бу қолтын[нә] әй мэта латнэ Ими Қоләх йаңк йәвәл, йаңк ньолнат лыккәнтәтә кима йәх. Олән латнә ваннә войәх лыкмин йәңқиләл, тотынчәк войәх, васәх лыкмин йәңқилтахә йәх. Тәхәнә йәңқталнә имил ими һәвмиләл:

– Нүн, – йастәл, – қот мулән пәләкнам ал мәнә! Қот мулән пәләкнам нүн йәхлән йохла мәнмил әй сәһнам мәнәт. Йыс-йыси йохла. Пәрхи йөвтәм әнтәм.

2. Тәхәнә әймәта қәтәл йәңқиләх, кат қәтәлхән пә әнтә йәңқиләх, васәх-войәх кәнчмин. Әй мэта латнә тәм аләннә һәмәқсәл:

– Сәсар, ма мәнләм. Имилиңқи вәр әнтә вул вәлә, ма тәм лүв тулхәләл әй йуққән, кат йуққән сайи йәврәмтәләм, қот мулән пәләкнам мәнләм. Мулән қот пәләкнам, сәмән қот пәләкнам мәнләм. Мүват мант бу пәләкнам әнтә әсәлл. Ма вәлә бу пәләкнам әнтә йәңқиләм. Бу пәләкнә войәх-қул төвә өс арчәк вәләл.

3. Йа, ыәқа, Ими Қоләх тәм мэта аләннә панә войәх-қул кәнчча ыи мән, васәх-войәх кәнчча. Әвпән пәләкнам мән, имил ими ләйләл. Әвпән пәләкнам мән, әй йуққән, кат йуққән сайа питмал латнә, қутәл төп пәнт. Каримтәх, мәхләмтәх, мулән қот мул пәләкнам мән, сәмән қот сәм пәләкнам. Мулән қот ләрәлә күч йөвәт, сәмән қот ләрәлә күч йөвәт, мәңк күрмән ләк, луңк күрмән ләк. Ыи луңк күрмән ләк қөвит суч, мәңк күрмән ләк қөвит суч. Анта қөв мәнмал пырнә, анта ван мәнмал пырнә, әй мэта латнә ыәқа сарнам күч ләйләл, һәрис наңк таләм қот, һәрис қәл таләм қот, әнәлнам әнәл қот, қөвәлнам қөвәл қот, өврәлнам өвәр қот. Әнтәлнә һәмәқсәхәл: «Ыитпә өс мәтали ыәт вәлтәл тохи. Имәм иминә тәхнам йүта әнтә әсәлләйм. Мин үрәкқәхимән мәтали вәлтәл тохи. Ныңа мәнәм қө әнтә вули, қуйа мәнәм нә әнтә вули».

4. Ыәқа Ими Қоләх сучмал сохит әнтәлнә һәмәқсәл: «Мүв луңк қот вәлмәлнә ләңләм, мүв мәңк қот вәлмәлнә ләңләм».

Әвпи пунчәх, йәқә ләң. Йәқә күч ләң, ыәқа... йәқә күч ләң, тәми қот ут вәлә йәчәнә әй кэр ньёл, вәх ньёл ими, әй күрәл чанч өвтыя пәнмин әләл. Ньёл сәңкәл чунчәң қор мурнә вәлихән, қөпләң қор мурнә вәлихән. Ыи төрәм пәтәнә войәмты, нырән қот, парән қот рохәптәл.

Йәқә ләңмал төйи, һәвмиләл:

– Пәва вәла! Пәва вәла, ыәқа!

Сүй әнтәм, нөқ әнтә вәрәхләл. Әй латнә ыи қорәхтәх:

– Нүн мүв сәрәлта мәлхә вөйәмтә, пәва вәла!

5. Бу лата йәхәм латнә нөқ ыи вәрәхләх, нөқ ыи ләққинтәх.

– Әх, – йастәхәл, – пәва, пәва вәла! Әйпа литә вәри-һөрәх пул, – йастәхәл, – қәнтәқ қө тәйм, қәнтәқ қө мөқ, – йастәхәл, – йаңк кәтхәл-күрхәлнә тәхә туви, – йастәхәл. – Ыиминт литә вәр вәлтәлнә өс әлән лүв кәтхәл-күрхәлнә, – йастәхәл, – литә вәр һөрәх пул, вәрән һәви пул лүв кәтхәл-күрхәлнә тәхә туви.

6. Нөқ кил, ыәқа, панә кәмнам ыи сөчәм, архәмәх, кәмнам сөчәмал латнә:

Қәнт[әх] қуйәна(хә) сәңктә төйм(а)⁴

кит урпи(хә) пой йух йөпи,

пой йух(а) йөпи-пи төйм(ийа).

Бу қәнтәқ қуйәнә(хә) сәңктә кит урпи(хә)

кит урпи(хә) пой йух(а) йөпәм(а),

пой йух(а) йөпәм кәнччәхә, сар

ма кәнччәхә йәңқләм лүв.

7. Кәмнам әлә вуйи. Әвпийи кәмнам төп лүв мән, бу лата йәхәм латнә, ыи кэр ньёл, вәх ньёл ими өвпи кәмнам, өвпи тәврәмтәм пырнә Ими Қоләх архәмәх:

Ма арәх тутә қө вөсәм қунтә,

моһь тутә қө вөсәм қунтә(хә),

мүв вот аләмтә сор[әм] лыпәт(а)

сор[әм] сөққә йәләм әлән, нөвипләм(ахә).

Қәлға йүтә сор вотыя ар мәңкнә(хә)

қөнәң(а) қоты қөны олән(а)

нөқнам(а) төримтәтам(әйа).

8. Бәл төлпи йорипәх-мәрипәх, ыәқа вот аләмтә сорәм лыпәт, сөхәликкә йәхипәх-сохипәх. Қәлға йүвәм сор воты ар мәңкнә нөқнам торипли. Қөнәң қот қөны кәмән көрәх, кәмән тәләң қө мәвәлат лүльәмтәх. Тәләң қө мәвәлат лүльәмтәмал латнә архәмәх:

Ма арәх тутә қө(хә) вөсәм қунтә(хә),

ма моһь тутә қө вөсәм қунтә(хә-ахә)

бәл төлпийа йохәқсәләм,

қәнчаң(а) қөнпи ай лөнт мөқа,

ай лөнт мөқи ләһь[и] пәйләңқән

4 Условные знаки при расшифровке песни: (добавочные слоги), [пропущенные слоги]

қөнән саңки қө ай қөнә(ха)
нөмән(а) өлән йөвләқсәләм(а),
нөмән(а) өлән ләхәлләм(а).

9. Бәл төлпи йорипәх-мәрипәх, ыақа, қәнчаң қөнпи ай лөнт мөққә йәхипәх. Қәнчаң қөнәп пәтә ай лөнт мөқ сохит ләнъи пайлаңқән йөмән пәлән пәвәлтә ләрнә йөвлақсәл, вотән пәлән пәвәлтә ләрнә йөвлақсәл. Би ләхәлтәлнә архиләмин ләхәл:

Ма арәх тутә қө вөсәм қунтә(ха),
ма моңь тутә қө вөсәм қунтә(ха)
ма йыс йоҳламли(йа) мәнәм ләки(йа)
мүв алтам қөнә аллөйәм(а),
мүв тутам қөнә тулөйәм(а)?

10. Мүв(а) қөвәпты ләхәлмал пырнә,
мүв(а) ванәпты ләхәлмал пырнә
йөмән пәлән пәвәлтә ләри,
вотән(а) пәлән пәвәлтә ләри,
әй мәта лата(ха) йәхәм латнә
ыл ыләңкә қөли сөққән мәхнә(ха)
лүвнә ариалталнә(ха) мүв:

11. Мүв йөмәл қоләмли пәлән чып(а),
мүв ұлт қоләмли пәлән чып(а),
тәми улңал йөвәтләх найән воч(а),
улңал йөвәтләх өртән воч(а),
лыпәт вочи(йа) йоҳләңа(әйа),
тухәр вочи(йа) әй олңийа,
қәнчаң қөнпи ай лөнт мөқ(а),
ай лөнт мөқа ләнъ[и] пайлаңқән
лат[тә] войәхли (х)ай латман
төт вәри(йа)ләхлән лүв.
Бәл төлпили(йа) йәвипәхәл(а),
тәлаң қөли тәлаң мәвәлнат
лүв йәвипәхәл.

12. Панә төл сөчи сөчәм, әнта тәми лыпәт воч оләңа, тухәр воч оләңа
питмал латнә, ариаләлтәх: тәми йаңк өвпи өвәп воч, пөр өвпи өвәп
воч. Йаңк өвпи, пөр өвпи воч, литә луңқи тәлаң воч, пөртә луңқи тәлаң
воч. Ай воч қөрәты сөчмал пырнә, әнәл воч қөрәты сөчмал пырнә, воч

өвәр, өвәр қот кәнч, пухәл өвәр, өвәр қот кәнч, воч қөрәты пухәл қөрәты
өвәр қот. Йәқә күч ләң ыақа, әй тәми мәхи Төрәм Қон утгән нөхәс пәвәр
утылнә йирнам әлал. Нәвәм, йастәх:

– Пәъа вәла!

13. А, ыу сөччалнә, сарнә ай воч қөрәты, әнәл воч қөрәты мән, литә
луңқи тәлаң воч, пөртә луңқи тәлаң воч, йаңк өвпи өвәп воч, пөр өвпи
өвәп воч. Әй ыи кәйңит парәт питә лүваты лиләхләләт, сәмән қуйин
сәм нөбәхтәләт, лулән қуйи лул нөбәхтәләт. Лүваты лүктыл латнә, лүв
тәмрәқәлтәл, илнам чөқсәлтәләл, илнам рәвипләләл: кәты қәйтә қө
көт чөп мәнәл, күрийа қәйтә қө күр чөп мәнәл, кит сөңнам мәта кәйңи
парәп иты па сөңнам пөрәхләл, кит сөңнам чөқләләл. Би йәңқәл, воч
қөри өвәр қота ләңмәла, пухәл қөри өвәр қота ләңмәл латнә, йәқә ләң:

– Пәъа вәла, – йастәл. Сар йастәл:

– Пәъа! – кәлнат лүватынам.

– Пәъа, пәъа вәла, – вөвләх лулнат йәхиләх. – Нүң, – йастәл, – қылхәли,
қылхәли, нүң тәхә йа йөвтән, нүң ещә пәъа вәрлән. Ма воч қуйәм,
мәх қуйәм, вочән тәләм, пухлән тәл мырәм, көт чөпхә китәм қуйә көт
чөпхә китә, күр чөпхә китәм қуйә күр чөпхә китә. Нүң мүвәли вәлты
вәрәнтәлән?

14. Сара йәхәм Ими Қоләх нәвмиләл:

– Нүң мүв сир воч қуйә, мөқ қуйә үрәккә питәм өтөт. Қәнтәк қө
най нәви, өрт нәви әнтә әвлиләхләт. Ма ыи төм пәләкнә ләхат қөты
вәрләм. Лилән көтәт, лилән күрат тәхәнам нәвәрләт. Ма ләхат әлә илнам
төйәлтәләм. Ләхнам көтләл, күрләл, лөвләл қоләт, илә тохләт. Мүвә
вәлтаң көлат қунтә, манә илә пөчәхтәлам, ма ныңкәтәми илә рәвәсләлам,
илә пөчәхләм. Ләхнам вөвләл әнтәмәт, сәқәхтәләт.

– Хәй, йәхән ыут, әссән ыут амп вөсән, нүң мант памилта ещә тәхә
йөвтән!

15. Бу лата йәхәм латнә путән вәх пәхтә көчхилнам, путән вәх пәхтә
ләхрилнам, күч тәхнам каримтәта йәх, өх пуны мөрийи, ыақа ими
қоләхнә ыи күнчипи. Пәл сөққәны күнчипи, пәртән қот қәрәха панә ыи
ылә рөмсипәлты, пөрәнтәта, сәңктахә ыи қөнтәмты. Пәл сөққәны катли,
өх сөхи катли, пәртән қот қәрәха ыи төплийи, ыи сәңки. Әй лата йәхәм
латнә пут вәрәл лиләхтәх, ләй вәрәл күта лиләхтәх.

– Йәхән ыут, әссән ыут амп вөсән, – кәлнат похәптәли, – нүң ма йыс ар
икәм, йыс ар имәм ливә, төйлә. Нүң қөлхә өс мантәм нүң нәмләхтәхлән.
Ма вәрәң қө пүләм лита нәмләхтәхлән. Әй йәхән ыут, әссән ыут амп. Йыс
ар икәм, йыс ар имәм қунтә, тәлаң лөнтхә, тәлаң пөрахә қунтә, мантәм
пәрхи әнтә кирихтәлә қунтә, әйләк қө, түхәрләк қө нүңат ыақа ыи китләм.

16. Ылән ыақа вохәләққинтәхәл, викинтәхәл, вәрәқинтәхәл:

– Қылхәли, қылхәли, ыи лөвит йәм вәр вәра! Ма найән қө найән
лиләм ал қөрәхтә, ма өртән қө өртән лиләм ал қөрәхтә! Йыс ар ики, йыс

ар ими ма̄ки мәнәм тәлән лөнт пөрахә нүңаты кирихтәләм, тәлән васәх пөрахә нүңаты кирихтәләм. Бәл сохит тәм мәнлән, утпән воч утпинә, утпән пухәл утпинә лилән йәңкәп, лилән пәмәп төв, сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төв. Тәм ыи сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төва йөвәтта латнә, тәлаң лөнты, тәлаң пөрә кунтынтә латмил тохи. Йыс ар икә, йыс ар имә тәм тәлаң лөнты, тәлаң пөрихә төт өйахтәлә. Мант, ыу лөвит йәм вәра, илә әсла.

17. Қот пәлил пәртәт архә рәхәт, ыу төвән(ә) сәңкилтәл, пөрәнтәтал ивәл. Ылнам әлә сапәк һөлхәл вәхләқинтхән. Буминт йасәң ылә төвриләх, ыуминт көл ылә төвриләх:

– Бәл ыит нохәр пәқи йохлат тывтә латнә, бәл ыит пәв пәқи куйлат тывтә латнә төва, тәм нәви тылсәң төрәм, тәм қәтлән төрәм, қәтлән төрәм, тылсәң төрәм өвтыйа тәлән қә мавәмат нөқ әнтә йөвәқсәләм, өс әнтә китләм. Най Лапәт, Өрт Лапәт Ләлән Қон вәлтә сохит.

18. Бәқа ыутлат кәм карийәх, утпи воч оләннам суч, сурәм воч оләннам суч. Бәл төлпи йорипәх-мәрипәх, қәнчаң қөнәп ай лөнт мөқ қөрхә патләмтәх. Панә ыи пөрәхләх. Утән воч утпинам пөрәхләх, утән пухәл утпинам пөрәхләх.

Утән воч утпийа йөвәтмәл, утән пухәл утпийа йөвәтмәл латнә, сорән йәңкәп, пирән йәңкәп төв, асип мавәтмән төв, қөсип мавәтмән төв. Тәми төхә күч йөвәт, тәлаң лөнты тәлаң пөрә қөвән латмал тохи. Лүв мәнәм йыс ар икил, йыс ар имил қөвән төвә йөвәтмил тохи, тәлаң лөнты тәлаң пөрә латмал тохи. Пәва мәтлҗи вәрәт, панә төл сохит тәлаң лөнт, тәлаң пөрәхә ыи пөрәхләр.

19. Әнта қөв ләхәлмил пырнә, әнта мүв ван ләхәлмил пырнә, төвә пөрәхләмил, йөмән пәлән пәвәлтә ләри, вәтән пәлән пәвәлтә ләри ыи ләхәлтыл сохит, қутәл қонәңа йөвәтмил латнә, кәр һөл, вәх һөл ими қот чәмәққә йөвәт. Мәхи йохлән, йыс ар ики, йыс ар имилнам һавәм:

– Нән сар йәқәнам мәнытәх! Ма тәм йөвәтләм. Сар ма тәхә, – йастәхәл, – вәтты, имәм ими қота йәңқиләләм. Ма йүвмам, – йастәхәл, – төл сохит йөвәтләм. Йәмнам мантәмат ләхләқсәл.

20. Әй йохлал йәқәнам мәнәт, йыс ар ики, йыс ар имил, йыс йохлал-йахлал. Йәқәнам тәлаң лөнт, тәлаң пөрәхә ләхәл. Лүв бәқа төвәнам ыи ләхәл. Йәқә ләхәлмал сохит қот өвтынә кәнымтәх. Қәнчаң мөқ ай лөнт қөрәлнат литәмтәх. Бәл төл йәвәпәл, тәлаң қә мавләтнат лүльәмтәх. Ылә нәврәмәх, өвпийи йәқә ләң. Әй имил ими бәл нөқнам ымәл.

– Өх, – йастәл, – ими қылхәл, қоләх, – йастәл, – қылхәли, қылхәли! Нүң, – йастәхәл, – сар мохәл мәнән, ит өс нүң әнтә мәнлән, – көлнат нөқ ләққинтәх.

21. Бу лата йәхәм латнә ыи кит урәп пойән йөпи кәнчмал тохи, пөңәл вәләнә төт әлал. Би кит урәп пой йөплән, кит йохәрт пойи йөплән, кит урпи, кит йохәрт пойи йөпи тәхнам инә күч нөқ вуртәмтәх, тәхнам

ләхәлтәхәл. Лүвнә сәккәли күнчипи, көт махәлты сәккәл йәврәмтәмин, пәл сохит пәвәләмтәмин. Пәртән қот қәринә лүвнә ыи пәвәләмты. Әнта қөвли пәвәлийәмәл пырнә, әнта мүв ванли пәвәлийәмәл пырнә, пәртән қот қәрийа рәмәстәмәл, сәңкмал пырнә лай вәр күта лиләхтытәх, пут вәрәл күта лиләхтытәх.

– Әй йәхән ыут, әссән ыут амп, – ыутән көлат сәңкилтәх. – Йыс ар икәм, йыс ар имәм нөқпи пәтхән, ләхлиләхәла, өт ливилхәла. Ит нүң сар ма ныңкәтәм пул әнтә қоләмтәлән. Кит урәп пойән йух йөпә нүңаты әй уллал йөвәтыл лүв.

22. Бутән көлатәй мөталатнә вәрәқинтәхәл. Бутән көлатвиккинтәхәл лай вәрәл, лай вәрәл күта лиләхләмәл латнә.

– Бу лөвит йәм вәрә, ими қоләх, – бутән көлат йастәхәл, – ма най пә лиләм ал тыхәмтә, ма өрт пә лиләм ал тыхәмтә!

Әй мөта лата йәхәм латнә, ыу сәңкталнә қот пәлә пәртәт мүв чөпхә мөрийләр, мүв китхә түвәт. Әй мөта латнә ылнам ыи рәхәмтәтәх. Лай вәрәл, пут вәрәл күта лиләхләх.

23. Ылта ыуминт йасәң сүйхәл товриләх, ыуминт көл сүйхәл товриләх:

– Най лапәт ләлхәл қә, өрт лапәт ләлхәл қә вәлтә сохит, найләнә қөрәмнат, өртләнә өртлә қөрәмнат өс нөқ әнтә әтләм. Бәл нохәр пәқи йөвәттә латнә, пәв пәқи йөвәттә латнә, ма сот лапәт, йәң лапәт қыһ қәвал имихә мәнләм. Лөлән лапәт ләв ылпинам мәнләм, пәйәң лапәт ләв ылпинам мәнләм.

24. Бутәлнат, төл сохит Ими Қоләх кәмнам кирәхләх. Йәқәнам итпә мән. Йәқә күч йөвәт, ыу йыс ар икил, ыу йыс ар имил қөвән мунт қунтә йәқә йөвтәм, ыу йохлал ай төрәм пәтәнә йәқән вәлләр. Бу вәлләх йәхиләм йыс ар куйил әйнам пәрхи кирәхләр. Ими Қоләх йыс ар имил, йыс ар икил тәлаңкә йәмхә пәрхи кирихтәләр. Би йәмәл, ыи ыуһилнат Ими Қоләх итпә вәләр.

[9] Күйәп

1. Әй мөта латнә, тәм мөта латнә, тәм мөта қуйән қә нөпәтнә, тәм мөта йохән қә нөпәтнә, әй латнә онтпәла сәсәм ай пәхәли вәл. Би онтпәл пәтәла сәсәм ай пәхәли вәрән онтәп, сөққән онтәп пәтәла сорәм омәсл. Сәмхәл тәхә ыи әтхән: йөм йәңк йәһьмин омәсл, вәт йәңк йәһьмин омәсл. Би тохинә омәсталнә бәқа төрәм пә йөмхә йәл, Төрәм аби. Нәмәлта йөм йәңк посмәл, йөм йәңк луләла көрхәл. Сәмәл һөв вөй, қор вөй лөлхә йәл, сәмәл һәмәккә йәл. Әнта пә кит қәтәл вәләм пирнә, әнта пә қөләм қәтәл вәләм пырнә, арәқ қә, моһь қә көтәл вөккәңкәчәк йәта йәх, күрәл вөккәңкә йәтәхә йәх. Лүват нөқ килтәл, ылә қөчәл. Пөңәлнә ләйләхәл – тәми пухәл қәринә омәсл. Пөңәлнә кав ыттән вәсәт һула рихләр, ыуминт әнәл қот, өвәрнам өвәр қот, әнәлнам әнәл қот.

2. Бăқа лўват төв нёқ килтәхәлтә кима йәхмал латнә, лўват әй латнә нёқ килтәх, қот ләхпинам ыи виңк, ваңктә кима йәх. Йәкә ыи лаң, лойәхләх әй мәч әнтәм, көчәх лойәхләх әй мәч әнтәм. Қот ләхпәләкнә тохә вәси питәм қот, қән вәси питәм қот. Тохә вәси питәм қутәл, қән вәси питәм қутәлнә аңта мүкким қәтәл қул, аңта мүкким ат қул, қәйанә вули. Бăқа әй латнә ыи виңк илнам. Тәм әнтәлнә нөмәқсәл: «Ма үрәккам мүвә әй мөтали пә әнтәм? Ма мүвә әй атәмнам, тәрәм иты әй атыл, мөх иты әй атыл. Мүв йәх әнтә тәйәм, аңки әнтә тәйәм».

3. Аңта қөв төхә ваңкмал пырнә, ван төхә ваңкмал пырнә, лантәң йыҳи, қуләң йыҳи қонәңа ыи қән. Би лантәң йыҳи, қуләң йыҳи қонәң мөта утә сойәм вәрәм. Нөв қотәмнәң қәрә қөр, қор қотәмнәң қәрә қөр. Би қөр қонәңа күч виңк, тәм қөр йәчәнә пәңқәл чәңкләм, пунәл чәңкләм әнәл вөнт қор. Қор ливмин тәм, пөм ливмин льольәл, қосқәла-пөмқәла қынмин льольәл. Сүвәс лүв. Қөты йәл, төхнам ләйләл. «Би қор, – әнтәлнә нөмәқсәл, – қөты вәрләм. Ма ваңкмин йәңкилләм». Бăқа күр ләр лөвәли әй пәләк лөвәс илә вәйтәх. Йәвәлхә вәртәх. Йәвәлхә вәртәх, мүвә нольхә вәртәх. Йәмси пәләки әй аңтәл илә вәйтәх, йәвәлхә вәртәх. Күр әй лунәл илә күр лон әй пәлкәл илә вәй, йәвәл йүнтәккә вәртәх. Би күр лон лөв әй сильәли вәрәм нъләл йәвәл йүнтәхә пән, ванхә виңк.

4. Би қор қөв аринтәлнам тәл йәвөттәх, сәм пәләк мухты мәны. Қор төхә көрәх. Йа, бăқа аңта мунт ыи нольхә вәрәм лөв сильәлнат илә қөртәх. Қор поңқәл чәңкләм, пунәл чәңкләм әнәл қор көпләңкә қөрәхтәтәх. Би көпләң қор сөвәл нәви пә төхә тув, мүвә әнтә, йәқәнам қор сөвәл талмин, итпә мәнәл. Көпләң қор сөвәл йәқә тувтәх, йәмси қот пәләкнә, йәмси йәхәлтам вөлә пәләкнә, нөв поңқәл лайәм әлал, қор поңқәл лайәм әлал. Йәңк ләмәт ыл пәләкнә, қор поңқәл әнәл сут әлал. Би сут төхә вәйтәх, лайәм төхә вәйтәх. Тәм пәлкәл лөвөтмал пырнә, төм пәлкәл лөвөт, төм пәлкәл лөвөтмал пырнә, тәм пәлкәл лөвөт. Бăқа, лайәм, әй тәм пәләк пөңәла пөнтәх, вәрәс пәләк чөпхә мәнли, төм пәләк каримтәлтәх, пөм пәләк чөпхә мәнли.

5. Кәм виңк, муләң қот мула мән, сәмәң қот сәмнам виңк, йуққәң ур, пөмәң ура виңк. Йа, бăқа, қөл ылә әвөт. Би қөл пәләккә төвиптәх. Би қөл пәләк ивәл күйәп ноль вәр. Қөл пәләк ивәл күйәп ноль вәр, күйәп ноль мынәхтәтәх, нөқ сур, қор сөвәл ыи мәрә қөләмтәх. Қор сөвәл илә нәбьәх, көпләң қор сөвәл. Икинә көпләң вөнт қор сөв панә күйәпхә ыә вәри, ыәнә мүнқлахты төхә. Күйпәл аңта қохәттал, сортал ивәл ыугы сәңкиләлтәх, төхә сәңкиләлтәх. Бәким ыурсәм, бәким йәм! Лүв ныңа мәнәм ныңән пил әнтә вуйиләл, қуйа мәнәм қуйәң пил әнтә вуйиләл. Күйәп сәңкиләлтәх, ыәртыләл. Күйәп айнам нөқ сорәм-өтәм пырнә, бăқа тәрәм пә пут, аңта льонь пә ыи питл, йәхлихә йәх. Бăқа сүвәсхә йәх, қоләхләх, войәхләх қәрәс сүвәсхә йәх. Йа ыит лантәң йыҳи, қуләң йыҳи қөвит панә ыи күйпәлнат, күйпәл талмин, ваңкмин, панә сарнам ыи нөрхәлтәтәх.

6. Аңта қөвли ваңкмал пырнә, ванли ваңкмал пырнә, қор сөвли күйпәл талмин мән, мән, ыи лантәң йыҳи, қуләң йыҳи қөвит ыи виңк, виңк, лантәң йыҳәл, қуләң йыҳәл, нөқсәң йәвән, мөқсәң йәвән. Қор қотәмнәң қәрә қөра пөләқинтәх, нөв қотәмнәң қәрә қөра пөләқинтәх. Би қөр нум оләңнам ләйләл, тәми нўки қотәт омәсләт. Әвөрнам әвәр қотәт, әнәлнам әнәл қотәт. Ләпәт нўки қот. Бăқа төхнам ыи виңк. Күйпәл талләтәх. Ванхә йөвөт, тәми бăқа пухәл қәрә бәхәр, ай лор лөвит бәхәр әлләл. Кәв бәхәр вәли катәлтә бәхәр поға йөвөтмәла нөмәқсәхәл: «Мүв иләм-вөрәм-а, әй мәч қө йөвөт, панә күйпәл талмин. Бăқа ма күйпәм төхә тәм вәли бәхәра төхә қыйләм». Кәва бәхәр поға төхә льоньә лүкәмтәтәх, төхә қыйтәх. Сарнам ваңкмин итпә нөрхәлтәтәх. Виңк, виңк, оләң қот, қота виңк, қот өвпийа йөвөт. Қота виңк. «Мүв иләм-вөрәм, – тәм әнтәл нөмәқсәл, – әй мәч қө йөвөт, ваңкмин йәқәнам ләңал». Бăқа өвпинә нөқ вөрәхтәх, күрхәл төйа нөқ пит, өвпийа йәкә ләң.

7. Йәкә лаң, вәлә қөвөт утнам сөчмин пә сөчмин мән, ваңкмин пә ваңкмин мән. Тәми кат пырәс имиҳән-икихән вәлә пәләкнә омсиләхән. Төм вәлә пәләкнә сай лойхәл. Утә ымәл, пәға мөтлй вәр, ыи пырәс имиҳән-икихәна. Йа бăқа, төм пәләкнә сай лойхәл. Би сай ләхпинам тәм лила, төм лила питәл, әй мөтлй нәртал сьәл. Төхә лиләл пөм төйнат ләхәлли. Бăқа мөхи қотәң имиҳән-икихән пәсанат умты, мүв нөв пәсанат умты, мүв қор пәсанат умты. Йәм литөт тәйләхән, йәм литөтәт пөнли, атәм литөт тәйләхән, атәм литөтәт пөнли. Чай-мөтали йинь. Кәмәлта қут қө йәкә ләң. Қут қө йәкә ләңәт, бăқа утә ыә ымләт. Таләх утә оләңа вәлә пәләка.

8. Йастәхәл:

– Қөльә йөвтәм, – мүв йастәхәл, – пәхәли вөсән? Лүв нычә мөта уләм-упәт вәртә вәр тәйлән? Мин бăқа, – йастәхәл, – қут пәх, ыл пәләкнә әй ай әвәли тәйләмән, қыгәм пыр ыуыи йәңк тыхәмтәм ай муқмән. Төм молхә қәтәлнә чәмә күрәмнә йәхипәх. Лиләл пөм төйнат ләхәлли, тахән пөм төйнат ләхәлли, лиләл тәм тоқәнл, төм тоқәнл. Нычә мөта уләм-упәт вәртә вәр тәйлән. Нүң нычә мөта уләмат-упәтәт өтлән. Нүң нычә мөләқсәтә вәр тәйлән.

– Ма чәпасәм, – йастәхәл, – мүв ыи ма тәйләм, бăқа. Манам, – йастәхәл, – ваңкмин йүвәм, ваңкмин төхә йөвтәм. Мүв тохи мөләқсәтә вәрәм вәл, – лүв йастәхәл, – ма мөләқсәтә өттә вәрәм мүв тохи. А вәс, – лүв йастәхәл, – нын төпәң ныврәммин...

– Ма күйәп, – йастәхәл, – тәйләм. Күйпәм бăқа бәхәр поға қыйәм. Мүв иләм-вөрәм ма күйәпнат йәкә ләңләм. Ма күйпәм йәкә вәлөттән қунтә, сьәхә-кьәхә сүйәл уч пәтан сәңкиләләм.

9. Ики бăқа әй пәхәлнам нәвәм, әнәлпи пәхәлнам мүв ай пәхәлнам нәвәм:

– Бăқа, ыи мәч қө күйәп йәкә кәнчә!

Бақа ыи қө кэмнам мәнмал, әй латнә мәраҳә йәх. Анта ыи қө қөлнә йүтал әнтәм. Кимәт қө өс мән. Әй латнә қөлмәт қө мән, қөлмәт пәхәл. Әй латнә һәлмәт пәхәл мән, әй латнә вәтмәт пәхәл мән, әй латнә қутмәт пәхәл мән. Әй латнә нәр сүй тарәмхә ыи йәх. Өвпи кимпинә нәр сүй қытнә мәнәл. Өвпи архә ыи паны, ыи қут қөнә ыи күйәп йирәлнам пәһраһтәмин мәхәлты кирәхтәмин, төвөнә пәһрәхәлтәмин тули тәми. Әй бақа ыу лата йәхәм латнә нәқ лүльәмтәх, өвпи вәси йәқәнам көрәхтә мөртыла йәхәм латнә, нык төвә сөчиләх. Әй көт пәлкәлнат кәтләмтәтәх, күйәп илмәхтәтәх, утә оләһә лүһәмтәтәх.

10. Бақа ыи қут қөнә қөхәтләты, ыи күйәп, пүмәнә қот ләхпийә лүһыи лүв, һарәх йух күйәп, лүв йәләп күйәп һурәл рәһәләм өтмин, һурәл йәқәннә лүв қөхәтләхәлтәх лүв. Сорәм вәрәм күйәп, кәмән қөв қөхәтл. Анта көпләһ қор сөват ләрпәхты. Бақа төхә ыи ымәл, қө ыәртта ыи йәх. ыи ыәртта чүксәмәх. қөв ыәртмал, мүвә ван ыәртмал пырнә, анта қөв мәрә мүвә лорхәлтәхәл, мүвә ван мәрә лорхәлтәхәл күйәпәлнат.

– Бақа, – һәмвиләл, – һәврәмин, – йәстәхәл, – төм Пүхәс Аңки, Кәлтас Аңки партәм қәтләл, Төрәм Аңки партәм қәтләл, қыйәм қәтләл йәмәт қөв – йәстәхәл. – Өнтәр күтәпхә ыәнә қәлаттә кәчәхә йәх. Тәм анта пә кит қәтәл, анта пә қөләм қәтәл пәтәнә, сарпихә вәл, төл киньба йәм һыңкә йәл, – йәстәхәл.

11. Әй төм иттән кимнә литәтат пул, йәһыбә өт пул литәхә йәл. Әй ыу ыәртмал-өтмал пырнә, нәр сүйәл қәлат(ыи) мәнәхә йәх. Чәкә нәртал-уччал әнтәм. Қәтәл иттән оләһ вәрхә йәхмал латнә, қәтәл пә өнтә ләһәл, бақа аңкил иминә литәтат пулат, йәһыбә пулат омәтл. Литәт-қул лил, һәмвәмтәхә йәх, йәһә-көләһ һәмвәл. Кимәт қәтәлә өс йәмхә йәх, қулмәт қәтәлә питәм латнә, йәһәки илтәл-тул, йух илтәл-тахипәл. Йух сәвәрл, йәһәк тул. Көтәл төлә рәпитләт, күрәл төлә рәпитләт. Лүв ыу қәтләт мәрә төт вәлл, мәч қөхә мойәһ қөхә йөвәт.

12. Ики һәмвиләл, ыәт йәстәхәл:

– Төпәһ һәврәминән... Нүһ әнтә йөвтән қунтә, әвиләх ыи питмән. Төпәһ һәврәминән, әсмәһ һәврәминән ыи рәхәтәминән, – ыәт йәстәл. – Тын пә өнтә мосл, вәх пә өнтә мосл. Қәнтәх қөхә тәйә, – бақа йәстәл. – Чай вәртә қөхә тәйә. Төм рәхәм қөхә йәлән қунтә, һычә өс әй-кат қул питтә латнә, әй қул сос вәрлән. Мин вәлә, – йәстәл, – пәхәт тәйләмән. Йынтәпәл кәтләм йынтпәһ нә, луйәл кәтләм луйәһ нә, ил қот, па қот кичә вәл. Лүв вәлә нүһ ыи, – йәстәл, – ыи мин нүһәт вәһкә вәрләмән. Өтә һәврәминән, пәхләминән чөпас, әлә мәта мин лапәт пәққәһкә йәлмән, лапәт пәх тәйләмән.

13. Бақа төхә вөһ қө, тан қөхә төвә ыи ымәл. Анта мүв қөвли вәләм пырнә, анта мүв ванли вәләм пырнә, әй латнә вәйәх-қул кәнчәхә мән, вәли кәтәлтә чүксәмәх. Имил һәмвил, әй өпләлнат әйкә мәнәхә. Имил һәмвиләл:

– Төм па велийат па кәтәллә йәйилямнә. Нүһ төм ыи йәйәм кәтәлтә вәлит ал пула, ма нүһәт төм вәлийат кәтәлләм.

Кәм питәт, вәрәксәт-вәрәт. Вөнт вәли кәнчә мәнәт. Бақа па һури сых па әсләмтәләт, һыһыбитта вәлит, әй қө, кат қө сараһ кәтләт.

– Йә, йүва, йүрә!

Бақа лүвнә өнтә йүрләт. Йәх әйнам әвәлләл пулмил пырнә, имил кәм әт, вәли кәтәлтә қырәхнат, сар пун, пәрхи пун кат ай вәли пәрәликкәнәт китли. Бүтхәнәт пули. Имил һәмвиләл:

– Нүһ тәм мәнлән, йәйилям өнтә төм пәйләх йәх. Өси-қәли йәхлә. Вөнт вәли мәтлә сохәлтәл, вәх нүһ төм ал лыккәта. Ләкта партлә, нүһ ал лыка. Ләх лыккәтәләт.

14. Вөнт қөвли мәнәт, йух лөльәх, пәм лөльәх һөрмәтнә. Қөвли сохәлтәләт, ванли сохәлтәләт, сара партли. Имилнә ыә памилли: «Нүһ сарәлтә ал мәнә!» Сара күч партли:

– Ма, – йәстәл, – қунтә йәһәкәләм йәһәкәм-мәһәминән мәнләм. Мәһи йәх вөстәх, – йәстәл, – мүв сохит тултәх, нәһ мәнәтәх сарәлтә.

Сарәлтә өнтә мәнәл. Әй латнә вөнт вәли пәһи өйәхтәт.

– Йә, бақа, вөһ йәх, тан йәх, лыка!

– Бақа, ма қунтә вөнт вәли вәлиләм, нәһ лыккәтытәх!

ыи лыккәтәләт, лыккәтәләт, һәлләл әлә тәрәмләт. Әй вәли пә өнтә вәләт, вәли пәһәт тәмтә сохәлләт, әлә пәһыләт. Әй латнә, бақа, йәхләл һәлләл ыи тәрмәт. Әй вәли пәһәт ыи өйәхтәх.

– Йә, бақа, вөһ йәх, тан йәх, ыи һәли тывәллә, һәллә мүв мөчә төйләлә. Мәһ өс мүвәли йәвәл йүнтәхә пөһлүв. Бақа лыккәта.

15. һәли тывләли һәл ләвимтәх, сохәлтә вәлиты оләһ йәвтәм һәлләл кат вәли, қөләм вәли көрәх. Панә кимәт йәвтәм һәлләли қөләм вәли, һәлә вәли көрәх. Пәләк һәли тывләт ким лык, анта мүккәминән вәли вәл, қөйәһинә вули. Әй сар вәлинат сохәлтә, кат қор, қөләм қор мухты нөрәқинли. Төвөнә лыккәтәх, лыккәтәх.

– Йә бақа, йәхәт. Әвләв кима йәх, анта мос.

ыи қорлал, вәлиләл нәқ қөрәт, тәләһ қор сөвәт, тәләһ қор һәмвәт әвләтнат йәқәнам итпә мухәрхәлтәләт. Әй йәхләл күтылнә һәмвилләт:

– Бақа, ыи вөһәв, – йәстәләт, – ванхә қәнтә қорас өнтә төйәл. Урнам вәлл. Лүв тәм мән лүвәты туләмлүв қунтә, ыитүв панам йәл қунтә, вәләм пәтүв вәлә, кәтлив ыи түрәптәлтүв.

Пәлтәхә йәхләл лүв һыңкытл йәхәт.

16. Анта қөвли вәләм пырнә, мүв ванли вәләм пырнә, әй латнә һәмвилләл упәл икйә:

– Ө, – йәстәхәл, – мампә йәқ йәқәһ қө вөсәм, мампә йәқ мәккәһ қө вөсәм, мампә йәқ мәх тәйләм, йәқ қот тәйләм. Йәқә йүһәкә, йәқ әвәм мосәм пәнтә вәрөйәм. Әвин мәләттән қунтә, мөйиттән, өнтә мәләттән

кунтə, нын вāрин. Ма нын āвин йўканат, – йастəхəл, – пёққəн йынтəпат, похəл йынтəпат əнтə мəйəм.

– Қəлнə, – йастəл, – āвэмэн əнтə мəлэмэн, ичəк муқэмэн вёсэн, ичəк вёнэмэн вёсэн. āви кичəл нур, пос вāртə нур вāртə ивəл, əнтə пə кит қātəл, əнтə пə қəлэм қātəл вāлл.

Əнтə пə кит қātəл, əнтə пə қəлэм қātəл вāл, қəчəм мўв, āнта қəс винт āвəлат, мўвə қəлэм йəн винт āвəлат лыбаты. Вəлил поңқəл қəл вулəх ар вəли, ёнчəл қəл вулəх ар вəли. āлə йастəтə сохит: «Тəм лāққинтлəт, нын йётын мўв арит вəли йўл, анасин нёвəттын латнə, нын ал ётылən, бит нынаты арийлэм ётəт, нын йётын йўтə вəлит. Бит нынаты арийлэм ётəт». Йа, бāқа, панə қəс-йəн винт āвəлат мўв қəлэмйəн винт āвəлат лыбаты, упəл икинə нəлə йāнқ кāлəнəт пулты сар āвəлə. Анасəт-мəтлийат пулат, кит пыч би китхи вāрат, қəлэм пычи би қəлэмхə вāрат, йəм улəм пəбə вāрмал пырнə, панə би лāққинтхəн.

17. Лўв лāққинтəх, бāқа анас нёвлэм латнə, анас пыри ивəлт кəхəн нур нəримты. Бу вəлит əй пāлкəл арит əйнам лин йётын йўвəт. Пухəл қārə би қəрəхлэм тас, қəвəлмин пāлəк əйнам лин йётын йўвəт. Қəвли мənмин пырнə, ванли мənмин пырнə, нёксəн йāвən, мёққəн йāвən пёңəли ай йāвən пёңəли қəвли мənмин пырнə, ванли мənмин пырнə, йāқə би йёвəтхəн. Йāқə йёвəтхəн, āнта əй қātəл вāлэм пырнə, āнта кат қātəл, қəлэм қātəл вāлэм пырнə, тəм мəтали нāвмилəл:

– Вəнт войəх, вəнт кул кəнччəхə йāнқилəлэм, – иминам нāвмəл.

Нымəлхəл лəмəттəх, йāнқ войəх сəвли нымəлхəл лəмтəмтəх. Панə би йāвən өңəлнам ылнам, вəнтəн йāвən, куйəн йāвən, вəнты ылнам би сəчəм.

18. āнта қəвли сəчмал пырнə, āнта мўв ванли сəчмал пырнə, əй латнə бāқа сарнам лəйəл: нымлəн лəк тəми. Тəвə би йёвəт, йув пāлкə нымəлхəн тəт əй кўрəм, тəт кўрəм, əй мəтали сəчəлэм тохи. Молқātəл қунты йāнқилəх. Мўв нāнқ пāлки нымəлхəн, мўв қəл пāлкəл нымəлхəн. Йа бу лəк лўвнə би нувли. Би нувли, би нувли, əйнам сарнам лəйəл: нəрис нāнқ талəм қот, нəрис қəл талəм қот. Қот пухəл қārəхə йёвəт, нымəл сəв əлтə пə əнтəм. Ов лəхпийа лāн. Нымəлхəл вəй, āвəл өвтййа тəхипəл, йāқə би лāн бāқа, тəми əй ими омəсл, йāқəн. Мўв тохи ими омəсл?! Йāқə кўч лāн, тəми əй мəтли пə əнтəм. Қот лəхпи пāлəк вāрəс тəхəлнат, қārəс тəхəлнат чучи. Кэм əт, бāқа пухəл қārə би мāвлəмтəли, тəми мунт алəн əй мəтли нўрəхтəмал тохи. Нāнқ пāлки, қəл пāлки нымəлхəннат қəвлэм лəк сарнам. Нымəлхəл лəмтəмтəх панə пырəлты би мən.

19. Қəвли мənмал пырнə, ванли мənмал пырнə, йāчəн қātəл йāчəхə, сəмəн қātəл сəмəхə йəх. Сарнам лəйəл сар: əй мəтали сарəлта би йўл. Тəм вансə пə кўч йёвəт, арийлта пə кўч вāртəх: əй өвəп мāнқ ики. Нāнқ пāлки, қəл пāлки нымəлхəн āсəл, тəрəм пəтə чəкилəтəх. Сар тахил пə əнтə арийлтал қəрасəп, пыр тахил пə əнтə арийлтал қəрасəп. āнə тāл

йув арийлтəх, йув сайпийа лўлэмтəх, нол кəсипəх, йāвəл йўнтəхə тəхипəх. Лāхрəн лунқ, кəчхəн лунқ. Вəри ванхə йёвəтмал арийлəхлəтəх: лāхəр сām рəқ йёл ил кəхнəл илə мāхəмтəмин. Лўв лəвтəптыл қəв алтəм йāвəлат нəримты, йāвты. Лўв қəмəтхи қārəбəқинт. Əй бāқа бутлат нулəл ил пātқəмтəтəх мўв əнтə, тəл сохит. Бутлат сарнам бə мən.

20. Қота би йёвəт. Тəми бāқа əй тəвən(ə) йāқə кўч лāн, əй мəтли пə əнтəм. Тəми бāқа əй мəтали əй тəвən(ə) пухəл қārə кўч мāвлəмтəтəх, əй мəтали нāнқ пāлки, қəл пāлки нымəлхəннат қəвлэм ликəл сарнам. Тəм мунт би лўв би ванхə йёвəтмал латнə, йāчəн қātəл йāчə мəртнə, сəмəн қātəл сəм мəртнə сарнам āлə қəвлэм ликəл. Йа бāқа нымəлхəл лəмты, пырəлта лўвнə бə нувли. Қəқ қātəл сохит мənмал пырнə, ван қātəл сохит мənмал пырнə, би нəв мухəл алəхмин, қор мухəл алəхмин, иттəн қātəл сāmты лāнтахə йəх. Сарнам лəйəл: сарəлта бāқа би йўл, вансə пə би йёвəт, тəми кит өвəп мāнқ ики. Бу бə тəрəм пəтəнə чəкилəтəх нāнқ пāлки, қəл пāлки нымəлхəннат. Нымəл сāвəнбхəнхəны лəнб мулэм кирəхлəл. Тəми бāқа сар тохилпə əнтə арийлтəтəх қəрасəп, пыр тохил пə əнтə арийлтəтəх қəрасəп. āнə тāл-пəрилпал йух арийлəх, йух сайа лўлэмтəх. Нолəт иты нол лəвимтəх, нол йўнтəхə тəхиптəх. Əвə рəқ йёл кəхнəл илə мāхəтəмин, āнта мўв кит пыч лāхринат, мўв қəлэм пыч лāхринат. Қəв арийлəмин лўвнə би йāвты, лўв қəмəтхи қārəбəқинт. āнта нулəл вəйтəх мўв əнтə, сарнам би мən.

21. Сарнам панə қəв тохи пə əнтə мən, ван тохи пə əнтə мən, нəрис нāнқи талəм қот, нəрис қəл талəм қот, бу қота лўв айəлта əтəлтəх. Пухəл қāринə мəтали əнтə кəлтə қəрасəп. Бāқа пухəл қārəхə мən, нымəл ылə вəй, нымəл сəв пə əнтəм. Йāқə би лāн. Йāқə би лāн, тəми əй ими, əй сām йəнқəл пухəл кўтəпə āвал, лўват сāməл қойəм мəтə латнə, əй сām йəнқəл мəх пəтə мəчə пусəм.

– Ə, – йастəл, – ичəк нэврəмəлэм, ичəк муқəлэм, өс мўвəнə тəхə ирхə. Мўвəнə тəхə муньбə. Лольбəқ қəнə əнтə мənмə тохи, тўвəт қəнə əнтə мənмə тохи, – йастəхəл, – лилнəн йёвтəн.

āвмəн кўт-бəплəн қўта умты, аңкилнə. Йəм литəт тəй, йəм литəт липəттəх, атəм литəт тəй, атəм литəт липəттəх.

22. Литəт-кул ливмал пырнə, пāхəлнам нāвмилəл:

– Бāқа, – йастəл, – əй пāлка мəнə, тām йəхлəнə йёвəттал қунтə, – йастəхəл, – йəхлə-йохлə китəлтəм лəк китəлтəлə, – йастəл, – тəм нёв мухəл алəн вəнт, қор мухəл алəн вəнт лəхəлтыпат йўкан қəлэм мāнқ ики вāлəл. Бит, – йастəл, – нўн вāлма бит айпи йоққəн, мāнхйəл. Йəйил ики, – йастəл, – нёв оьəн ликəли йāнқилəл, қор оьəн ликəли йāнқилəл. Йёвəттал қəвən əнтəм.

– Əй йəхəн бут, əссən бут амп, – йастəхəл. – Йыс йəхлəм-йохлəм вāл, – йастəхəл, – өс мант лўв əнтə вāлəл.

Йа бу йиснəл, бу кəлəл йастəх, қəв пə əнтə вəл, айəлта кэм кўрминтəх.

Әй, ы́ақа лэ́йәл, кэмән ы́ақа қәләнәтәхәл, лэ́йәл, һөв мухәл аләң вөнт, қор мухәл аләң вөнт ыи қәлтәпәх. Қол йух нөвәт тохтал сәвәл, сәрә йух нөвәт әлә ыкаләт. Қол йухәт рохәмтәхәләт. Бә йүл.

23. Ванхә йөвәтмал, қәләнәтәхәл, ыхәнәтәхә сүйәл, қыхәнәтәхә сүйәл, йүтал сәвәл.

– Ө, – йастәхәл, – тәх һөв мухәл аләң вөнтләм, қор мухәл аләң вөнтләм мәнәтәм сохит қәлнә сәмтәхәл, қәлнә пәлтәхәл. Ө, – йастәхәл, – мақи йәхләл-йәхләл ливмамнә, – йастәхәл, – онтәп пәтәхә сәхән пәтәхә сорәм ай пәхәли, пәх онтәп пәтәхә сорәм ай пәхәли вәл. Әнтә йә лүв, – йастәл, – ылхәл-қылхәл ыт қәттә йәңқтә йәх.

Әй сәмәл вәнчәлнә, әй сәмәл пүчәлнә лэ́йәлты ыи әтәлты: қәләм өвәп мәңк ики. Наңк пәлки, қәл пәлки нымәл пучиқи лөһь муләм кирәхләл. Би төрәм пәтәнә қырхәлтәлтәх, өвәл унәлтә муләм өнтә омләхәл, ыакима чәңки. Бу ытәң йүтә өт ариәләлтәх: оы өвпи, йүтә оы өвпил пәләка төвә мән. Лүв ван-пәл-пәл-пәл йух ариәләх, йух сайә лүльәмтәх, лүвнә һолат тәхипи, йәвәл йүнтәхә лүңк һолат пәнәмтәх. Йә ы́ақа лэ́йәл: сар тохил пә әнтә ариәләл, пыр тохил пә әнтә ариәләл. Лүв лөльә йух пәрәк әнтә вутал қәрасәп. Тәм чәңкәммин, лапәт пыч ләхәрнәт рәк йәл қәхнәл илә вәймәл тохи. Қөв ариәләмин лүвнә ыи йәвты, тәқ қәмәтқи қәрәқинт.

– Ө, ичәк пәхләңәли, ма вәлә нүңәтәна атәм нәмәс әнтә төйәм. Мант мұват вәлән?

24. Төвә мән. Ы́ақа, өв пәтәқи көчәх әвчийәт ләвәсләх.

– Әй йәхән ыт, әссән ыт амп, – йастәл, – йыс йәхләм, илән йәхләм ләхәтмин ливтәх, – йастәл, – қәлхә чымәл. А, – йастәл, – мант көтам һарәх ләтнә әнтә ливән қунтә, күрам һарәх ләтнә әнтә ливән қунтә, нүң, – йастәл, – лөльәк қә, түвәт қә, тәм мәнәтә тәләң қә мәхәт әнтә лөльән!

Төт, ы́ақа, аңкилат наңк түвәт, қәл түвәт үлхән, түвәтә пәнәттән. Әнтә мұв төт ат қул, лүв иттәнхә йәх. Төт ат қул аңкилат. Пыр қәтәлхә йәхәм ләтнә, аңкилат пәрхинам ыи мәнхән. Би қәләм мәңк вәләм қәтәт, мұв тас-вәхәт төйәт, мұв йәм вәх, сорһи вәх төйәт, вәли лүв тәйәл. Йәкә йөвәтмал пырнә илнәт вәйәхнәт йәкә тәлиләт, ыи қәләм мәңк төйәм тас-вәх. Бу өвәрнәт өвәр қутәл ыу әнәлнәт әнәл қутәл, ыу тысәл, ыу вәхәл төвә илләл, тувлал, ыу йимәл-ыуһәлнәт итпә омәсл.

[10] Поңк

Қәнтәк қә йыси нөпәты йәсәңкә вәлтә вәр:

Қәт қыйи қунтә әй сәңнәтә лапәт ол ләхләхсәл. Лапәт ол төмпинә қәтлүмихә йәл. Әй қә вәләм қутәл қыйтәх, па қәт вәр. Қыймәл қәкқә йәх, лапәт олхә йәх. Вәйәх-қул кәнчмин йәңқәлтәлнә ликәл ыу қутәл қәңнә әй мәтә ләтнә ыу қутәл қәңнә мәнәлнә сүй сәвәл, қәтлүминә. Ванхә

йөвәт, тәми қәләнәтәл, арәх сүй. Нәмәлнә поңқәт қый, тәми мәтәли архәл қыйәм қәтә сохит, қыйәм қәтә ләқил сохит. Поңк ал қыйитәх. Қәтлүминә төйәм әви поңқинә питмәл: төтәтәхә-төтәтәхә

Қәтлүминә төйәм әви поңқинә питмәл, қыйәм қәтә ләқил сохит, қыйәм қәтә сәңил сохит. Поңк ал қыйилитәх.

[11] Вәйәх кәнчә вәр

Тәм қәтәл ма вар лөһьә йәңқәм. Вар лөһьә йәңқәммә мәнәтә әй йәңәли[ә] вәсәх һолатхә вәрәм. Нәмәқсәләм, сар йәңқәләм, пәрхинам өс сәчләм. Пәрхинам төм ыи һолатхә йәхәм өт қәлнәтә мәнәл, пәрхинам төм, мәтә урнә көтә пахәтәли өвә арит.

Вирәмә йәңқәм, вирәм лүһьәм, пәрхинам лор вәйәхән [лор вәйәккән] өс лихләйәм, лор вәйәх күч ликәм, ы́ақа вәли. Әй ыу вәсәхә йөвтәм, тәми вәсәхә қәңнә кәт вәсәккәнхә йәх. Өс әй вәсәх өс төттә. Ман ы́ақа әнсифәләтқәхәм ылә вәйи пәнә йухә нәк ләмтәптә мустәмин. Пәнә манәт нүрәхтәт төм йәңк пәләка. Тәх қәлнәтә мәнәл. Ө-өт... төм йәңк пәләкнәт күч мәнәл ө-өт..., қәнтәк қә төт лөльәл, тәм йәңк пәләкнәт күч мәнәл, ма ыт лөльәм. Лүв ө-өт... мустәмин ма қәрухәл ләйәлмин әй ләрә вәрмин төт ылә йәвтыхән.

[Аңкил]: ма ит пәхәм вәйәк кәнчәхә йәңқиләх пәнә қул кәнчәхә йәңқиләх. Ма сар пут вәрләм. Қулләм нык мәлләм. Бу пырнә тәм Мишәнәт вәскән [вәсәккән] нәк һәһлихән, пәнә иттән тәм ыу вәсәккәләм нык мәлләм.

[12] Ма пәкқә вәлмамнә

1. ...йәхлит вәләт. Йыс, йыснә тутән-тәтән вәлләм ләтнә, мәң әнәмәв ләтнә. Ит тәм нөпәтнә йәхли әнтәм. Бу ләтнә лүв ыуким йәхлит вәләт, тәм түлхин лор йәңкәт мөриләт. Вәлинат мәнли қунтә, пәләка мөрийәм лор йәңкә, сорәм тохи йөвәтәли қунтә, тоһьә йәңкнә тохпи әнтә питәл. Лилләтәт әвәлнәт, күч тәләх әвәлнәт вөвләх вәлинат пәнә лор йықи пәнә төвә султәмтәхәл. ыуким йәхлит вәләт.

2. Ма пәкқә вәлмамнә, йәң үрәккә қәләм ол мұв йәң үрәккә һәлә олнә вәлмамә, ы́әһьәтәт вүһи, қәһьмин, йәмәт атәмхә йәх. Бу тәвин әнтәмхә питтә йәх, ыу ләтнә. Өтә... Пәтәләң лыхәл лорнә йәңкә султәйәм. Тәрәм йәхлит, ләпкәнәт мәнәтәм сохит.

3. Әй мәчхә-пә султәйәм йәңкә питәт пәнә йәңк төм пәләкә үтә әнтә питәт, мөрийәм тохинә. Би султәмамә үләк һур ман көчәхнәт әвәтәми мәнә вәләх қөвит утнәт қухләм. Утә питмамә мәнә вәлит көчәхнәт архә әвәтләт, вәлит ләк қөвит әсләмтәт, пәнә ма вәлиләм пыри күрат ыи нүрәхтәт, йәкәнәт. Бу қәт қөвән әнтәм. Қәт қөвәнчәк әнтәм.

4. Би мәнәм, мәнәм, ы́ақа, мэккән қөв күтәп лота төм пәләка питәм, қөра йөвтәм, Сорт ливәм қөра йөвтәм. Йа қөрнә күч лэйәлтәм, лэйәләм ы́ақа, би вэләңкә сохәлтәл. Йәхәм вуьңи, ещә ма мунт йастәм, йәңккәң вэлиламнат, ыу йәңккәң вэлилам сохәлтәх. Бәхә йөвөт, мант панә пә пырипәх: «Көта, күра әнтә пәви?» Ма тэм: «Әнтә пәви». Я ыу әвәла ләләм, ы́ақа панә йәкә сохәлтәм, йәкә йөвты. ыу вэлит өс, вэлит ылә китлат, өс йәкә вәйат, қот ләхпинә ыл ләлалтат. Бум йәңки паталихә йәхәт. Өс ыәнә әнтә әвтат қунтә, вэлиләв төрәма пәват.

5. Буким йәхлит вөләт. Ит тэм нөпәтнә мәң мұв тохи йәхли. Лүв йәхли мәта әнтә вәлиләл вөлә. Моқи йыс йәхли. Йа ыи төрәм.

• II. Оухән – Аган •

[13] Масай ики

1. Моқи йыснә тэм йәвнәтнә вәләм, тэм мәхәтнә вәләм қәнтәх йах вичә пә әвәс йахнат льяләксәхләт. ыу нөпәтнә әй өрт ики вөл. Йәмат тарәм ики вөл льяләксәтә вәрнә-учнә. Лүв әнта, ыәрт пә төй. Панә ыу әвәс йах пәләм өт төппә төт вөл. ыу қуйи пәлмин, вөләт. ыу қә вәлмалнә, вичә йәмат вөл. Вичә пә лүв ыу қуьңилнә йәвәлнат-һолнат йәңқиләл. Көчхинат йәңқиләл. Буминт қуьңилнә вичә пә ләхрилнат-учлалнат вөл. Панә ыу қурһөвтынә вөл, вөл. Әй мәта латнә, әнта, ыу мәта әвәс йахнә, ыу тарәм вәрәт қәлмин, әнтә һөвалтәли. Лүватынам әнтә йәңқләт льяләхә-учхә. Лүв пә әй ай-мәккә вәлтәхә йәх.

2. Панә әй мәта латнә кивринам суч, әй мәта аләңнә. Панә ыу кивринам сочлал сохит, киврийа әнтә йөвөт, панә ыу әвәс льялнә ыи нәпты, ыу вәлтә мәта пувләл[нә], қутәл[нә]. Һолнат льяктәхә вәри. ыу һөләтнә әнтә қойли. ыу һөләтнә, әнтәқа пә, әләпты мәнли. Әнтәқа пә, һөләт лүваты әнтә йөвөтләт. Панә пәрхинам күч әңкрәмтәх. Тәми, ыу қутәл әйнам мәхәлты вәйи, ыу льялнә. Әйнам төвә ымләт. Панә қөты йәл, сарнам мән. Панә ыу киврийа йөвөт. Панә киврийа нәврәмәх. Киврийи ылнам ләң. О, ыу льял йах, әвәс льял төвә ыу киврийа қырәмтәт. ыу киврийи лирты әттал әнтәм.

– Йа, – йастәләт, нөмәқсәләт. – Ыит ыәт төхә йәңка мән әй пыхәр. Қәлнә лиләңкә йәл?

Ну, ыу қутәлнам мәнәт.

3. Қутәлнә әй ими төй. Айәм-китәм ими. ыу ими әвәс льял өқкөнә вәйи. Сөвләл-һурлал (әнта мұв мостә сөв-һур төй қутәлнә) вәйат. Вәли мұв арит төй, ыу қаймәл панә пә китат. Панә ыу әвәс льял мән, вәләм мәхәлнам.

А ыу әвәс льял мәнәм пырнә, әнта мұв марахә йәх, ыу киврийи нөкә әт. Панә нөкә кил. Тарәм төрәм вөл. Йәңкәп-сөвәп һырилат поттахә вәри. Нөмәқсәл: «А-а, нә ма имиләм төхә мәта вәр вәр. Мант ыәнә әнтә қыгәлтәх». Қутәла мән.

4. Тәми қутәл әйнам таләх. Сөв-һур әнтәм. Панә ыу лэйәлтәхә ләкәт, лэйәлтәхә вәр. А-а, ыу әвәс льял йил пәләкнам мән. Һувләм ләки тәми пәрхинам мәнәт. ыу ләк кат пәләккәнә сәр вәй. Сәр ли, мұв йуҳ ли йәхәтәх. Сәрилат пә льял қынтахә йәх. ыу мәнәм ләкнә. А-а, әй тохинә йәхәтәх. Тәми, ыу льял лотәлтәм пунәң сөвәт-һурәт нөкә қын. Тәми, ыу иминә ыу льял йәхәтәх йәхәтәх, тәми, ыу мәнәм ләк пәләка төвә қәһәхәтәх. Чөвәл өнта. Пунәң сөват төвә қыйи. Өс чымәл қыныхтәхә йәх. Пачәк тохинә. Тәми, әй тохинә нымәлхәл нөкә қын. «А-а, – нөмәқсәл, – ыәт өтәңкә ыи йәхәм!»

5. Тәл сохит өс мәта тохит қынәқсәх. Тәми, көчхил нөкә қын. «Вот, чөрт, ләксәмәңкә йәхәм», нөмәқсәл. Қынахтәх, қынәқсәх. Төп ыу ләхәр вәхәл әнтә йәхәтәх. «Ыәт, – нөмәқсәл, – лиләңкә йәхәм». Тәл сохит ыу пунәң сөвәт-һырәт, имил чәвийәм, нөкә қын. Нымәлхән пул. Вәнтәр сөвли нымәлхәл. Көчхил вәй нөкә. Көчхил нөкә лөвөт. Панә ыу льял пыри ыи нүрәхтәх. ыу льял мәнәм ләки.

6. Әнта мұв арит қәтәл мән. ыу льял вәлтә тохила йөвөтәт. Вәлтә мәхила кирәхләт. Ну, льял төвә кирәхләт, панә архә мәнәт. Ар вәлтә тохила архә мәнәт. Вәли тас чөпәт архә вәйәт. ыу Масай ики вэлит. А, льял өқкә, һәләқмин, күвәсләтәхә раһипәх, қутәлнә. Һүқи қотнә вәлләт. Күвәсләтәхә раһипәх. Панә ыу йиһәт, йиһәт. Әй мәта латнә виналал тәрмәт. ыу вәлтәлнә төвәнә вәлләл. «Әнта, – нөмәқсәл, – ма тэм ма ыу Масай ики қәләм тохи әнтә вуйәм. Төхә сәмты лиләң».

– Әй, – йәхәлнә вәри. – Ыақа мұв тохил лиләң? ыу йәңкә өнта әйпа ләңәм өт. Лүв әнта, төвә чикән.

7. ыу льял өқкә пәлмин вәләл. ыу ләхәр, Масай ики ләхәр, моләпси өвтыи, йәмхә моләпси йа ыл пәләка нөкә лөмтәмтәх. Панә ыу вәлтәлнат әлал-омәсл. ыу ләхәрнат күвәсләл. Әй вичә пә әнтә вәйәхләтәх.

А-а, ыу күвәсләтылнә, ыу Масай икинә ыи йөта йөвтәт. ыу вәлтә тохилнә. Мұв аләң ли йөвөт, мұв йөвин ли вәс йөвөт. ыу мәчәт йәхәтәх. ыу қотәт қонәңнә қәләнәтәл. ыу қәләнәл-йәсәңләл қәләнәтәл. ыу күвәсләтә йәх. Панә әй мәта латнә қәләнәтәл: йәһәтә өтләл тәрмәт. Виналал-учләл. Панә ыу әвәс льял қотнә вәлләт, һүқи қотнә, льял өпи панә мәһи. Әвәс льял өқкә мәһила йастәл:

– Һүң мәнә, лопканам йәңқила!

Әвәс льял өқкә мәһи [вәли] кәтәлтәхә раһипәх. Панә әвәл пул.

8. Масай икинә ыу йәсәңләл қулләл, қулләл мунт. Панә лопка пәләкнамхә ликилнам ыу Масай ики төвәнам мән. Панә мән, мән. Әнта қәлә пәтә мәта кимнә йәвнәли вөл төт. ыу йәвнәли үлтә тохинә үтән

рап. Панэ бу рап күтэпа төвө қаһахтәх. Мүвә йухи мөрит өнта қаһахтәх. Көчхил нөк вәй, панэ бу йух мөрит өнта ләк пөңәла төвө қаһахтәх. Панэ бу лаль өқкө мәһи һәлә вәс вәт коптәркинат панэ би сохәлтәтәх. Бу мунт йәйил – лаль өқкө – йастәм сохит: «Пәстахә йәһқила! Йәмат сорха кирәхла!»

Панэ би сохәлтәтәх. Панэ бу рапи ылнам әсәлмал латнә, бу Масай ики төл сохит рап күтәпи нөк лүль. Панэ бу қө өв лүвнә көчхинат илә сәврәми. Өв ылә көрәх. Бу қө пөқәл төвө чөнчәх тохийа олтәтәх. Вәлилал-учлал әй пәләка тувәл. Авлал ләки әй пәләка қаһахтәл. Авлал-вәлилал. Ну, төл сохит бу қота кирәхтәх. Анта, мән.

9. Қөләнтәл, тәми бу һүки қот мувты лаль өқкө – әвәс лаль өқкө – һәвмәл:

– Тәм мәһәм пә мәрә әнтәм. Мүвликкәхә йәх? Сәмты лопканә күтби.

[Моһбәә қө]: Ну, рув вәлтә лопканә лүв анта вина алләт, йәһқилләт.

Өпилнам йастәл:

– Йа-а, тәм мәһәм мәрә қәлат йөвәттал әнтәм. Нүң мәнә, мәнә, лопканә йәһқила!

10. Панэ, анта, кәм питәт. Панэ өпил һәлә вәс вәт кәләнәт китли. Авләл пултахә вәри. Панэ бу йасәң қунтәхләх, бу Масай икинә һүки қот мувты йасәһәт-көләт қулат. Панэ әй бу мунт бу қаһахтәм тохилә мән. Бу йәвнәт унчә ылнам әсәлтәтә рап. Панэ бу рап күтәпа опятә өс төвә әлнтәх, төвә қаһахтәх. Лаль өқкө өпи вәлийәт пули, бу һәлә ли, вәс вәт кәләнәт пули. Панэ бақа би сохәлтәтәх, бу лаль өқкө өпи, вина кәнчәхә. Панэ бу рапи әсәмтәмал латнә, бу Масай ики нөк лүк. Бу көчхилнат бу ими өв илә сәврәмтәх, сапәли. Увәл әлә илә төвә қәтәл. Опятә өс бу ими пөқәл ләһә өнта лоттәтәх. Вәлилал-учлал, әвәлләл йира тувәл, ылә чәвийәл. Панэ өс қота мән. Қотнә қөләнтәл. Бу лаль өқкө имилнат қығхән. Бу Масай ики иминат қығ. Ләхләксәмин, омәсләхән. Әнтәм бу өпил пә, вина кәнчә өпил пә, йөвәттал мәрәхә анта йәх. Йөвәттал вичә пә әнтәм. Ләхләксәлхән.

11. Бу лаль өқкө имилнам, бу Масай иминам йастәл:

– Йа-а, мәнә, нөк ләйлә кәм тохи, тәм өпәм әттал әнтәм. Мәра қәлат пә мән.

Бу ими кәмнам мән. Кәм йөвәт. Панэ Масай ики һәвәликкә төвә ванхә лүль, панэ мөләхмин бу имилнам йастәл:

– Вәлә, мүвәли вәрәнтәхтәх? Мүвә вәрәнтәхтән?

Бу ими йастәл:

– Вот, ләк ләйәлтәхә китөйәм. Бу өпиләт ләхләксәл. Вина кәнчә өпиләт ләхләксәл.

12. Бу латнә Масай ики йастәл:

– Йа-а, мәтапи тытам, мәта тытәм вәрли? Қәлнә бу лаль өқкө кәм пахтәптәли?

Бу имил йастәл:

– Бақа лаль өқкө йәмат пәләл, йәмат нүһатыйи пәләл! Бу ләхәрнат мүварит анта қәтәлхә, вәс атхә йәх. Йөвин бу ләхәр илә әнтә вәлтәх, қәтлин бу ләхәр илә әнтә вәлтәх. Бутнат әлал.

Бу Масай ики йастәл:

– Йа-а, мәта тытам һәмләхта! Өләң ләхәр илә вәйтәх. Илә вәтахә пиртә! Бут ләхәр илә вәл қунтә, ма лүват пахәтләм. Ләхәрнат йа қөйәхинә вуйи. Пәләккә тәм пар пахәтләм.

13. Ну, бу ими қота пәрхи мән, һүки қота. Бу лаль өқкөнәт әлләхән-омәсләхән. Бу ими йастәл:

– Йа, бу өпә пә әвә төвә әнтәм әттал.

Панэ иттәнхә йәх. Әлнтахә мүртахә йәх. Бу лаль өқкө опятә әлнтахә раһипәх. Әлтә тохихәннә. Панэ бу ләхәрнат әлнтәл. Әлнтахә мәчипәл. Бу ими йастәл:

– Йа-а, тәми мүв арит атхә-қәтәлхә йәх? Мант, вәлә, имихә вөйән. Би ләхәр мүват илә әнтә вәлә? Мин вәлә әйқа вәлләмән. Икихән-имихән сохит қәлхә әнтә вәлләмән.

14. Бу ики, лаль өқкө йастәл:

– Йа, бақа, пәләккә тө бу Масай ики тәм лаль йәхләмнә вәли. Мүв йәһкнә чикән? Тәхә пар тәм қырәмтәл!

Бу ими йастәл:

– Йа-а, мүв төрмәли кирәхләл? Әй бу киврийа ләң қунтә. Мүв төрәми әтәл? Бақа би ләхра илә вәйә! Әлнтәтә мүрта йәх.

Мәта мәрәли умәс лаль өқкө, йастәл:

– Антәқа пә чопәңқа, антәқа! Тәм ар мәта атхә-қәтәлхә йәх. Лиләң вәл қунтә, анта, қөвин әтәл тәхә.

15. Йа-а, панэ бу ләхәр илә вәйтәх. Әсса әлнтәтә мүрта йәх. Бу имил әлтә тохийа вәр. Панэ би әлнтәмин латнә, өс бу қөнә, бу лаль өқкөнә, ләхәр вәхә пөңәла пәһи. А бу Масай ики һүки қот пытәр кәм пәләкнә омәсл, қөләнтәл. Қөләнтәл, а-а, әлтә тохи вәрхән, панэ би әлнтәхән. Панэ әлнтәмин латнә, ләхәр илә вәйәм сүй әвә лүв [қәлнә] ләһвәхәл, қәлиләх. Панэ пөхәлхәл. Төвә мөчә ылә пәнмал латнә. Панэ лүвнә бу һүки пәләк көчхинат пәләккә виһи әлтә тохи йәчәхи. Панэ бу лаль өқкө лүвнә кәм сәккәли, кәм би һәримты! Өв сәвәли. Кәм һәримтәтәх, ләхриләх-учләх. Лүв бу Масай ики әвә ләхәр әнтә төй. Панэ би һула питхән. Нул вәлтахә, һулам ләләксәтәхә. Анта, мүварит ат, мүварит қәтәл һулам, бу һул вәлхийәккән. Панэ әй мәта латнә бу Масай икинә лүв анта лүв көчәх, көчхи вәс мүвәли әвә төй. Бу лаль өқкө қуһилнә. Төппә әй мәта латнә бақа бу Масай икинә би пихты. Көчхинат увәл илә сәврәмтәх.

16. Бәт бу пырнә бу имил вәй. Вәлилал-учләл аһийәх. Қәйәми әйхә кит. Анта мүв арит бу вәлит бу ләләң қө қуһәннә бу қығхә. Тысәл-вәхәл

вэй. Ǻвлал-қотлал вэй. Панэ ыу имилнат пэрхи кирәхләккән. Пэрхи тэм мөха йөвөтхән. Ну, ыут пырнә өс мәрә ыу йөминнат-ыуьиннат вөлхән. Ыут пырнә өс әвөс йах өс пә ыу ләки, ыу Масай ики вәлтә мөхнам, лүв вәлтә йәңкәлнам, мөхәлнам, лүв вәлтә пухәлалнам-вочлалнам әнтә йәңкиләт. Ыәтты, ыиминт йасәң.

[14] Вөнт луңқ ими

1. Мәң пувлувнә әй қө вөнт луңқ ими вэй. Моқи йыснә, қөв нөпәтнә. Ыу имил сүйәл төп қәлли, сәмат әнтә вули. Панэ ыу ими ыу қутәла тувтәх. Қутәлнә вәлтәхән әйқа. А йахнә әнтә вули.

2. Ыәт қәқәм талтаҳә йәл қунтә, ыу ими туйәсат вохинтәл. Панэ қәқәм туйәсат ыу сүй вәлтәл, мүв тохинә һавмиләл, сүйәл вәлтә пәләкнам йахнә нүртли, қөтнат, туйәсат. Ыу туйәс вәтал латнә, төппә паң лөйләл вулат. Ыу паң лөйләл, мәттә, ыуминт вөләт. Йәңк сахәрттә қө вәләл. Ǻлә йәңк сахәрттә қө ыуминт пуны мөрил, әлә пуны мөри ыу паң лөйләл вөләт. Ǻлә йәңк сахәрттә қө пун қөрасәп ыуминт паң лөйләл вөләт. Ыуминт паң лөйләлнат, мәттә, ыу қәқәм туйәс вәл өс. Туйәс вәтал пырнә, өс әй мәтли пә әнтә вули. Панэ туйәс пәрхи нүртлөтәх. Ǻнта, туйәс пәрхи нүртләл латнә, әбә паң лөйләл йахнә әбә вулат.

3. Панэ вөлхән, вөлхән. Ыу әй қуйәл пә ыу кима йәхиләх: әбә луңқ пәләка кирәхтәх, төвә пә карийәх. Мәттә, тұлхин йах сойпалтаҳә мәнлөт. Йуққәң йәвөн уринә уч, Сиңк қәрәнә сойпалләт. Ыу сойпалтәтә йах сойпалтә пырнә, сойпәт үчәт нөқ таллат йәңк өвты. Значит, йах әвәлләл ымәлләт, йәқәнам мәнлөт. Лүв канса күчмәлтәл, панә йәңк өвтыя ыуминт йирнам әләл, әлентл. Төвә ымәләл, ыу йәңки пайа, тэм күньнинат [күнчнинат] күньчңи мәчтәмин ымәлтәл. Канса, йуқ канса күчмәлтәл, панә ыу канса талмин, төт қыбәл. Йах әйнам әвәлләл ләлләт, мәнлөт йәқәнам. Йәқә күч йөвөтлөт: ыуминт сойәп қәрәнә қыйәм қуйил йәқән өмәсл. Чай йәнъьмин өмәсл. Ǻнта, мүв күты йөвөт. Төвөнә ләйхәл. Ыу кима йәхиләх: пәлкал ким әнта луңқнә йәхиләх, пәлкал ким қәнтәх қөхә вөл. Ыуминт йыс йасәң әрәхлөхлөт.

[15] Пиң уринә вәләм вәр

1. Моқи қөвән ыуминт вәр вөл. Тэм тохәвнә, пухләв қуьәңнә, лөң пухләв қуьәңнә Пиң ури вәләл. Йәмат әнәл ури, Ахән төм пәләкнә вәлтә ури. Ыу ури төйнә қот мөх вәләл. Вөнт төвә қәнәл. Ыу вөнт өвтынә моқи йыс унәлта, қөв унәлта вәлтә қот мөх. Әй мөта латнә, әнтә пә чәкә қөвән, әй ики вөл. Ики әйәм-китәм вөлмәл латнә. Ма нәмәл төвә йөрахләм. Мүвә урә? Тэм йыс йахнә моньылмәл латнә, нәмәл учнат әрәхләли ыу қө. Төт мүв васәккәмин йәңкиләх, мүвә қоләп қөчахтәмин, ләйәх. Мүвәли

әнта вәрмин ыу ури төйнә вөл. Панэ ыу ури төйнә вәлмәлнә, ыу ури сәй пәләкнә вөл. Мүвәли лүв әнта ыу вәрмин. Панэ ыу вөнт ури төм пәләки, ыу қот мөх йәчәхи әй мөта латнә әй мөта луңқ ими төвә нык әсләмтәх, урийа, урийа йәңка, ури йәңк поьа. Панэ ыу иминә ыи вухи. Йәстәл:

– Төхә йүва! Мантәм йүва!

2. Панэ ыу қө қөты йәх. Нөмәқсәхәл (һур һырхәннат вөл): «Тэм һур һырхәләм төхә мәрлихән, йәңк үлты мәнтам латнә. Йа, һырхәләм илә вөхәлләм». Панэ һур һырәл илә вөйтәх. Сур һурлал-учлал илә ыңәт. Сар һырәл илә ыңәт. Панә әй һырәл илә вөйтәх. Панә киммәт һырәл илә вөтаҳә раңипәх. Төп киммәт һырәлнә сур һурәл илә вәй, илә әсәл, панә ыу латнә нөмәқсәхәл: «Тәми ма мүвә вәрәнтәләм? Ма мүват ыи вөнт луңқ имиам ли мүвә авинам ли мәнлөм? Ма қәнтәк қө вөсәм!» Панә ыу латнә ыу киммәт һырәл өс төвә йүртәх. Панә ыу илә вөйәм һырәл нөқ пул. Панә ыу имиам йәстәх, мүвә һавмиләл:

– Ма әнтә йүләм нүңатынам. Ыәқа мант йәқә әсла! Йүтә кичәм әнтәм ыәнам.

3. Панә пә ыу иминә өс әнтә вухи. Панә йәқәнам йүв. Йәқә йөвөтмәлә, ыу йисәл нөқ йәстәләх йаҳа.

Ыу нөпәтнә йа ар йасәң тэм әсәх йах әрәхлөхлөт. Мәттә, вөнт луңқнә мөта қө воҳли қунтә, йәңк үлты, әнтақә пә лор үлты, мүвә йәвөн уч үлты воҳли қунтә, ыу қө мәнәл ыу йәвөн үлты. Төвөнә мәнәл, әлә йәвөн өвтыи, лор өвтыи, әлә мөх өвтыи мәнәл. Ыу йәңка әнтә мәрәхләл. Ыуминт, мәттә, вәрәт вөләт. Моқи қөлнә йыс йахнә вичә пә ыи йасәт әрәхлөхәлләт.

III. Әнәл Йәвөн – Большой Юган

[16] Кат моньхән

1. Әй мөта латнә тушәң ахән панә ваь күр вәйхән панә өх лөлөңкән вәлләт. Әй латнә ләльнә йөвтат. Ыу ләльәт кэмәннә қөлхә йәқәнам виҳиләт. Ыу тушәң ахән най үлта пирты. Най күч пөхтаҳә йәх, панә ихнәл найнә сәрәқинты, панә найнә ливи. Ваь күр вәйхән тәхнам-төхнам сүчәхтәх, сүчәхтәх, панә күр вәйхәл чөпхә муртхән. Өс ыу өхәл лөлөңкән күнчантәх, күнчантәх, панә лөлөңкән муьты руқәнхән. Ләль йәқә күч ләң, йоқ әйнам тәрмәт.

2. Әй мөта латнә пан сәмәли панә пөми мүнтәл вәлләхән. Әй мөта латнә әнта қөлнам йәңкқән. Йәқә йөвөтмина пан сәмәлинә пөм мүнтәл най үлтаҳә пирты. Пөм мүнтәл най үлтаҳә күч йәх, панә найнә вөбәхли. Пан сәмәли һәх, һәх, панә архә пуққән.

1. Әй латнә мышлиңки панә вөнт пибәңкәли нълү вәләхтәккән. Панә льяльәксәтәхә йәхәт. Би төрәм төхләнә войхәт панә йухә өнт войхәт. Льяльәксәтәхә йәхәт. Панә би вөнт войхәт йөвтәт: тәми йухнә омәсл карәс-ики. Ләх вөвләл әнтә йөвтәлрәт. Ләх нөмәксәләт, төт сохит нөк питтәхә. Панә мыш төвөнәм киты.

– Нүң, – мәттә, – йөвин, төвә йухнә омәстал сохит, нүң йөвин нөк қуңта йухә, панә тухәллал-пунлал ылә лөртыла.

2. Йөвинхә йәх, панә карәс-ики төвә ымәл, панә мыш төвә қуңәт. Панә тухәллал-пунлал ылә лөрәтәт. Аләң льяльәксәтәхә йәхәт. Карәс-ики күч ылнам пөрәхләтәхә йәх, әлә ылнам көрәх. Төхләх-пунләх әлә ылнам көрәх. Льяльәксәт, льяльәксәт панә ар сөңнам нүрәхтәт.

3. Чымәл вөли, панә әй латнә бу тохийи қәнтәк қә мәнәл, қул-войәх кәнчә қә. Вултәх: тәми йухнә омәсл бу карәс-ики. Төхләх-пунләх, лөвләх-сомләх. Лүвнә, пәрхи кирәхләх, панә йәвәтәхә йәхиләх. Күч йәвәтәхә вәртәх, тәми вөп йәпәхликкә йәх. Нөмәксәл: «Ма бу вөп йәпәхәлийи мүвәли вохләм. Лүвә омәсл, лүвә вәлл».

4. Сарнам күч мән, тәми пәрхи әңкрәмтәх, өс карәс-икихә йәх. Өс ләңк-йәвәл нөк иләм, йәвәтәхә вәртәх. Тәми өс вөп йәпәхликкә йәх. Өс қөләмәтәхә мән, пәрхинам әңкрәмтәх, өс карәс-ики төт омәсл. Өс йәвәтәхә вәртәх, өс ай войхәликкә йәх. «Өс мүвәли вохләм, сарнам мәнләм».

5. Пырнә айвойхәли йөта йәкә тувтәх, пухләла. Әнәмтәтәх, төт литәтәт-уц лапәтлрәтәх. Бу айвойхәли әнәмтәхә йәх. А, өс бу йәх, карәс-икихә йәх. Әнәмтәтәхә вәртәх. Төхәлнә-пуннә әнми. Панә әй латнә йәстәл:

– Йә, нүң мант әнмән. Ма нүңәт нөк әләмтәм. Нөмән алтылтәм чымәл. Ма өвтәма ымла.

6. Лүвә лүв өвтыла ымәл, панә тувтәх. Әй латнә чымәл мән, тәм ылә йәвәтәх. Панә бу қә ылнам көрәх. Тәми нөмәксәл: «Ма би пәтам вәт йөвәт». Тәм мәхә әнтә йөвәт, төвә мән, өс төвә умәттәх. Панә сарнам мән, йәкә тувтәх.

Пыр қәтәлнә өс мәнли, мәттә. Өс мәнхән, өс мәхи нөк әлмәхтәккән, панә ылнам йәвәтәх. Ылнам йәвәтәх, төм қә мәхә йөвәтәхә йәх, панә өс нөк илмәхтәтәх, сарнам мән. Өс йәкә тувтәх.

7. Панә өс мәнли, мәттә. Өс мәнхән. Өвәрхә мата нөк әләмтәккән, панә өс ылнам йәвәтәх. Бу қәнтәк қә нөмәксәл: «Тәм роснә лүв пәтам вәт пә би вөл». Мәхә чымәл әнтә йөвәт, панә өс нөк илмәхтәтәх. Йәкә тувтәх, панә йәстәл:

– Нүң мант қөләмпа қөв ылә вәлән, ма нүңәт әвә қөләмпа қөв ылә вәләм.

Сарнам йәмхә вәлтәхә йәккән.

1. Әй мәт[а] латнә Төрәм Қон вәл. Қөләм пәх тайал. Бу пәхилнам, бу вөләт, вөләт, әй мәта латнә йәстәл:

– Нәң, вәқа, әнәлхә йәхтәх, ушә нә вәтә кима йәхтәх. Йәвәл-нөл вәйтәх, панә йәвтытән. Қөйә [қөйәхи] нъләл қөлә көрхәл, панә бу тохинә нә вә вәйтәх.

Панә әнәлпи ләл[и] сар йәвәт, нөл. Бу нъләл әнәл вәрас қә қот ал[әм] өвтыла көрәх. Нуләл әнәл вәрас қә әвинә нөк вәйи. Күтәппи пәхәл нөл-ләңк йәвәт. Ай вәрас қә қот ал[әм] өвтыла көрәх. Ай вәрас қә әвинә нъләл нөк вәйи. Бу айпи мата пәхәл бу ләңк күч йәвәт, қөлнам әнта өвәрнам мән, панә әнта қөлнам көрәх, қөйәхинә вули. Панә бу ләңқлал кәнчәхә мәнәт.

2. Мәнәт, мәнәт. Бу әнәлпи пәхәл әнәл вәрас қә қота йөвәт. Айпи пәхәл, күтәппи пәхәл ай вәрас қә қота йөвәт. Бу айпи пәхәл, өс бу айпи, йәмәт айпи, әй мәта қөра йөвәт. Йәңккәң туминт қөр. Бу қөрнә тәми өпит өвтыла төвә көрәх, бу нъләл. Панә илнам тылмал тохи. Әнта қөлнам тыли? Панә мән, мән, чымләли, тохитләнә туминт пәм лүми қотәли йәхтәх. Бу пәм лүми қотәлила йәкә ләң. Тәм шөпәрқи төт нәвриләл. Йәкә ләңмала шөпәрқи төт йәчәнә нәвриләл. Панә пәсан туминт, йәмәт туминт. Йәмхә учийа литәтәт умты. Панә бу литәтәт умты. Чай уч йә йиһь, панә мән. Чайә, ылә ымәлтә қә!

3. Шөпәрқи төвөнә йәстәл:

– Нүң, өтә, пори вәртынка. Нүң мәнә, ма пырнә йүләм. Панә әй латнә туминт сүй учийа, әй сөңнам мөх тохәртәхә йәл. Әнтә тохәртәхә йәл, туминт тарәм сүй сүймәхләл. Мәшмәта пәтәлитә сүй. Нүң ал қәһьәкинә. Йәх әйнам кәмнам нүрәхтәлрәт. Нүң ал нүрәхта. Кәм күч ливәтлрәт, әй мәта вәр пә әнтәм. Панә йәкә ләңлрәт. Өс ымәллрәт, өс йәмәт литәхә, йәһьвәхә йәтылка, өс әй бу сүй өс әйпа сүймәхләл. Нүң әвә кәмнам ал нүрәхта. Йәх лүвә нүрәхтәлрәт. Йәк [илта] күч нүрәхтәлрәт, әй мәта вәр пә әнтәм. Панә төвөнә йәстәлрәт: «Вәқа, өс кәмә әнтә мәнлүв. Бит қөләмәтәхә өттәлка, бит урашләлөйүв.» Ну, омәслрәт. Қөләмәтәхә әй мәта латнә би, әй төвөнә бу сүйхә йәх. Әй сөңнам қохәвхәл. Панә нүң бу латнә вә нүрәхта, қөләмәтәхә туминт – өтә – сүйәл лирты питталка. Йәң вөккәң мата йәхнә кәтләхәллә, әй бу арит нүң мәнә, панә кәмә ливта. Кәм күч ливәтлән, ма би йөвәтләм.

4. Панә бу қә төвә төт қул. Аләң нөк күч вәрәхләх, тәм мунт қөйәхи литәт үч вәрәнтәх. Пәсанәт үчәт кәврәмәт, чайәт үчәт. Нөк кил, чай йиһь.

Панә чымәл төт вәл, панә мән. Бу йәкә йөвәтмәл әй йәкқәлнә нәхли:

– Нүң йә лүв, ай пәх, мәшмәта шөпәрқит-парәпәтнә нълән нөк вәйи?

Бу ай пәх әй мәта өт пә әнтә йәстәл. Бу мәта пырнә өс бу ләлихән ныңкәннәт йөвәтхән. Бу пори вәртәхә йәхмила. Бу йәх пори вәрәт.

Би иэньбыха, литахэ йэхэт, айпа аплэң литэтэт. Панэ бу пори вәрмилнэ...

5. Чай сарпинэ, бу пәхилнам Төрәм Қон йастәл:

– Қабә тәм атнә нүн... нәң би имилән мұв сир ыаһ лүвә вәрләт, қәлтөхил аләңкә кичә. Қабә қәйахи йәмхә ыаһ вәрәл.

Өс бу ныңлалнам мәнәт. Панә пыр қәтәл бу ыаһыат тә йөвтәт. Әнәлпи пәхәл ыаһ илә пән[ч]ләмтәх, йастәл:

– Тәми бәқа әлә вәлтә қәтәлнә литахә.

Өс күтәппи пәхәл ыаһ ләйләх:

– Тәми ай йимән қәтләтнә литахә қөты йәх.

Өс бу айпи мата пәхәл ыаһ күч вәй, күч ләйәлта илә пән[ч]ләмтәтәх, шунтукәли илә күч пән[ч]ләмтәтәх:

– Бу нә қөтты? Төм пайләх сиккәң ыаһ, ар пәкәт вочәт-уцәт, бу ыаһнә, – панә йастәл, – вөт бәқа!

Пән[ч]ләмтәтәх, панә сорха ылә тәврәмтәтәх. Сор сәмәп йахнә йа вуйи, өс қәйахи ыаһхә ләйләхәл, бу йахнә әнтә пә вуйи.

– Бәқа тәм ыаһ төңкә йәм. Әнәл мата йимән қәтләтнә литахә. Йа, вәт би. Өс ыаһ вәрәнтәт, нәң бу ныңлән. Өс лүвә йәрнас вәрләт. Қәлтөхил лүв йәрнасат вәрлөйәм.

Панә бу йәрнас вәрат өс. Пыр аләңнә йәрнасәтат туват. Бу әнәлпи пәхәл йәрнас вәй, йастәл:

– Тәми бәқа әлә вәлтә қәтәлнә ләмтәхә. Рөпиттәнә тәйтахә.

Өс күтәппи пәхәл йәрнас вәй:

– А тәми пөвәлтахә йәңқилтахә йәм йәрнас.

Өс бу айпи мата пәхәл би йәрнас вәй, панә йастәл:

– Өх, бәқа! Тәми төңкә йәм йәрнас, тәми әнәл мата йимән қәтләтнә ләмәтги.

6. Панә бу пырнә пори вәрәт. Йах иэньбыха йәхәт, литахә йәхәт. Ар пәкәт апләң мата әтәт вәрәт, бу литәт вәрәнтәтә йахлал. Панә бу йәматчәк ләскамил кимнә, би әй мәта латнә кәмән би нөрхәмәх, сүй төңкә пайләх тарәм. Панә йах кәмнам нүрәхтәт, бу ай пәх йәкән омәсл. Кәм күч йөвтәт, әй мәта вәр пә әнтәм. Йәкә ымләт, өс сарнам иэньбыха-литахә ләйхәмәт. Йәматчәк өс йәктахә ләйхәмил кимнә, бу йәктахә ләйхәмил пырнә, әй мәта латнә өс әй вуминт сүй би лирты пит. Йах әйнам кәмнам нүрәхтәт. Кәм күч йөвтәт, әй мәта вәр пә әнтәм, күч ләйләхәләт. Өс йәкә ләңәт. Панә йастәләт:

– Бәқа, өс, кәмнам әнтә мәнлув – бит урасләлөйув.

Панә өс ләйхәмәт, йәктахә-иэньбыха уч, панә өс әй мәта латнә қөләммәтхә вуминт сүй би лирты пит. Бу ай пәх кәмнам қөвәлхийәл. Йәң йак киһа вөккәң йахнә күч катләхәлли, әй бу арит кәмнам нүрәхтәх, панә әй латнә ныңәлнат вәт йәкә ләңәл. Панә бу йәктахә уч йәхәт.

7. Панә әй мәта латнә, бу пори тәрмәм пырнә, бу мәта вәлмил пырнә, әй мәта латнә Төрәм Қон Ими йөвин нөқ вәрәхләх. Тәми мұвәли? Қот

ләхпи төққаха мата нөқ қөтәл. Лүв нөмәқсәл, қөты йәхи өс? Қәтәлхә йәх мұвә, би қөвит мәрә әлли? Панә кәмнам мән. Кәм күч ливәт, кәмән пәтәхләм. Би қоты ар сөңнам най төләхләл. Йәкә ләң. Най вөвәхләх мұвә қөты йәх, нөмәқсәл. Йәк қот лөқит би ләйләхәлтахә, ләйләхәлтахә вәрәл. Бу айпи пәққәл-мәһхәл қот лөқийа күты төл сохит най төлал. Панә лүв күтәлнә һәмвиләл: «Төм пайләх сиккәң а! Лүв өләң нөптәл қөвит мән вәнә мәнәт вәлл, би сивәлнат.» Панә бу шөпәрқи сөвәл лүв өвтылнә төт әлал. Панә бу шөпәрқи сөвәл найа йәвөттәх. Кәр най нөқ үлтәх. Бу тәлөккә йәхмал кимнә панә бу тәлөк өвтыяа төвә йәвөттәх, бу сөв. Панә бу нә қөлатты мәнһыпәх.

8. Бу қө йөвин панә нөқ пит. Йистахә йәх. Ушө қөты йәх? Мұв шир вәрәт бит вәрат? Панә илнам сөчәм. Йәкән вәлтә кичәл пә вәлләх йәх. Бә мән, мән. Әй тохинә қолхиләл. Ләйәл: йөвин мәнәл. Төвә йөвин мәнәтәх йәм. Атәр атәли қөсәт вәт – тәхнам ләйәлләт нөмәлта. Бу мән, мән. Әй тохинә нөмәқсәл: «Би өләң өт қулмәхтәләм, ма тәхәнә нөмән йәңқилтахә йәләм қунтә, өс вәл лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ещә йөвин йәңқиләл». Қолтаң қөлат, ләйләхәлтахә йәх, най үлтаң қөлат, йухат. Тәми ләйәл: моқи сар қунта йух тувәм тохи. Өс сарнам мән, мән. «Өс ма қолтам пәтан йух туви». Өс мән, мән. Та, тәм олнә пә бит йух туви. Панә сарнам вәх ләк, кәв ләккә йәл. Панә бу ләки мән.

9. Мән, мән, әй латнә қота йөвәт. Бу ими... ими төтты. Йәкә ләң.

– Нүн, тәм, қылхәләм, нүн мұват йөвтән? Тәт қыла нүн, – мәттә.

Чайат уч иэһәлты бу өпилнә, вәвөпилнә. Панә һәмвәл:

– Нүн төм пайләх, қылхәләм, йәм нә тәйлән?

– А, төйәм, – мәттә.

– Өс бу нә қөты йәх?

– Әй бу аңкәләнә илә пүтәпты. Панә ма, – мәттә, – лүват кәнчләм.

– А, – мәттә, – ма вәлә әнтә вүләм, нүнәт мұвәлийат памтәптахә.

Сарнам мәнә. Күтәп вәвөпә вәлл. Ма па вәрам лүвнә мәшмәта йасәңат йастәли, йәм мәта.

10. Панә пыр қәтәл сарнам мән. Би мән, мән. Нөмәлта қөсәт лүватынам ләйәлләт. Панә қулмәлтахә нөмәқсәл. Йухат ләйләхәл: «Йа, бәқа, ылә қулмәхтәләм. Ма ит тәхәнә нөмән йәңқилләм, өс вәл илә лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ещә йәңқиләл, йөвин». Қолтә йухат ләйләхәлтәлнә, тәми моқи қунтта йух тувәм тохи. Өс сарнам мән, мән. Моқи олнә пә вәл йух туви. Өс сарнам мән, мән. Өс тәм олнә йух туви. Панә төт сарнә вәх ләккә, кәв ләккә йәл. Итпә қөчәхләх. Панә бу ләки мән. Мән, мән. Вуминт қота йөвәт. Бу қотнә... бу йәкә ләң.

– Қылхәләм, нүн, – мәттә, – қылхәләм, пәһа вәла! Ма нүн вәвөпә вөсәм.

Чайат уч иэһәлвәтәх, литәтәт липәттәх. Панә бу вәвөпилнә пырили:

– Нүң ыақа, қылжәлэм, төңкә йәм нэ тайлән?

– А, йәм нэ тейәм, – мэттә.

– Өс, – мэттә, – бу нэ қөты йәх?

– Әъя аңкәлэмнә илә пүтәпты.

– Ма нүң, – мэттә, – сар, – мэттә, – ма нүңат... йасәңат йастәтә, мұв шир мәта йасәңат йастәтә қөл әнтә вүләм. Бәт сарнам мәна. Ай вьэөпә вәлл. Бу вьэөпәнә, мөшәт, мәшмәта өтат йастәлә, йәм мәта кәлат.

11. Сарнам мән пыр қәтәл. Бу мән, мән. Қәсәт лүванам ләйәлләт, нөмәлта. Панә нөмәқсәхәл: «Ылә қулмәлтәтәхә пә йәм. Ма тәхәнә ит йөвин йәңқилләм, өс вәл илты лирты питтә нәңи пәқи, пәв пәқи ешә йәңқилләл, йөвин». Панә бу ләйләхәлтәлнә, тәми йуҳ аңкәләт. Моқи қунтта йуҳ тувәм тоҳи. Панә сарнам мән, мән. Моқи олнә вәл туви. Өс сарнам мән, мән: та тәм олнә йуҳ туви. Панә төл сарнам вәх ләк, кәв ләккә йәх. Бу ләки мән, мән, қота йөвәт. Төт ай вьэөпилнә өвә пырийи, литәтат уч липты.

– Нүң төңкә йәм ныңәли тайлән?

– А-а, – мэттә, – моқи тейәм.

– Өс қөты йәх, бу нә?

– Әй бу аңкәлэмнә илә пүтәпты. Нүң мант мәшмәта урнә әнтә пыхәртәлән?

– Ма нүңат пыхәртәләм. Қәлтәхил, қәтәл йәчәнә ылә қәһахта, сарәлта ылә қәһахта. Бу нә би йөвәтл. Катәллә қунтә – нүң ныңә, әнтә катәллә – әнтә нүң ныңә.

12. Әй бу пыр қәтәлә йәх. Пыр қәтәлнә, әй мәта латнә қәтәл йәчә мәта кима йөвтәма, қөтәң ләләхтахә вә йәх. Панә бу нәнам йастәл:

– Нүң қөйәхи вәт тайлән? Қәнтәқ қө әпәл.

– Ма мәта төт қөйәхи әнтә тайләм. Атәлэмнам вәлләм.

– Әнта, чайә йаста, қөйәхи нүң тайлән вәт?

– Қөйәхэмнә йөвәтлөйәм? Ма тәм атәлэмнам төт вәлләм.

Панә қәләмпә мәхәлты ләләх, әй бу арит қәнтәқ қө әпәл. Бу вьэөпил йастәл:

– Бәқа, әй мәта қәнтәқ қө пә әнтәм. Ма төт атәлэмнам вәлләм.

Панә қөтәң әвәл бу ими, би ылә выхәл, нәврәмәх, қот ләхпийа. Йәқә ләң. Панә төт вәл, вәл. Мәнтахә йәхмәла панә бу қөнә би кәлтәмты. Бу қө, әнта, ылә қәһимтәхәл. Бу нәнат нүл тәхтахә йәккән. Бу нәнә ылнам йәвәтлә, төт нөқ лүльәмтәл. Өс қөнә бу нә ылнам йәвәтлә. Бу қө панә вөвәл қөл. Әй латнә би лильбәмтәх: «Бәқа, тәм нә вәнә ләйхәл, ма өлән бу нә ылә тәхиптәхә». Вәлә өвтыяа вөв сохит рәвиптәх панә төвәнә лильбәмтәх: «Ит вәнә ныңәт қуй йах киһяа вөккәңәт, вәл илә лирты питтә нәңи пәқит, пәв пәқит өс мұвәли пә вәрәнтәләт. Өлән өс лирты питтә йах, нә чымләли әй вәртә ләңки чөп ким қө киһяа вөвләхчәк вәл». Панә бу нә кәтәлә вә пит. Панә йәқәнам би тувтәх.

13. Бу йәқә йөвәтмина... йәқән пә әнтә вәлхән, әнта қөл вәлхән... кәк қот, вәқ қот вәрхән. Панә төт вәлтахә йәккән. Әй латнә бу әнәлпи ләлил кәм ливәт. Панә ләйләл, итгән, тұлхин. Йәқә ләң панә авилнам йастәл:

– Йа, нүң аби, Төрәм Қон вөсән. Панә мұват вәнә? Төм айпи маһәмнә, қотнам аңкрәмтәм, кәр турпахәл нум вәха мата ныйәл, най һалмәт киләләт. Мәң турпа төйәв аңкрәмтәм, әлә қуй амп ләх төйәли рәвисләли вотнә, панә нөқ әнтә йәмхә вьэәхләл. Нөқнам тули, әй төт қот өвтыяа вотнә рәвәсләли, пәрхинам йөвәлли.

– Сәсар, лүват вәртә ур вәлл.

14. Панә би ләвәлә йастәх:

– Қәһа, төм ай пәх тәхә выхиттән.

Ләвәлнә төм ай пәх төвә вуҳи. Панә йастәл:

– Ма моқи йыснә йәхәм наркас йуққән, ның йуққән төй. Панә тәрмал пырнә манә лүваты пөны, ылә чәвийәмәл латнә. Төвә йәңқлән, нөқ кәнчихәлә. Панә, йәқәнам, лүв, қөты йәл лүвә? Төрәм Қон лүваты йастәл төхә! Панә йәқәнам йистәхә йәх, панә йәқәнам мән. Йәқә, қутәлә йөвәттахә йәхмәла, сәм йәңкәл илә мөңәттәх панә йәқә ләң. Бу имил йастәл:

– Мұват, – мэттә, – абәннә мұв шир йасәңат йастә? Нәхмин тәхнам йүлән?

– Мұв тоҳи йисңәл мантәм йастәл.

– Әнта, йисмин вәлә йәқәнам йүвән. Йәқәнам ләңтахә йәхманнә, сәмхәлә илә мөңәтхәлә. Тәтты та, сәм йәңкәл!

Қувәр пәтә лүваты памтәтәх.

– Панә вәс ыл ләвнам мант китхийәл. Йәхәл қәләм латнә, мэттә, ның йуққәл, наркас йуққәл төвә пәнхәл. Бүтхән кәнчихәхә мант китәл.

– Ну, қөты йәл лүвә Төрәм Қон йастәх қунтә – қөты йәли! Йәңқа вәс! Төппә ма кичәхәм әй күрәп ләпас вәра, өвәрхә.

15. Панә бу имил ләпасат вәртәх, өвәрхә әй қонәп [қонтып] ләпас. Панә төвә тәвәртәх. Панә мән. Имилнә сувәмәт мәйи панә пәртәли. Сувәм вөймәли, панә ай пәрт пуләли. Панә бу пәрт пул өвтыяа, панә сувәм вәймәли өвтыяа ләққинт, панә итпә мәнәл. Әй тоҳинә мән, мән. Тәм мәх өнтнам вәс вүминт. Бу вәс әй мәчхә ылнам. Би туви, туви, әй латнә би нәви тоҳийа би көрәх. Қәлтлән-утлән төрәма би көрәх. Төл сохит әй сарнам. Әй тоҳинә ләйләл: вүминт чин мөқәп тоҳи. Күч йәмхә ләйләлтахә йәх – тәми қәнтәқ қө би лөвәт-сөвәт төвәнә лөльәт. Панә төвнам әнтә аңкрәмтәх. Сарнам мән. Өс әй тоҳинә ләйхәләл: йәки пәмәң мәта, күңчәң пәмәң мәта төв лот бу. Төвнам күч аңкрәмтәх – тәми қәнтәқ қө өптәт. Панә сарнам мән, төвнам әнтә ләйләл.

16. Өс әй тоҳинә йахнә би виҳли:

– Тәх олтәта, тәхнам аңкрәмта!

Төвнам күч аңкрәмтәх – ваһәм пәлкәт, һөл пәлкәт, лул пәлкәт.

Панэ төвнам өнтэ аңкрэмтэх, сарнам мөнэл. Өс ай тохинэ мэн, мэн. Кат имиҳэн-икихэн энэл очњи па қонэ па ньеримтэли. Бу ньэрэхлэхэн. Лэңктэ қөл өнтэ вулхэн. Эссөһнам лэвэтлэхэн-пытлэхэн. Өс сарнам мөнэл. Өс ай тохинэ кат имиҳэн-икихэн ай очњи пулэли лиңккэн, көт лоңкэр лөвит очњи пул. Бутнат аллэхэн. Бикин-микин кэм өнтэ ат. Панэ төл сохит сарнам мэн, мэн. Ай тохинэ өс лав льольэл. Бу лав панэ... чайө, бу очњи имиҳэн-икихэна йөвөтмал ай төхэнэ, вэлилта қөйахи мўв йастэл: «Бит қатлэң-қөтлэң төрөмнө вэлминнө, бит төм пайлэхэ льэвитмин-пытмин вөлхэн, төм пайлэхэ атөмхэ вөлхэн. Бутэлнат вэнэ итпэ вэлл. Итпэ ай бу йөмин-буһин буһлэлхэн».

17. Өс сарнам мэн, мэн. Бу имиҳэн-икихэна йөвөт, ай очњи пулэли ими. Вэлилта қөйахи мўвө йастэх: «Бит қатлэң-қөтлэң төрөмнө вэлминнө, йөмхэ вөлхэн. Нулнам атөм вэр өнтэм вөл, пыт көл, атөм көл. Итпэ бу йөмин-буһин буһлэлхэн». Өс сарнам мэн, мэн, өс лав. Ай палкөл, па палкөл төт өнтэм. Төт сүчөхтэл ещө. Панэ вэлилта қөйахи мўвө һавөм: «Би лав йырэхсэм латнө, бу лажкөң йажкөн ай палөк лин-линө вөйиттэн, ай палөк йаха липты. Итпэ бу йөмөл-буһөл буһилэл». Өс сарнам мэн, мэн. Өс ай тохинэ лав. Буминт вөйөң лавчөх. Ай лота өнтэ қанэл. Эссөһнам мата йэкмин сүчөхтэл, нэвэрл. Вэлилта қөйахи мўв йастэл: «Би лав бит порилөмал латнө, йаха өйнам мата өт мэй, өрт қонө өйнам йаха липты, лин-линө ай пул пө өнтө вөйөккэн. Итпэ бу йөмөл-буһөл буһилэл».

18. Өс сарнам мэн, мэн. Өс ай тохинэ энэл қота би йөвөт, төт бу пэрт пулөккөл, сүвөм пулөккөл луһбилхэн. Йажө лаж, энэл мәри икичөх ылөн алал. Төртөхлөл. өс энэл мәри имичөх төт нөмөн омөсл. Панэ бу имичөх йастэл:

– Нўң мўват йүвөн учийа?

Панэ литөтат-уч липөттэх. Бу қө йастэх:

– Өс ма ма киһбахэм энэл луңкнө-кал[т]нө китлөйөм.

Панэ чайат-уч йэһөлты. Ай латнө иминө бу ики нөк рүвөттахэ вэри. Бу ики төртөхлөл. Бу иминө рүвөтталнө, бу икинө вэрөхлөма бу ики күч төхө саңккит, тэм өвпи маңа йөвөттахэ йөх. Буким пэрхи пөтөхмин букима йөх. Панэ бу икинө пырили:

– Вэлэ нўң мўвөннө төхө китө?

– Өс ма мўвөннө китлөйөм, – бу қө йастэл, – ма киһбахэм энэл луңкнө-кал[т]нө китөйөм.

– Нўң, кэс, мўвөли кәнччөхө китө?

– Вэс ма наркас йуққөн, ның йуққөн. Йөхөм йастэл, лүв йөхөл қалөм латнө төвө пәнхөл.

– Бақа мөна йажөнам! Мөна йөхөн Төрөм Қон қота! Панэ өвпилал палөккө йөхтыла. Панэ сорха йажөнам нүрөхта, бу имэ ылэ таврөм лажас йөхнө авөттахэ вэри.

19. Панэ йажөнам ай вө төвөнө вырхөлтөтөх. Ай бу йажөнам вырхөлтөмал бу һамрөх лавөт, лав палкөт, бу ваньөм-лул палкөт, һөл палкөт, вуйлал, мўвө өнтө. Мажө вырхөлтөтөх. Ай латнө би, кэм пөтөқинт, йах тэйтө воча, воч йөчөхө, панэ бу Төрөм Қон қота лаж, сорха мата, өвпит палөккө йөвтөл, панэ бу наркас йуққөн, ның йуққөн төхө йажө нөрөқинтхөн. Панэ өс қутөлнам нүрөхтөх. Төв күч йөвөт, пықэм әпөл, лүй әпөл. Па қө лайөмнат, па қө пиланат, нөк саврилөл, лөнт пәнкнат, кэвинат. Бу вөк күрап лажас қонт авөтхилөт, бу нэ нөк вөйхилөт. Панэ бу сар илө китөл панө ныңөл нөк би вөйтөх.

20. Өс қөвли вөлөт, ванли вөлөт, ай латнө бу энөлпи лэлил өс кэм льивөт. Бу айпи маһил қот турпа төйнам аңкрөмтөх. Бу турпа төйи най һалөм саңки мөчө, саңки, төрөм вөх мөчө вөлөхлөл. Айпа төвнам әлө пәнөмты. Лөх-лөхө турпа төйнам күч аңкрөмтөх, әлө қуй амл лөх төйөли рөвислөли, панө вотнө пөртхө төвө пөвли, қот өвтыа рөвислөли. Йажө лаж, панэ бу йөхөлнам йастэх, Төрөм Қона:

– Йа, нўң, аби, Төрөм Қон вөсөн. Панэ вэнө: төм маһөм қот турпа төйнам аңкрөмтөм, бу най һалмөл [һилмөл] саңки вөхнам әлө қөчөхлөх. Мөң өс әлө қуй амл лөх төйөли иты, най һалөм рөвислөли, панө вотнө ай төт өтлат, пэрхи рөвислөлат.

– Сә-сар, лүват мөта ура вэртө вэр вэлл.

21. Панэ өс бу лавөла йастэх, мөттө, төхө вөхиттөн бу ай пөх. Бу ай пөх өс төвө вухи. Йастэл авил лүватынам:

– Ма йөхөм қалөм латнө арөх архи йуққөн, монь моньби йуққөн төйөм. Ай палөкнам кирөхлөлхөн – сот арөх арөхлөлхөн, ай палөкнам кирөхлөлхөн – сот монь моньлөхөн. Ма бутхөлөм нөк кәнччө ким өнтэм. Лүв нўң төвө йөңқтахө қөл вулөн.

Панэ [бу пөх] йажөнам мөн. Йисмин мөнөл өвө. Йажө лажмалнө сәм йөңклат илө мөңлөмөл, панэ йажө лаж. Имил йастэл:

– Төрөм Қон йөхөннө мўвөли йөм йасөһат йастө? Нөхмин вөлэ йажө лажөн.

– Мўвө мөрт өнтө арөхөм-һавмөм, әлө мөрт!

– Ай бу арит йисмин вөлэ төхө йүвөн, – бу көт пөтал төв чүчөмтөтөх, – сәм йөңклат пө та, төттыт! Ма кичөм вөл, ай сәм йөңк ылэ өнтө көрөхтахө. Тэм сәм йөңк көрөх. Панэ қөты... мўвөли йастө төт?

– А, мөттө, ыл лөвнам китхилөйөм өвө. Арөх архи йуққөн, монь моньби йуққөн кәнччөхө.

– Йа вэс, қөты вэрли, мөттө Төрөм Қон йасөһ қунтө, қөты вэрли? Нўң мант мөнтанка кит вөк күрап лажасат вөра, панө төвө тавра.

Панэ мөн. Өвө сүвөмат мөйи, панэ пэрт пулат мөйи, панэ мөн.

22. Би мөн, мөн. ай тохинэ мөх өнтнам би пөтөқинт. Бу мөх өнтнө қөвли мөн, ванли мөн, ай тохинэ өвө нөви төрөма би көрөх. Би төт қатөл-уч. Ай тохинө лэйлөл – тэми өйнам чин мөққөң тохи. Йөмхө күч

лэйэлтагэ йэх – тэми қантэк қө лөвөт. Сарнам мән, мән, тэми йәки пөмән, күнчәң пөмән төв лот. Күч йәмхә лэйэлтагэ йэх – ыақа тэми қантэк қө өптөт. Сарнам мән, мән. Әй тохинә лүватнам чөвлөт, вихлөт. Төвнам күч аңкрөмтәх – лүватнам сарнам вихлөт: «Тәхнам аңкрөмта, тәхнам аңкрөмта». Төвнам күч аңкрөмтәх: ваьәм пәлкөт, лул пәлкөт, сәм пәлкөт, нөл пәлкөт. Панә сарнам сорха мән, ырхәлтөтәх.

23. Өс әй тохинә мән, мән, кат имиҳән-икихән әлләхән. Әнәл ыуминт очьичәх, вочәт-пувлөт ләңктә очьи, ләңктә қөл әнтә вулхән. Иминә һәримтәли, өс төл сохит икинә һәримты. Бәнә ыи талилөлтән. Әссөһнам лэвөтлөхән-пытлөхән. Төлилта қөйәхи мүв йастәх: «Бит лилөң төрөмнә вәлминнә атәмхә вөллөхән. Әйнам лэвөтмин вөллөхән. Итпә ыу йөмин-ыуьин ыуьөлөхән». Өс сарнам мәнмәлнә, кат имиҳән-икихән өс әлләхән. Көт пәтә лөвит очьи пулнат әлләхән. Ыикин-микин кәм әнтә әт.

24. Ыу сохит сарнам мән, мән. Әй ләв пәлөк льольәл. нөмәксәл: «Өс мүват ыи ләв әй пәлкәл?» Тәлилта қөйәхи мүв йастәх: «Бит ыә ләв лилөң төрөмнә вәлмәлнә, порилөмәл латнә ыу ләққәң йәққән әй пәлкәл лин-линә кичәхин вөйиттән, әй пәлкәл йах әйнамәт липтөтән, йаха әйнам липтөтән. Итпә ыу йөмәл-ыуьәл ыуьәхлөл». Сарнам мән, мән. Өс әй ләв льольәл. Төм ыи вөйәң, ыуминт һәвәң ләвчәх. Әй лотнә пә льольә қөл әнтә вул. Әссөһнам мәхәлты кирәхлөл, нәвөрл, тәрәхлөл. Тәлилта қөйәхи мүв йастәх: «Бит порихә вәрмәл латнә ыу ләққәң йәққән мата әйнам йаха липтөтән, ыу ләвин. Лин-линә, қөл вули, пул вөйәккән, мүв әнтә вөйәккән. Итпә ыу йөмәл-ыуьәл ыуьәлөл».

25. Панә сарнам мән, мән. Өс ыуминт әнәл қотчәхә йөвөт. Әй ыи ыуминт әнәл имичәх нөмән омәсл. Өс ыуминт икичәх ылән әләл. Панә ыу әнәл икичәх... әнәл имичәхнә чайат-уч йәнәлты. Әй латнә ыу ики нөқ рүвөтгәхә вәртәх:

– Ыақа, ики, нөқ кила һавьәчәк, һавьәчәк, атәм ләв вүйиллөх қылхән йөвөт. Ики, һавьә, һавьә!

Панә ыу иминә нөқ рүвөтталнә, ики тәхә пә күч саңккит, тө өвпи мәча катәл – ыукима пәрхинам пөтәхмин йәх. Панә ылә ымәл, панә һавәмгәхә йәккән.

– Мүвөнә, – мәттә, – тәхәнам китө?

– Кәс ма мүвөнә китлөйәм? Мәттә, ма киьһәхәм әнәл луңқнә кал[т] нә китлөйәм. Төрәм Қон йәхәм ики йастәл, мәттә, йәхәл қәләм латнә арәх архи йуққәл, моьь моььи йуққәл лүваты пөнхәл. Ыутхән кәнччәхә мант кит.

– Ыақа мәнә сорха пәрхинам. Өтә, төвә йөвта, панә Төрәм Қон қот өвпит пәлөккә лыкила. Ыу арәх архи йуққән, моьь моььи йуққән лин-линә төвөнәм йәқәнләккән. Панә сорха мата ыу һыңәнам пәткәхлә. Ыу һыңә ушә ләпасәл көрәхгәхә йәх, төвә күч йөвөтлән. Панә өс пә ал йүва. Қөләммәтхә тәхә йүтанка, ыақа нөқ лилө йәхнә.

26. Панә пәрхинам ыи сорха мән. Ыу әнта сәм пәлкөт, лул пәлкөт, ләв пәлкөт вүйил мүвә әнтә. Панә мән. Ыу Төрәм Қон өвпийа йөвөт, панә сорха мата өвпи пәлөккә йәвөттәх. Панә ыу арәх архи йуққән, моьь моььи йуққән йәқә көрөккән төвә. Панә сорха мата һыңәнам пәткәхлөх. Ыу һыңәл, төвә күч йөвөт, ләпасәл көрхитәхә йәх, тоььагәхә йәх. Панә ыу йах әйнам арәх китәл. Ыу тохинә төңкә пай пықәм әпәл, вөр әпәл, лүй әпәл. Панә ыу һыңәл нөқ вөйтәх.

27. Ыу ыл лэвнә вәлмәлнә ыу ики лүвата төвөнә йастәх: «Йәқә йөвөттанка, кәк қутән, вәқ қутән әйнам мата ыттән вәсәт-учәт кәват әйнам мәлэққә вөрила, өвпит-учәт. Панә лапәт ат-қәтәл мәрә кәмә ал ливыттән, йәқән ымситтән».

Панә ыу йәқә йөвөтмин ылә тәврәксәққән, кәват ыттән вәсәт-өвпит тәврат. Панә ыу ыл тәврат өвпит-учәт... Әй латнә кәмән, қөлөнтәлхән, мүвәли? Ыу вот ыуким! Ыу лапәт ат-қәтәл йәқән умәсхән. Панә әй мәта латнә кәмә ыи ливөтхән. Кәмә күч ливөтхән, әй мәта өт пә әнтәм. Әй қот әнтәм, әй воч әнтәм. Әй мәта өт пә әнтәм. Вәсә!

• ПЕРЕВОДЫ •

I. Река Тром-Аган

[1] Птичка и ее сестрица

1. Живет птичка со своей сестрицей. Живут они так, и говорит однажды птичка:

– Ну, пойду я опущу штаны в реку.

И затем на следующий день она ушла, большую щуку поймала. Щука ее... Говорит она сестрице:

– Приготовь-ка мне сырую рыбу! Спинку рыбки мне, брюшко рыбки мне. А я лягу.

И она легла. Как проснулась [так молвила]:

– Оставила мне спинку, [оставила] брюшко?

Отвечает сестрица:

– Нет!

И разозлилась птичка:

– Пойду я к Менку⁵ и отдам ему тебя.

2. И она ушла. Прибыла она к дому Менка, заглянула в окошко в крыше – нет Менка дома. В печке – горшок с жиром вытопленным.

⁵ Менк – сказочный великан

Подошла она туда, отведала вытопленного жира, ела, жиром лакомилась, уплетала. И вдруг с улицы доносится постукивание лыж Менка. Испугался тогда птичка. За печку спряталась. Менк вошел, говорит:

– Кто ел из моего горшка с жиром? Ну, постой-ка, разведу я огонь и брошу его в печку.

И потянулся он за дровами за чувал и вытащил птичку.

– Ах ты, сучий сын, мигом в печку тебя брошу.

Тогда залепетала птичка:

– Дядюшка, родненький⁶, не бросай меня в печку, отдам я тебе свою сестрицу.

– Ну, раз так, то давай. Если сейчас ты уйдешь, как тебя отыщу?

– Как лететь буду, одним своим крылом черту проведу, другим своим крылом черту проведу, по тому следу приходи!

И птичка улетела. До дома добравшись, говорит:

– Отдала я тебя лесному духу-великану.

Сестрица ее рыдает. Птичка молвит:

– Не плачь! Выкопаем быстро рядом с дверью яму и положим туда раскаленное железо.

Тогда сестрица перестала плакать. Приготовились они.

3. Через некоторое время пришёл Менк. Дверь маленькая, в дверь пройти не может. Говорит птичка:

– Задом, дядюшка, задом, дядюшка!

Дядюшка то одним, то другим боком пройти пытается, в конце концов задом протискивается. И вниз упал. На дно ямы, на железо раскаленное упал. И там погиб. Птичка с сестрицей на деньги, на добро Менка дальше живут.

[2] Мышка

1. Однажды жила мышка. Так живя, так ночуя, она жила на берегу *Наңкәң йәвән, Чәчәң йәвән* [лиственничной реки – чеченг реки]⁷. Однажды утром вышла она на берег реки, там льды сплавляются. Одна льдина там несётся, мышка свою ногу туда поставила.

– Ых, ых! Ой, моя нога!

– Так ногу свою убери! – говорит льдина. – Так ведь я проходила сшибала много торфяных голов!

– Творение своего отца-матери! Ещё много торфяных голов сшибала! Если будет яркий день, ты сейчас растаешь на солнце.

2. Тут солнце проговорило:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала солнцу:

– Творение своего отца-матери! Если будет тучевой день, ты поисчезаешь в туче, ничего не останется.

Тогда туча проговорила:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Да и мышь сказала туче:

– Творение своего отца-матери! Если будет ветренный день, ветер унесёт тебя – как бы никого не бывало!

3. Ветер проговорил:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала туче:

– Творение своего отца-матери! На другой половине мира камень⁸. Как хоть продуваешь, через него не пробираешься.

Тогда камень проговорил:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Да мышь сказала камню:

– Творение своего отца-матери! Змея хоть два-три раза проскальзывает через тебя.

4. Тогда змея проговорила:

– Ну, [двое] мужчины, если вы ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала змее:

– Творение своего отца-матери! Собака без хвоста богатыря *Вош-ворт-ики*⁹ прикусит тебя за середину, пополам тряхнет тебя!

Эта собака проговорила:

– Так, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала собаке:

– Творение своего отца-матери! Когда твой хозяин ударит тебя, ты, закричавши, убежишь.

⁸ кәв – 1. камень 2. Уральские горы.

⁹ Название городского богатыря употребляется в соответствии с принципами фонетики казымского диалекта.

⁶ Букв.: «родственник по браку»

⁷ Сказочное название реки.

5. Тогда *Вош-ворт-ики* проговорил:

– Ну, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Так сказала мышь богатырю *Вош-ворт-ики*:

– Творение своего отца-матери! В морозное время ты пристанешь к костру. Когда огонь искрами будет плеваться, ты сразу же отскочишь прочь.

Огонь проговорил:

– Ну, вы, люди, если ругаетесь, между собой ругайтесь, меня туда не притягивайте!

Мышь сказала огню:

– Творение своего отца-матери! Вода затопит тебя, зашипишь, потухнешь – никого как будто не бывало!

Вода поднимается, опускается, мышки нет, никого нет. Льдина дальше несётся.

[3] Три брата

1. Жили-были братья от одного отца. Долго-ли они жили, кто знает, коротко ли они жили, кто знает. Однажды они пошли в лес. Пришли они в тайгу, в самую глушь. Но они забыли об огне. Они не имели огня.

Недалеко огонь горел. И дом там.

– Ну-ка, старший брат, сходи, попроси огонь. Кто же здесь живёт?

Старший брат пошёл туда. Старик с длинной бородой сидит там.

– Ну-ка давай огня!

– Ты сначала расскажи старинную песню, старинную сказку, потом я дам огня.

– Откуда у меня старинная песня, старинная сказка?

Били, били и выбросили его на улицу.

– Если ты не имеешь старинной песни, старинной сказки, убирайся прочь!

Еле он выхватил огненный уголек, сразу поймали его.

2. – Ну, ты добыл огня, туда сходил?

– Откуда. Надо старинную песню, старинную сказку рассказывать, потом ты получишь огонь. Еле я выхватил огненный уголек, еле я поднял его, еле я выскочил на улицу, сразу поймали меня. Меня били, били и выталкивали.

– Ну, средний брат, теперь ты сходи.

Средний брат ушёл. Зашёл он в дом. Он говорит старику с длинной бородой:

– Ну, давай нам огня. Мы пришли в тайгу, но без огня мы пришли. Мы забыли огонь.

– Ты расскажи старинную песню, старинную сказку, тогда ты получишь огонь.

– Откуда у меня старинная песня, старинная сказка?

Еле он выхватил огненный уголек, еле он выбежал, сразу поймали его. Били, били и выбросили его на улицу.

3. – Ну, ты заимел, огня?

– Откуда огонь! Если старинную песню, старинную сказку рассказываешь, ты тогда получишь огонь. Еле я выхватил огненный уголек, еле я выскочил на улицу, сразу поймали меня. Меня били, били и вытолкали.

– Почему, у вас, братья, нет старинных песен, старинных сказок? Сейчас я схожу.

Так ушёл младший брат. Он зашёл в дом.

– Давай нам огня. Мы пришли в лес, но у нас нет огня.

– Ты расскажи старинную песню, старинную сказку, тогда ты получишь огонь.

– Не-а, сперва гость кушает еду-рыбу, после этого следуют старинные песни и старинные сказки. Они никуда не уйдут.

Ну, старик угостил молодого человека едой-рыбой.

4. – Вот старинная песня, старинная сказка!¹⁰ Однажды я поживал. Однажды я очнулся. Вот, моя мать родилась на свет. А рождение матери как мне отметить приношением? Так иду я вверх по течению в верхнюю деревню, в верхний город. Лук и стрелы у меня. Семь таёжных быков [оленей] там стоят. Я там выстрелил, они все на бок упали. Мясо этих оленей я перетаскал домой. Но кого позвать на пир [приношение]? Я позвал семь сыновей бога Торума. Они ели, пили и пошли домой.

5. Однажды заметил, что мой отец родился на свет. А рождение отца как мне отметить приношением? Иду я вверх по течению в верхнюю деревню, в верхний город. Лук и стрелы у меня. Семь таёжных быков [оленей] там бегают. Я выстрелил, они вниз упали. Мясо этих оленей я принёс домой. Но кого позвать на пир [приношение]? Тех же семь сыновей бога Торума я позвал. Они ели, пили, сидели.

Наподобие великих богов, наподобие великих духов я тоже поднимался вверх. Как я прошёл нижний мир, я не видел, как я прошёл верхний мир, я не видел. Однажды я очнулся, вот я стою вниз головой. Ноги мои наверху.

6. И однажды после этого много зверей, эти многие звери пришли. Однажды прислушиваюсь: они рвут, кричат – слышится. Как хорошенько прислушиваться я стал, концы моих костей выскрипывают. И однажды птичка строит мне гнездо между моими ногами. Ещё

¹⁰ Эту сказку рассказывают тогда, когда желают вызвать ненастье (сведение от Сергея Васильевича Кечимова, жителя ТТП №6р Сургутского района) (примечание редактора).

прислушиваюсь: кто-то идёт, слышно. Он и пришёл сюда, и меня выдернул. Это [оказывается] мой отец. Отец мой выдернул меня.

7. [Младший брат] насмерть ударил слепого старика. Он взял огонь, идёт дальше.

– Вы, братья, старинную песню, старинную сказку не знаете. Я ударил его насмерть.

Они перетаскали домой богатство этого старика. Этим счастьем до сих пор они живут.

[4] Две женщины

1. Живут две женщины. На берегу реки *Ньёксэң йăвэн - Мёккэң йăвэн*¹¹ две женщины живут. В двух (отдельных) домах живут. Так живут они, временами друг друга навещают. Живут они так, и вот одна женщина задумывается: «Каков же сейчас человек? Отправлюсь-ка я куда-нибудь. Одиноко нам вдвоем живется». Другой женщине ни слова не сказала. И пошла куда-то.

2. Шла он так, шла, долго ли, коротко ли, и вот вечер настал, стемнело. Вскоре до пеньков прошлогодних дошла. Дальше шла, до пеньков с этого года дошла. Посмотрела она вперед: дом там стоял, дом такой. Так она устала, что про себя подумала: «Пусть хоть кто там живет, все равно войду». И вошла. С неприкрытым лицом зашла. Думает про себя: «Пусть только будет здесь кто-то!» Вошла она – старая женщина там сидит. И говорит:

– Добрая женщина, у реки *Ньёксэң йăвэн - Мёккэң йăвэн* живущая, тебя кто звал сюда? Какой сказкой сюда тебя занесло?

– Ну и, - говорит она, - в какие места только не придёшь?! – говорит.

3. Женщина осматривается: одна половина дома темная, другая половина светлая. Одну часть люлек она [женщина-хозяйка] в правую половину дома пододвигает, другие люльки - в левую пододвигает. Лишь в передней части, там живет. Итак, когда женщина-хозяйка та с делами закончила, еду-рыбу достала, досыта гостью накормила. И затем хозяйка постель для нее приготовила. Так молвила:

– Устала коли, ложись, – говорит.

4. И женщина туда легла, вот легла женщина. Когда проснулась, солнце уже высоко стояло. Видит, что хозяйка уже встала. С люльками своими возится. Одну часть на правую половину дома передвигает, другую на левую половину. Встала гостя, про себя думая: «А ну-ка, встану я,

ведь идти мне надо». Женщина-хозяйка снова ее снедью-рыбой накормила. И сказала ей она:

– Ты, видно, пару себе, мужа себе искать идешь. Гляди-ка, за домом моим тропинка есть. Хорошо протоптанная тропинка. По этой тропинке иди. Как пойдешь, по пути три раза тебя окликнут: «Эй, сюда посмотри! Красивые мы, дивные мы!» Но ты туда не гляди! Лишь за дорогой следи! В трех местах тебя потом позовут. Пойдешь ты, пойдешь, к одному дому придешь. Войди туда, но с покрытым лицом зайди. Увидишь: справа чемоданы грязные прохудившиеся будут стоять. Среди этих чемоданов один возьми, сразу из дома выйди и принеси. Слева сундуки красивые золотые стоять будут. К тем сундукам не притрагивайся. Грязный старый, как его, чемодан возьми и возвращайся. По той же дороге обратно иди. Как возвращаться станешь, снова окликнут тебя: «В верховьях реки *Ньёксэң йăвэн* живущая женщина, в верховьях реки *Мёккэң йăвэн* живущая женщина, сюда оглянись: красивые мы, дивные мы!» Ты не смотри туда. Как придешь, чемодан свой сразу на крышу сеней положи.

5. Вот ушла женщина. Женщина-хозяйка все подсказала. Шла она, шла. И вправду, в трех местах ее звали:

– Эй, на реке *Ньёксэң йăвэн* живущая женщина, на реке *Мёккэң йăвэн* живущая женщина! Сюда посмотри! Красивые мы, дивные мы!

Она туда и посмотрела. Как взглянула – глаз половинки, рта половинки. Три раза ее окликали, всегда она туда оглядывалась. И вот впрямь к дому пришла. Вправду, как шла она, после того, как кричали ей, уже немного идти надо было, и к дому она пришла. Как дошла [понапрасну ей женщина говорила: «Опусти платок свой пониже, так заходи»], с неприкрытым лицом она вошла. Как вошла, осматривается, и правда справа чемоданы грязные прохудившиеся стоят. А с другой стороны сундуки позолоченные. Красивые такие! Думает она про себя: «Обманула ведь меня! На что мне чемодан грязный брат? Я покрасивее что возьму, сундук возьму». И вот слева стоящий сундук она выбрала. Красивый очень, золотой сундучище. Кое-как его на улицу вытащила. Как вытащила, на плечи взвалила и понесла. На обратной дороге снова те же ей кричат:

– Посмотри сюда! Взгляни сюда! Красивые мы, дивные мы!

Оглядывалась она. Шла она, шла, к дому женщины-хозяйки уже приближается. Думает про себя: «Что же в этом сундуке такое? Тяжелый такой». Попробовала она сундук вскрыть. Но чем? Ножом, чем ли в чемодане – закрытом сундуке – ковырялась, из скважины замочной кровь потекла. Тотчас остановилась она. «Что за чертовщина?» – про себя думает. И снова на себя сундук взвалила.

6. Шла она, шла обратно. К дому женщины-хозяйки пришла, по велению ее сундук на крышу сеней поставила. Очень уж он тяжелый был,

¹¹ Сказочное название реки.

когда его поднимала. Затем она зашла. Вошла... и как вошла, хозяйка заметила, что у гостыи отсутствует одна душа: *ўлэп*. Так она сказала:

– Эх, – говорит, – с верховьев реки *Њёксэң йăвэң* женщина, с верховьев реки *Мёккэң йăвэң* женщина! Долгую песню, длинную сказку не принесла ведь!

«Что же это еще значит?» – думает про себя женщина. Немного погодя женщина-хозяйка едой и прочим накормила, чаем и прочим напоила, постель приготовила. Легли они. Наутро проснулась женщина. Хозяйка-то, оказывается, уже давно встала! Одни люльки вправо поддвигает, другие влево. Но так как утро, про себя она думает: «Ведь идти мне надо!» Хозяйка снedyю-рыбой ее накормила, и она отправилась. Говорит хозяйка:

– Как ложиться будешь, этот своими руками-ногами взятый сундук рядом с собой поставь.

7. Так отправилась женщина. По дороге домой так тяжело было, что подумала она про себя: «Наверняка полно там золотых монет. Только бы уже до дома дойти!» Долго ли она шла, коротко ли, и вот до дома дошла. Пока дошла, устала очень. Как ложиться стала, сундук этот рядом с собой положила. Это так было.

8. Теперь о другой женщине сказка расскажет.

[Две женщины] в одной деревне жили. Про себя думает одна: «Подруга эта моя давненько меня не навещала. Что же она делает? Зайду-ка я к ней. Заболела ли? Или что приключилось?»

И к дому подруги она пошла. Входит она, дверь открывает: в задней части дома в священном месте одноглазый великан сидит. А косточки подруги, на прут нанизанные, над огнем стоят, одноглазый великан там сидит. Говорит он:

– Надо же, здесь, видимо, еще полакомиться есть кусочек хрящика да с кровью!

Так женщина испугалась, что дверь захлопнула и домой убежала. Думает про себя: «Дальше нельзя здесь жить. Уйду я куда-нибудь, а не то погубит меня великан». Собралась она, оделась и в путь пустилась. Понесли ее ноги. Думает она про себя: «Где-нибудь все равно человека встречу. Каков же человек?» Направилась она куда-то. Шла она, шла, долго ли, коротко ли, и вот вечер настал. Так она утомилась, что плохо ей стало.

9. Вдруг к прошлогоднему пню она подошла, человеком оставленному. Немного она прошла – до пня с этого года дошла. «Теперь уж, должно быть, и дом недалеко, – думает, – наверняка живет здесь кто-то». Шла она, шла, вскоре дом показался. Думает она: «Войду я, пусть здесь хоть кто живет. Так я притомилась, пока до края света дошла! Пусть хоть кто здесь живет, войду я». И зашла в дом. А там женщина-хозяйка снова

с люльками возится. Одну часть люлек в правую половину дома отодвигает, другую часть в левую половину. Женщина заходит, садится. Здоровается, приветствуют они друг друга. Спрашивает хозяйка:

– С верховьев реки *Њёксэң йăвэң* женщина! Какой песней, какой сказкой тебя сюда занесло?

Женщина отвечает:

– Я ведь, – говорит, – всегда одна, – говорит, – даже человека не вижу. Замыслила я, что в путь отправлюсь, где-нибудь да человека встречу. Худо одной жить.

Старушка чай заварила, еду приготовила, на стол накрыла. Поели-попили. Старушка постель приготовила и сказала:

– Ложись, уставшая женщина.

Женщина легла.

10. Когда проснулась, всюду уже светло было. Хозяйка, видно, давно уже встала. С люльками возилась. Одни люльки направо отодвигала, остальные налево. Так она хлопотала. Снedyю-рыбу приготовила. Поели-попили и женщина [гостью] наставлять стала. Так рассказывает она, так говорит:

– Позади дома моего есть дорожка одна. Хорошо протоптанная тропка. Отправляйся по той дорожке, – говорит. – Как пойдешь, три раза тебя окриknут. Скажут тебе: «Сюда смотри! Сюда взгляни! Красивые мы, дивные мы!» Но ты туда не гляди. Три раза кричать будут. Потом еще пройдешь сколько-то и к дому выйдешь. В дом войди, ничего не увидишь. В одной половине дома чемоданы будут, в другой половине сундуки позолоченные. Войди туда, но с прикрытым лицом войди. Среди грязных, пыльных чемоданов один выбери. Сундуки позолоченные там тоже будут, но их не касайся даже. Тотчас выходи оттуда и возвращайся.

11. Отправилась женщина. Как и сказала хозяйка, и впрямь от дома ее протоптанная дорожка шла. По ней направились женщины. Шла она, шла, и вот вправду звать ее стали:

– Эй, посмотри сюда! Красивые мы, дивные мы!

Но не оглянулась она, платок свой еще ниже натянула. Три раза ей кричали, ни разу она не оглянулась. И правда, шла она, шла, к дому одному пришла. Вошла осторожно. С прикрытым лицом вошла. Осмотрелась: и правда справа чемоданы грязные, пыльные стояли, слева сундуки позолоченные, красивые такие. Подумала она: «На что мне сундук позолоченный брат?» И как женщина велела, чемодан какой-то грязный, пыльный схватила. Тут же на улицу выбежала и по дорожке обратно отправилась. Шла она, шла, снова три раза окликали ее:

– Эй, посмотри сюда! Красивые мы, дивные мы!

Не оглядывалась она.

12. Дошла она до дома хозяйки... дошла она до дома хозяйки, чемодан на крышу сеней положили. Тут же в дом вошла, и женщина, оказывается, уже еду приготовила и угощать стала. Говорит она:

– Проголодалась чай. Целый день...

Такая добрая эта хозяйка! Ели, пили. Затем постель она приготовила.

– Ложись, уставшая женщина, - говорит.

И хозяйка тоже легла.

Когда утром проснулась женщина, хозяйка уже встала, оказывается. Думает она про себя: «Так долго я спала». И вскочила. Хозяйка снова еду перед ней поставила.

Говорит:

– Ну, домой теперь иди. Как домой придешь, как ложиться станешь, чемодан свой рядом с подушкой положи. Рядом с собой положи. Может, превратится он во что-то для тебя – а нет, так нет...

Поели они, попили, затем женщина в путь отправилась. И чемодан взяла. Домой направилась.

13. Шла она, шла, долго ли, коротко ли, до дома своего дошла. Вошла, поела, попила, усталая очень была, легла. И чемодан, как женщина велела, рядом с собой положила. И вот среди ночи просыпается, думает про себя: «Как долго я спала. В доме светло уж». Встала она, на улицу идет, все спотыкается. Темень на улице. Домой снова входит, у постели ее мужчина золотой лежит. Светящийся мужчина там спит. И она рядом с ним легла. Утром проснулись. Отцы ли, матери ли их друг другу сосватали. Мужчина, подобно солнцу и луне, красив был. И дальше жили они, наверное, в счастье и богатстве. Старая женщина, как сына родного, его сосватала. Вот и все, конец!

[5] Зажиточный купец Пётр-Марк

1. В одном городе живет Пётр. Богатый Пётр, зажиточный купец, богатый Пётр. Так он живет-спит, бедняков не любит [букв.: нутро у него плохое], собак держит, если бедняк близко к нему подходит, он собак на него напускает, оставляя его им на растерзание. Он так богат, что до людей дела ему нет [букв.: на женщину-мужчину смотреть желания не имеет]. Однажды в том городе у старика и старухи¹² с городского переулка, деревенского закоулка родился сын. После его рождения на записке... обнаружили они записку. После рождения сына принесли они его к правителю той земли. Отнесли они его к государю, а тот записку

¹² Дословный перевод: пожилые мужчина-женщина. Понятия старик и старуха в данной сказке нет (примечание редактора).

заметил: «Сын этих старика и старухи поселится в зажиточном доме Петра, женится на его дочери».

2. В общем, услышав такие слова, купец и говорит:

– Это что за разговор? Я, – говорит, – не хочу, – говорит, – чтобы Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка моим богатством владел. Что за разговор такой?

Долго ли рос Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка, долго, наверное, рос, однажды за день он вырос настолько, что мог ходить и бегать.

3. Как-то раз во время странствий Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка повстречался с кем-то, с каким-то старичком повстречался, со старичком. Увидел его старик и говорит:

– Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка! Как ты вырос, стал мужчиной, куда путь держишь?

– Так, – отвечает он, – забавляюсь (букв.: играя бегаю).

– Ну, забавляйся себе. Дам я тебе кое-какую записку, ты, в общем, отнеси ее и отдай там. Скажи, что, в общем, в записке написано, что ты женишься на его дочери и будешь ему зятем.

И что же, купца Марка нет дома. Сын старика и старухи приходит туда, собаки туда-сюда носятся. Жена [Марка] говорит:

– Что случилось?

4. Он отдал записку жене [Марка], она ее прочитала, написано там было, что это записка зажиточного Марка:

«Жена, ты там подсуетись, к моему приезду, это, праздничный стол собери! Свадебный стол накрой-приготовь! В тот день я приеду, тогда пир начинай! Нашу дочь за Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка выдаём. Когда я приеду, пусть все будет накрыто, свадьба подготовлена».

5. И он [Сын старика и старухи] отдал ей [жене Марка] записку. Сын старика и старухи подошел к ней. [Жена Марка] говорит:

– Ты уходи, в тот день мы найдем тебя.

И Сына старика и старухи однажды отыскали.

– Иди же к нам! Твой тесть сегодня приезжает.

Когда начали пир, пришел Сын старика и старухи. Сел он за стол, вскоре вошел Марк, зажиточный купец:

– Что вы тут затеваете?

Жена на это так отвечает:

– Ты же сам написал, вот записка, здесь ты написал, что, мол, когда приду я, накрой-приготовь праздничный стол. К моему приезду, мол, свадебный стол надо накрыть. За Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка, мол, нашу дочь выдаём.

6. Марк, зажиточный купец, говорит:

– Что ты такое мелешь, кто тебе сказал, что нашу дочь замуж выдаём. Кто распорядился, чтобы мы ее за Сына старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка выдали?

– Посмотри, вот твое письмо.

Он взял записку, начал читать, и правда: его почерк. Что поделаешь. Жалко ему, что на добро его покусились. Сели они к столу и дочь свою посадили. Размышляет он [Марк]: «Какие бы козни ему состроить?» Думает он: «Вот что я сделаю... в общем, на другом берегу моря-океана *Антэран* живет этот, Царь-Змея. К нему пошлю этого Сына старика и старухи. Туда и пошлю. Наверное, оттуда он не вернется, ушедшие туда не возвращаются».

7. И вот однажды он [Марк] к нему [Сыну старика и старухи] обращается:

– Ну, зять мой, – говорит он, – я тебе, в общем, работу нашел. Хорошо бы, если бы ты туда ходил. Иди к Царю-Змее, у него есть мне принадлежащие вещи, понадобились они мне. Принеси их сюда! Любым способом раздобудь, скажи, что я тебя послал. Он знает, что мне нужно.

8. Так он в путь отправился. Идет он, идет и задумывается: «Куда я иду, куда меня послали?» И так он шел дальше. В пути снова ему старичок встречается:

– Куда идешь? Куда послали тебя?

– Да вот так, далеко меня отправили, Пётр, зажиточный купец, к Царю-Змее меня послал.

– Ну что же, если отправили тебя, иди на берег моря-океана *Антэран*, – говорит старичок. – Пойдешь, пойдешь и там окажешься. Только ничего не трогай. Увидишь там большой трухлявый пенёк, высохший пенёк. Не прикасайся к нему, мимо иди, не ищи себе неприятностей. Пойдешь, пойдешь и куда-то придешь, на берегу моря щука будет лежать, очень большая щука. Через щуку ты перейди, как-нибудь перейди, перешагни и иди дальше. Дальше пойдешь, пойдешь, и к морской переправе придешь. По морю плавают один лодочник, туда-сюда переправляется. Туда доплывает, сюда возвращается, сюда доплывает, туда идет и сюда [обратно]. Так он все время переправляется, все плавает и плавает. Как только тот лодочник сюда причалит, ты иди, скорее запрыгивай в лодку и переправляйся. Не берись за весло, ни к чему не прикасайся, не совершай греха!

– Так-так [слова Сына старика и старухи].

9. И ушел [он же].

– Когда к Царю-Змее придешь, – говорит он [старичок], – одну женщину там встретишь, человеческую женщину. Эта женщина, возможно, как-то сможет тебе помочь. Так, так. Так поступай.

И он [Сын старика и старухи] ушел. К Царю-Змее [ушел]. Шел он, шел, и в правду к большому пню пришел. Мимо того пня дальше пошел и на берег морской вышел. На берег вышел, как старичок и сказал, к щуке подошел, через щуку прямо, через щуку перешел.

10. Через щуку перешел, на берегу моря видит: лодочник [там]. По морю переправляется, туда, сюда. Когда тот причалил, он [Сын старика и старухи] запрыгнул в нос лодки и переправился. Переправился, вышел на берег. Шел, шел, долго ли, коротко ли, к дороге вышел из молодой лиственницы, молодой ели сколоченной. На избушку набрел, женщина там была.

11. Женщина говорит:

– Чего надо? Пришел сюда, – говорит, – раз пришел сюда, живым отсюда не уйдешь, – говорит, – во здравии отсюда не уйдешь, в общем, зачем сюда пожаловал? Ну ладно. Укрою я тебя. Спрячу я тебя, но когда придет Царь-Змея, не двигайся, так надо. Пока Царь-Змея здесь будет, совсем не двигайся.

– Ну ладно, так и так. Если не двигаться – [думает про себя Сын старика и старухи].

– Пока Царь-Змея не уйдет, не шевелись. Укрою я тебя, когда придет сюда Царь-Змея, ведь зажиточный купец Марк приказал тебе раздобыть что-то у него.

12. Спрятала она его, пока был там Царь-Змея [т.е. отсутствовал]. Большая щука попросила было Сына старика и старухи спросить кое-что: «Узнай у Царя-Змеи, долго ли мне еще здесь лежать? Сколько мне еще здесь мучаться?» А когда Сын старика и старухи подошел к пню, тот попросил его: «Когда дойдешь, передай, спроси, будь добр! Сколько мне еще здесь стоять? От ветра, дующего с одной стороны, с другой стороны весь я дрожу». Лодочник, по морю ходящий, тоже к Сыну старика и старухи обратился: «Как до Царя-Змеи доберешься, спроси, долго ли мне здесь еще по морю ходить. Вечером здесь переправляюсь, днем, зимой переправляюсь, летом».

– Да, да, я, – говорит, женщина говорит, – выведаю. Как придет он, я вопросы твои выпрошу. Потом выпущу тебя, как заснет он ночью.

13. И вот прибыл Царь-Змея и говорит:

– Чую, человеческим духом пахнет, запах крови свежей чую.

Женщина отвечает:

– Ах ты такой-растакой, сын ты собачий, сколько невинных сгубил ты, поглотил ты в пути. Эту вонь ты учуял, от тебя так разит. Кто может к нам забрести?

– Да-да, – отвечает тот, – это верно, – говорит Царь-Змея женщине.

И Царь-Змея лег спать. Женщина говорит:

– Ну... долго мы здесь вдвоем живем... он [Сын старика и старухи] притаился, ранее посадила его в сундук.

14. Снаружи... Он слышит, как женщина Царя-Змею спрашивает: – А-а, – говорит она, – слыхивала я, что на берегу моря стоит большой пень. От ветра дрожит он все время, – продолжает она. – Сколько ему еще так мучаться?

– О, – отвечает Царь-Змея, – тот пень, – говорит он, – с давних пор он там, тот пень. Тот, кто тот пень толкнет, – продолжает он, – подобно зажиточному купцу Марку заживет, – говорит он. Богатства будет у него больше, чем у купца Марка, он еще богаче него станет. Под низом его серебро да золото лежит. Такой пень.

15. – Аха, – говорит женщина. – Так оно и есть. Где-то на берегу моря лежит щука. Летом, зимой, там лежит. И зимой там лежит. Все лежит и лежит, сколько же ей еще там быть.

– Ну, – отвечает Царь-Змея, – эта щука наказана, эта щука, – говорит он, – наказана. Это та щука, что проглотила семь кораблей зажиточного купца Марка, наполненных золотом и серебром. Это, – говорит, – такая щука. Эта щука, – продолжает он, – если кто-то к ней подойдет, эта щука, – рассказывает он, – выплюнет корабли зажиточного купца Марка с золотом и серебром. После этого щука сползет в воду. Такая вот это щука.

16. – О, и правда, – говорит женщина, – но на берегу есть еще кое-что. Слыхивала я, – говорит она, – что переправляется по морю человек один. Все по морю ходит и ходит, к дальнему берегу плывет, туда доберется, обратно переправляется, до этого берега доплывает, снова на тот переправляется. Ночью по морю плывет, днем плывет, зимой плывет, летом плывет, все время плывет, все время плывет. Сколько еще так плавать будет? Куда он так плавает?

– Ну, – отвечает Царь-Змея, – это для того, если кто-то очень заспит. Тогда лодочник ему весло протянет, тот в лодку усядется и там останется, а лодочник свободным станет. Это, – продолжает он, – наказание, нарочно назначено. Сейчас, – говорит он, – скоро на его место другого человека посадят.

– Ну да.

17. Так, после разговора, все стало понятно, все прояснилось.

Ну и все им стало известно, после того как Царь-Змея заснул, женщина вытащила его [Сына старика и старухи] из сундука, выпустила. Освободив его, женщина открыла одну бочку и дала ему три кружки воды. Напоила его водой, дотоле [ему] неизвестной, стал он сильным, захмелевшим. И вот он побежал.

Бежал, бежал, по дороге к берегу моря все думал: «Только бы за весло не схватиться. Такой разговор я слышал». Пристал лодочник к берегу.

– Ну! Что сказал Царь-Змея?

– Погоди-ка, перевези меня, потом расскажу.

Лодочник переправил его, как переправили его... когда переправили его, выходя на берег, Сын старика и старухи, говорит:

– Слушай меня, расскажу я тебе. Как уйду я, и кто-нибудь сюда придет, протяни ему свое весло. Тогда ты освободишься. Тот человек будет в твоей лодке сидеть. Вот какое дело.

– Да-да, очень хорошо, – говорит лодочник, – добрую весть ты принес.

18. С тем и ушел Сын старика и старухи, шел, шел по берегу и до щуки дошел. Глядит: и правда, огромное у щуки брюхо. Щука на один бок перевалится, на другой перевалится. Молвит щука:

– Ну, какие вести?

– А вести такие, в общем, сказал Царь-Змея, что в брюхе у тебя семь кораблей золота и серебра. Скорее выплюнь те корабли. Они принадлежат зажиточному торговцу Марку. Когда те корабли выплунешь, тогда, сказал Царь-Змея, в воду сползешь.

– Ах, Господи, делов-то, сейчас же их выплуну.

– Давай-давай выплевывай! Корабли я с собой заберу, – говорит Сын старика и старухи, – мне обещанные корабли.

Бедная щука силилась, силилась, пока не выпал один корабль. Снова закричала, засипела, все семь кораблей выплонула. Тотчас же бедная щука к воде отползла. Вскоре она исчезла в воде моря. Такие слова молвила:

– Благодарствую.

19. После того как щука выплонула корабли, оказалось, много работников там было. Работники спустили корабли на воду, и они отправились в путь. Сын старика и старухи на место главного в первый корабль сел. Плывет он, плывет, подплывает к пню и говорит:

– Пристаньте к берегу!

Народ с кораблей на берег вышел, пень молвит:

– Ну, какие вести [принес] оттуда?

Тот, не прозвезя ни звука, прошел прямо мимо него. Проходя рядом, Сын старика и старухи толкнул пень, тот сразу же упал. Пень упал, под пнем [оказывается] же серебро да золото. Работникам своим Сын старика и старухи серебро да золото унести [повелел]. Корабли все наполняются и наполняются. Семь кораблей до краев наполнились. Он [Сын старика и старухи] на берег спустился.

20. Ранее упомянутый зажиточный купец Марк смотрит:

– Что такое, корабли пришли, семь кораблей, все мерцают. Это что за корабли? Неужели те мои семь кораблей, которые давным-давно щука проглотила? А-а, безродный, – говорит он, – мой зятьёк постарался. Под

конец моей жизни так он в доме моем поселился. Богатством моим завладел.

Как бы на его кораблях (вражеского) войска, работников не оказалось, [опасается он, Марк]. Они вышли на берег. Зажиточный купец за голову схватился: что же ему делать.

21. И потом он поселился в том городе, в той деревне, Сын старика и старухи с городского переулка, деревенского закоулка. Отца и мать он к себе забрал. На место зажиточного купца Марка их определил, а того с женой помои таскать поставил. С таким счастьем-удачей Сын старика и старухи до сих пор живет. Вот и все.

[6] Северный богатырь

1. Был однажды богатый человек. Был ли этот человек давно богат или недавно богат, но был он очень богат, много у него было северных оленей. Много тысяч оленей [имел]. И был у него захудалый работник. Долго ли так поживаячи они жили, а может и недолго, но один раз работник его в санях остался, сидел он там молча на дне саней.

2. И спросил его богатый человек:

– Работник, что я плохо с тобой обращаюсь? Не кормил я тебя едой, рыбой? На что ты обиделся?

– Не обижал ты меня. Кормил едой, рыбой. Не обиделся я, не сержусь, – отвечает тот. – А вот скоро собака залает, двинется народ северный. Северные воины тебя убивать придут. Скоро придут северное войско. Как появится северное войско, когда сюда придут, подойдет к тебе, – говорит – северный богатырь, он убить тебя подойдет. А как захочет убить тебя, ты скажи ему только: «Ты меня пока не убивай! Ты сначала работника моего убей! А потом уж и меня убивай!» А я что-нибудь да придумаю.

3. И как только сообщил он эту весть, только что проговорил, залаяла собака. А северное войско и скачет уже. И как скачет северное войско, подходит к богатому человеку северный богатырь. А когда уже поднял он меч, говорит ему богатый человек:

– Ты меня пока не убивай. Сначала к работнику моему иди, его убей! А потом уж и меня убивай!

А захудалый работник наверху саней сидит. Тот его, захудалого работника, бедного человека и сдернул с саней за воротник. И разрубил его посередине, нет, он его до шейной косточки разрубил. А как выпала у того шейная кость, кость эта обратно полетела, шейная косточка на место села. И он здоровехонек встал. А когда во второй раз разрубил его тот, голова его слетела и снова вернулась, где раньше была.

4. Бедный, несчастный, никудашный тот работник к саням побежал, взял там старый топор с обгорелым топорщиком.

Сам крикнул:

– Отрублю я тебе большой палец на ноге! Отрублю большой палец!

А северный богатырь и говорит ему:

– Не руби ты мне большой палец на ноге! Не руби большой палец! Сколько я богатства, денег добуду, все тебе отдам. И олени сани в упряжке трех белых оленей тебе отдам!

И вот отступил северный богатырь. А бедный человек говорит:

– Ничего мне не надо. Но ты мне поклянешься.

И заставил его поклясться:

– Если еще придете сюда с войной, через устье Оби переправитесь, не останется от вас и собаке что поест, ничего не останется. Все вы в море утонете.

Тем и сказка кончилась.

[7] Слепые-глухие старый мужчина с женщиной

1. Жила-была однажды женщина с племянником. Жили-поживали тетка с племянником, племянник так вырос, что мог и охотиться, и рыбачить. Была у них верша на налима. Племянник ходил эту вершу проверять. Проверяет вершу, растет, мужает, сколько еще будет расти, пока так ходит, тетка увидела, что и в правду вырос ее племянник. Растущий-мужающий человек, до каких пор будет расти. Вырос он так, что и в округе, и дальше стал ходить.

2. Тетка однажды ему и говорит:

– Вниз от нашей верши ни в коем случае не ходи! Вниз от верши ходить нельзя. Не ходи вниз по течению, ни за что, – говорит ему тетка.

– Да, да, если нельзя, значит нельзя, зачем мне туда идти.

3. Но вскоре он про себя думает: «А тетюшка когда это говорила, все же почему меня туда не пускает? Может, есть там места для рыбалки и охоты получше, чем здесь, их скрывает от меня тетюшка. Так мне и говорит. Ну, погоди, – думает он однажды, – сейчас в ту сторону пойду. Не получится у нее ничего утаить. Какого черта тетюшка хочет скрыть их от меня, [вот назло ей] туда пойду».

4. И отправился он в ту сторону. Пошел он туда вершу проверить. По дороге к верше [он подумал]: «Потом на обратном пути вершу посмотрю. Сейчас сразу же в ту сторону пойду, вниз пойду, куда тетюшка указала».

5. И так долго ли он шел, коротко ли, не ушел еще так далеко, видит: стоит там избушка. Очень старая избушка, из стройной лиственницы срубленная избушка. Но настолько избушка была старая, что даже

покосилась. Старая избушка там стояла. Парень смотрит: дым, тонкая струя дыма вверх поднимается.

6. Придя в себя [от удивления], он осторожно отворил дверь, тихо приоткрыл ее, вошел, и видит: внутри напротив у стены лежат старик со старухой. Слепые муж с женой лежат у задней стены посередине. [Парень] осторожно одной рукой дверь открыл, другой затворил. Тихо присел на край постели. Что же они будут делать? Он осмотрелся получше, понял, что его вроде не замечают. Кажется, ни один из них его не видит.

7. Они толкают друг друга в бок, старик и старуха зевают.

– Полдень уже что ли, старуха? – говорит старик.

Та отвечает:

– Так и есть, уже полдень.

Старик спрашивает:

– Ты, старуха, проголодалась?

– Так и есть, чувствую, проголодалась я, – отвечает старуха. Давай сыграем [на музыкальном инструменте].

На это старик говорит:

– Подожди-ка смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья, старик и говорит:

– Держи копые острием вверх, к окошку в крыше. А я сыграю, – и старик начал играть.

– Что скажешь, кого бы нам сюда? Трехгодовалого оленя зазовем.

И старик запел:

Трехгодовалый – о,

олень – о,

сюда плашмя упади – о,

сюда навзничь упади – о.

8. То ли из выси грозowych туч, то ли из выси ветровых туч на игру старика в окошке сверху что-то появилось. Какой-то сильный ветер или сильная волна, или музыкальный инструмент пригнали к окошку в крыше оленя. «Трехгодовалый, – говорит, – олень, сюда плашмя упади, сюда навзничь упади!» Как только олень приблизился, его через окошко в крыше копыем пронзили. Старуха вынула копые, на полу, в яме для мусора, старик со старухой принялись с оленя снимать шкуру.

9. Он [Тетушкин племянник] сидит и смотрит на них. Сидит он так, смотрит, его как будто не замечают. Старуха подожгла смолистые поленья, достала большой котел с семью ушками, шестью ушками, и оленя целиком положили в него вариться.

10. Смотрит парень: черт бы побрал, аппетитная жирная оленина, и пока в котле закипало, он начал выстругивать заостренный прут.

Котел сняли с огня, сели есть на полу посередине дома. Тетушкин племянник выстругал прут, нанизал на него все куски пожирнее. Так

он нанизал весь прут. Попробовал то мясо. Сам сел к еде. Старики в это время бульон ели. Он тоже бульона поел.

11. Когда они бульон съели, старик у старухи спрашивает:

– Ну, наелась досыта?

Старуха отвечает:

– Да как же наелась, совсем не наелась. Как же мы к старости стали такими ненасытными? Раньше нам еды хватало. Как же мы стали такими?

– Ну, погоди, завтра зазовем трехгодовалого ногостого зверя. Трехгодовалого лося зазову. Удивительно, как мы стали такими?

12. [Парень] заметил, что его вроде бы не видят. Когда он стал уходить, погладил старику подбородок.

– Эй, старуха, ты зачем мне подбородок погладила?

Старуха говорит:

– Когда это я погладила тебе подбородок?

Немного погодя он погладил подбородок старухе.

– Эй, старик, ты зачем мне подбородок погладил? – заспорили они вдвоем.

– До этого ты говорил, зачем, мол, гладишь мне подбородок. А теперь ты сам гладишь мне подбородок!

13. В это время [парень], взяв прут [с мясом], одной рукой тихо отворил дверь, другой затворил. С тем он пошел дальше. «Черт побери, а тетюшка мне говорила сюда не ходить. Видимо, очень хорошее место она от меня скрывает. Завтра приготовлю прут еще больше. Сказал ведь [старик], мол, трехгодовалого лося позову. Сейчас домой пойду. К черту вершу, мясо домой понесу».

14. Зачем проверять вершу, не посмотрел он вершу. С мясом домой пошел. Шел он домой, прут с мясом нес.

– Долго же тебя не было, пока ходил ты вершу проверять. Что это еще такое, что ты принес? – спрашивает тетка.

– Ты ешь, ешь, ешь, не разговаривай!

– Разве я не говорила тебе, чтобы ты не ходил в ту сторону? – говорит ему тетка. – Негодник ты этакий, не твори глупостей! Куда ты ходишь? Может быть, ты думаешь, что там хорошие люди живут? Там те самые живут, которые родню твоего отца съели. И ты после этого там ходишь, – удивляется тетка. – Что с тобой станет? До таких лет я тебя вырастила. Смерти своей ищешь. Ведь родители твои именно там пропали. Кто тебя туда послал?

– Да что ты, никуда я не ходил, ешь, ешь жирное мясо!

15. Что делать тетке? Она стала есть мясо.

Прошел день. На следующее утро, когда все рассвело [букв.: когда солнце коснулось твоего лица, твоей спины], тетка спрашивает:

- Ты куда собрался?
- Пойду вершу проверить.

Тетка говорит:

– Только не ходи никуда больше! Проверь вершу и скорее возвращайся назад!

16. Но на какой черт проверять вершу, дойдя до нее, он пошел дальше, по дороге срезал подходящую ветку и сделал из нее прут для мяса. Побольше прут. Дошел он до избушки, одной рукой отворил дверь, другой затворил, этому уже наловчился. Когда они заиграют [подумал Тетушкин племянник], он сел на край постели. Просыпаются старик со старухой, но, кажется, его не замечают. Совсем глухими, слепыми стали старик со старухой.

17. Старик зевает:

– Проголодалась ты, старуха? – спрашивает старик.

– И в правду я проголодалась.

Старик продолжает:

– Я тоже очень голоден, что приключилось с нами вчера, какими же мы стали к старости. Как же мы стали такими! Съели трехгодовалого оленя и не наелись. А ведь старики мало едят. Раньше не случалось такого. Но сегодня трехгодовалого лося зазовем, трехгодовалого ногастого зверя. Старуха, подожги смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья.

– Держи копьё острием к окошку в крыше!

Старуха держала копьё острием к окошку в крыше. Старик начал играть:

Трехгодовалый – о,
молодой лось – о,
сюда плашмя упади – о,
сюда навзничь упади – о.

18. И видит: из выси ли ветровых туч, из выси ли грозовых туч, парит там трехгодовалый молодой лось, ногастый зверь, почти взрослый ногастый зверь. Сильный ветер его несет, сильная волна его гонит. Все больше приближается к верхушке избушки старика и старухи. Как только приблизился он к окошку в крыше к острию копья, его тотчас пронзили. Он простонал, рухнул в избушку, замертво упал. Старик и старуха прямо там же принялись сдирать шкуру. [Парень] уже накануне заметил, что старики его не видят. Он тоже начал сдирать шкуру. Ухватился за лосиные лапы.

19. Старик говорит:

– Поставь на огонь большой котел с семью ушками, шестью ушками!

Того трехгодовалого ногастого зверя, молодого лося, в большой котел с семью ушками, шестью ушками положили. Знаем мы, он уже

заранее приготовил наточенный прут. Когда ногастого зверя [с огня] сняли, старик и старуха принялись есть, он тоже к ним подсел. Старик и старуха его рук-ног не касались. Все куски пожирнее он нанизал на прут. Полностью нанизал прут. Так он сделал. Ел, ел, и весь бульон съел. Старик и старуха ели бульон, он тоже ел.

20. Как поели, старик спрашивает:

– Ну, старуха, досыта наелась?

Старуха отвечает:

– Нет, не наелась я.

– Как так, – говорит старик, – я тоже не наелся. Очень мы ненасытными стали, не то что в прошлом. Раньше нам лося как раз хватало. Как стали мы такими прожорливыми. Почему мы так много едим. Завтра зазовем трехгодовалого медведя. Им, должно быть, наедимся, насытимся, большим зверем. Завтра и в правду медведя зазовем.

21. Про себя думает [парень]: «Хороший же пир устройте вы мне завтра». И об этом он узнал. Так он сидит, про себя думает: «Поглажу-ка я старику подбородок». Погладил старику подбородок. Старик рассердился:

– Какого черта ты погладила мне подбородок? Вчера ты говорила, что я гладил тебя. А теперь какого черта ты гладишь мне подбородок? Под старость для чего ты меня гладишь, зачем гладишь мне подбородок?

22. Они ругаться начали. Когда немного успокоились, Тетушкин племянник старухе подбородок погладил. Старуха рассердилась:

– На кой черт ты гладишь мне подбородок?

Старик тоже рассердился:

– Когда это я тебя гладил?

Двое начинают ругаться. Почти дерутся: «Какого черта ты гладишь мне подбородок?»

23. А он [Тетушкин племянник] вскоре одной рукой отворил дверь, другой затворил и тихо ушел. Пройдя дальше, он домой побежал. Верши будто и не было. [Мясо] он принес домой, тетка на него разозлилась:

– Откуда у тебя прут с мясом?

– Ну что ты, тетушка, ешь, ешь, – это жирная лосятина. Ниоткуда я ее не взял, ты ешь, ешь! О еде думай! Что ты меня спрашиваешь?

У тетки и в мыслях нет к еде прикоснуться. Она говорит:

– Они же родню твоего отца съели, а ты еще к ним бегаешь. Плохо же я тебя вырастила, воспитала.

24. Но племянник говорит тетке:

– Ешь! Не зря я туда хожу. Ведь вот что я раздобыл.

Стемнело. Утром снова рассвело, говорит племянник тетке:

– Пойду я вершу проверю.

Отвечает она на это:

– Ну куда же ты пойдешь. Пуста твоя верша, нет в ней рыбы.

– Неправда, отчего бы там не быть рыбе.

25. Прошел он мимо верши. Вчера он слышал, что сегодня медведя зазовут. Снова он прут наточил, на который можно мясо с салом нанизать, такой он изготовил прут. Дойдя до избушки, он видит: еле-еле виднеется дым. Осторожно одной рукой дверь отворяет, другой рукой затворяет. Сел он на край постели. Знал он, что пришел в то время, когда старик со старухой начнут играть [на музыкальном инструменте]. И в правду, зевают они, просыпаются.

26. Старик спрашивает:

– Ну, старуха, проголодалась?

– Да, – отвечает она, – проголодалась.

Старик говорит:

– Я тоже голоден. Вчера зазвали мы трех годовалого лося, но будто и не ели [букв.: совсем мимо нас прошел]. Почему же мы не наелись? Вот поэтому сегодня мы заведем медведя. Уж им-то мы насытимся. Заведем мы сейчас что-то жирное и сытное, медведя. Ведь медведь зверь крупный.

27. И говорит старухе:

– Подожди смолистые поленья!

Старуха подожгла смолистые поленья.

– Держи копьё острием вверх!

Старуха держала копьё острием к окошку в крыше. Старик начал играть:

Трех годовалый – о

медведь – о,

сюда плашмя упади – о,

сюда навзничь упади – о.

28. Из выси ли ветровых туч, из выси ли грозových туч ветер пригнал очень скоро к окошку дома старика и старухи медведя. На самой вершине небосклона он кружил. Медведь приближался, приближался, когда над окошком в крыше старика и старухи оказался, острием копьё его пронзили. Медведь вниз на пол рухнул. [Парень] накануне уже наловчился, знал, что делать, теперь и он принялся помогать. Он тоже стал сдирать шкуру с медведя. Ведь он уже и нож носил с собой. Он уже почти всему научился.

29. Содрали с медведя шкуру и поставили большой котел с семью ушками, шестью ушками, медведя целиком туда положили. Когда медвежье мясо сварилось, он все куски пожирнее на прут нанизал. На этот раз он приготовил прут длиннее, чем прежде. Так, все жирные куски он нанизал на него. После того как они поели-попили, он тоже поел и бульон весь съел. На дне железного котла ничего не осталось.

– Ну, – говорит старик, – сейчас наелась?

– Нет, как бы я наелась, – отвечает старуха, – не наелась я.

– Ну как же это возможно? Почему мы не наедаемся? – так говорили оба старика. Поглаживания сейчас не было.

30. – Как же так мы совсем уж не наедаемся? – обращается к старухе старик. – Это каким неизвестным образом под старость почему-то не можем наестся, – говорит старик. – Неужто за нами кто-то наблюдает. Слепли мы, потеряли зрение, не заметили, что кто-то за нами наблюдает. Ну как же может быть такое: позавчера зазвали мы трех годовалого оленя – не наелись. Вчера трех годовалого лося зазвали – не наелись. Сегодня трех годовалого медведя зазвали – не наелись. Старуха, на днях ты спрашивала, зачем я тебя глажу. Потом и мне подбородок кто-то погладил, неужто за нами следит кто-то? Нет, – говорит старик, – вспомни, давно, когда мы съели родню отца [мужчины одного], остались в живых женщина [сестра его] с племянником. Тот племянник с тех пор должно быть вырос, повзрослел. Не этот ли человек козны нам строит?

31. Старуха говорит:

– И то правда! Ведь мы оставили его там маленьким, верно, он возмужал, не он ли что-то вытворяет.

– Тогда завтра их заведем сюда, – говорит старик. – Давно мы не лакомились человечинной. Позовем их. Раньше любили мы человечину и завтра позовем сюда их.

32. Это неслыханно! В этот раз он [Тетушкин племянник] даже не гладил старухе подбородок, услышав такие слова, вышел. Одной рукой он отворил дверь, другой затворил и поспешил домой с медвежатинной. Тетка на этот раз рассердилась еще сильнее. Злость затмила ей глаза.

– Ты где был? Где достал это мясо?

Отвечает он женщине:

– Ни звука, ешь, ешь! Говорю тебе ешь!

33. Он сам не может ни сидеть, ни лежать, Тетушкин племянник. «Что же будет? – раздумывает он про себя. – Может быть, завтра мы окажемся на острие копья». Он слышал разговор старика и старухи, что завтра в разгаре дня [букв.: в середине срединного дня, в сердце сердечного дня] тетку с племянником вместе туда заведут. «Вначале племянника тетки зазову, уже возмужавшего. А затем и его тетку».

34. Тетка заметила, что что-то случилось. Она говорит:

– Куда ты идешь, почему не проверяешь вершу?

– Ну зачем, ведь в верше уже нет рыбы.

Утром на рассвете говорит он тетке:

– Где камень большой с боковой лавки? Нужен мне тот большой камень.

Женщина отвечает:

– Он же там на боковой лавке.

35. Он взял этот камень, большой камень для заточки топоров, ножей. Тот большой камень он примеряет к животу. Размером как раз с его живот. Еще больше, чем его живот. Он пробует засунуть его себе за пазуху, камень как раз размером с его пазуху. Тетка его спрашивает:

– Что ты затеваешь? Что будешь делать с тем камнем?

Он отвечает женщине:

– Ты молчи!

36. Он осторожно спрятал камень под рубаху, полностью закрыв грудь и живот. Боковой камень, размером с его живот. Тот камень полностью закрывает живот и грудь. «Это очень хорошо, – думает он про себя, – когда меня зазовут, я направлю камень на острие копья».

37. Сидит он в доме и вдруг чувствует, что начинает подниматься. Что за чертовщина, Тетушкин племянник поднимается все выше. И вот вместе с камнем через окошко в крыше его выносит из дома. Тетка хватается за него:

– О небо-небо, напрасно я тебе говорила не ходить туда! Что с тобой будет, зачем ты пошел в тот дом! Во что же ты ввязался – кричит, рыдает, стонет женщина. Он ей отвечает:

– Не плачь, не плачь! Не надрывайся!

38. Женщина напрасно пытается ухватить его за руки и ноги. Племянника ее уносит через окошко в крыше. Поднимался он, поднимался над верхушками деревьев, поднялся он до облаков, над избушкой старика и старухи. Злой, большой силы ветер его поднимает. Все выше поднимает. Неужто это конец настал? Он посмотрел туда, большой силы ветер несет его к окошку в крыше избушки. Живот его повернулся в ту сторону. Когда острие копья приблизилось к его животу, оно ударило о него. Камень соскользнул и в дом на боковую лавку упал.

39. Проклятие, когда с боковой лавки он [Тетушкин племянник] поднялся, когда камень соскользнул, он играющего слепого-глухого старика ногой пнул. По лицу его бил. Старик упал. Музыкальный инструмент у него отобрал, старуху по голове сильно [букв.: как следует] бил.

– Вот вы мне и попались. Черт бы вас побрал, вы съели родню моего отца, чтобы вам пусто было, я вас в котел посажу. Еще и меня съестъ вздумали. Вот вы мне в руки и попались!

40. Он схватил музыкальный инструмент, на середину пола [бросил его]. С такими словами играть начал:

– Тетушка, сюда плашмя упади – о, сюда навзничь упади – о!

Вот вскоре прибывает его тетка из выси ветровых туч, из выси грозовых туч через окошко в крыше. Когда та падала через отверстие в дом, племянник подхватил ее и поставил на пол.

– Ты еще меня спрашиваешь, куда я хожу. Эти двое родню моего отца съели и меня съестъ подумывали, – говорит он тетке. – Хорошо, что ты меня предупредила, вниз от верши не ходить. Но если бы мы о них не знали, они бы и нас съели. Но сейчас они мне в руки попались. Посадим их на острие копья. Как они поступили с моими родителями. В самом деле, посажу я их на копье.

41. Говорит он тетке:

– Подожди смолистые поленья! Большой котел с семью ушками, семью ушками, все принеси! Возьми копье! Сейчас мы их будем зазывать. Так же, как они много лесных зверей, рыбы, много людей погубили и съели, так и мы пронзим их копьем. Оставайтесь здесь! [тетке].

42. С этими словами Тетушкин племянник вышел.

– Так-то, посажу я их на острие их собственного копья.

Вошли они в свой дом, тетка и говорит:

– Что ты делаешь? Что ты такое недоброе затеял? Поленья смолистые не поджигай, они [старик со старухой] тебе не съестное.

– Держи копье острием к окошку в крыше!

Тетка держала копье острием к отверстию, племянник запел так:

Слепой-глухой старик,

сюда плашмя упади,

сюда навзничь упади.

43. Ветхого старика, древнего старика из выси ветровых туч, из выси грозовых туч там же копьем и пронзили. Он повис над окошком в крыше, один раз простонал, только это разве ему поможет. Перевернули его на спину. На улицу вынесли и там бросили.

Во второй раз начал он играть:

Слепая-глухая старуха

Сюда плашмя упади,

сюда навзничь упади!

44. Из выси ветровых туч, из выси грозовых туч повисла она над окошком, и тотчас же копьем ее пронзили. Навзничь она упала. Вынесли их, на костре из лиственницы, на костре из ели обоих подожгли. Все, что за жизнь свою старик со старухой нажили: чернобурку, черного соболя, другое добро – они собрали и домой унесли. И он всякую птицу сам стал зазывать, ногастого зверя сам стал зазывать. Так, играя, какой дичью им захочется полакомиться, такую они зазывают. С тем богатством-удачей тетка с племянником и дальше живут.

[8] Женщина с железным носом

1. Жила однажды женщина с племянником. Долго ли они жили вместе, кто знает, коротко ли, кто знает. Жили они себе, жили, и вот Тетушкин племянник так вырос, что мог из лука стрелами стрелять. Вначале охотился он на зверя поближе, потом на зверя подальше, на уток начал охотиться. Ходил он так себе охотиться, и вот тетка ему и говорит:

– Ты к священной стороне дома не ходи! За домом пропала родня твоего отца. Древние твои предки. Не вернулись они назад.

2. Иногда ходил, иногда не ходил [букв.: один день он ходил, два дня не ходил] на утку и дичь охотиться. Однажды утром он думает:

– А схожу-ка я туда. Ну ее, тетка моя ничего не увидит, она пока погодит, обойду одно дерево, два дерева, схожу я за дом. В сторону священной половины дома, в сторону священного места середины за домом схожу. Почему не пускает она меня туда. Я же там еще не был. Может, на той стороне еще больше дичи и рыбы.

3. Так однажды утром Тетушкин племянник отправился на охоту, искать зверя. Вышел он из дома, тетушка за ним смотрит. Пошел он прямо от двери, обошел одно дерево, другое, дома уже не видно. Повернулся он, вокруг обошел, к священной стороне дома направился, к центру священного места за домом. Когда поравнялся со священной стороной дома, увидел дорожку, которую лесной великан протоптал, дух протоптал. По этой дорожке, лесным великаном протоптанной, духом протоптанной, он и пошел. Возможно, долго ли он шел, возможно, коротко ли, смотрит он вперед: дом из стянутых вместе верхушек лиственниц, дом из стянутых вместе верхушек елей, огромной величины большой дом, в длину длинный дом, в высоту высокий дом. Думает он про себя: «Кто-то здесь проживает. Тётушка меня почему-то сюда не пускала. Кроме нас двоих, видимо, живут еще люди. Женатого на женщине мужчины не видно было, замужней женщины не видно было».

4. Идёт Тётушкин племянник, шагая, про себя думает: «Если божеество в доме живёт, всё равно войду, если великан в доме живёт, всё равно войду». Открыл он дверь, вошел. Входит он и видит... входит он и видит: посреди дома ведьма с железным носом лежит, ногу на ногу закинув. Храпит она как олень жилистый, самец оленя жилистый. Крепко она спит, бревенчатая избушка, бревенчатая избушка вот-вот развалится, так она храпит.¹³

¹³ Букв.: «Храпит она, как у жилистого оленя взятым храпом, как у крепконового быка взятым храпом. Так она крепко уснула, что дом с перекладами, что дом крепко связанный вот-вот развалится» (примечание редактора).

Как только вошел [Тётушкин племянник], поздоровался:

– Доброго дня! Здравствуй, говорю!

Ни звука, не проснулась [ведьма]. Тут [парень] закричал:

– Неужто ты сильно, глубоко уснула, день добрый!

5. На это ведьма проснулась, села.

– А, – говорит она, – здравствуй! Какой лакомый кусочек свежей крови, человечинка, – говорит она, – сам пришел сюда, – говорит.¹⁴ – Когда бы я пожелала полакомиться, на собственных ногах, – говорит, – лакомый кусочек из хрящей и крови сам себя на своих руках-ногах принёс бы сюда.

6. [Она] встала, выскочила и, выходя из дома, запела:

Забить человека имею я
Двуконечный молот из осины,
Двуконечный осиновый молот имею я.
Забить человека двуконечный молот,
Двуконечный молот мой из осины искать,
Искать я тотчас иду.

7. На улицу [она] как стрела вылетела. Как только она вышла, как ведьма с железным носом дверь притворила, как дверь прихлопнулась, Тетушкин племянник запел:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [в будущее] приносящий сказки,
пускай я стану сухим листом, возносимым легким ветром,
пускай я превращусь в легкий, тонкий лист.
Пусть быстрый легкий ветер
Подует в окошко в крыше,
Пусть поднимет-унесёт меня.

8. Тут же обернулся он, кувыркнулся, превратился в сухой лист, летящий по ветру, в тонкий лист. Откуда-то пришедший быстрый легкий ветер поднял-понёс его, подул ему. Через окошко в крыше он выпал, снаружи в своем человеческом облике появился. Как обрел свое человеческое обличье, запел:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [[в будущее] приносящий сказки,

¹⁴ Букв.: «Один раз на съедение лакомый кусочек из свежей крови человеческий детёныш везучими руками-ногами сюда доставлен» (примечание редактора).

пускай тотчас обращаюсь я
в гусенка пёстрой казарки,
два скользящих крыла маленького гусёнка
на круглом небосводе я, маленький мужчина,
пусть наверху помашу крыльями,
пусть полетаю.

9. Тут он обернулся, кувыркнулся, в гусёнка пёстрой казарки превратился. Гусёнок пёстрой казарки двумя скользящими крыльями замахал, среди плавающих дождевых туч замахал, замахал среди плавающих ветровых туч.

Так, пролетая, запел он:

Если я человек, [в будущее] приносящий песни,
если я человек, [в будущее] приносящий сказки,
по дороге моих предков
в полёт пустивший меня поможет взлететь,
возносимый меня вознесёт».

10. Долго ли он летел,
коротко ли он летел
среди плавающих дождевых туч,
среди плавающих грозových туч,
вдруг на горизонте
на нижней, мшистой земле
он замечает что-то.

11. Что за дождевыми тучами завеса,
что за необъятными¹⁵ облаками марево?
До конца его не дойдешь, такой огненный город,
до конца его не обойдешь, город духов.
на одном конце лиственного города,
на одном конце хвойного города
маленький гусенок пестрой казарки,
маленький гусёнок пестрой казарки со скользящими крыльями
садящийся зверек, садясь,
земли достигает.
Тут же он кувыркнулся, в человеческое обличье там обернулся.

¹⁵ ұлт – дух, чаще всего нейтральный к человеческой деятельности и к самому человеку (примечание редактора).

12. И пошел, пришел он на край этого лиственного города, на край хвойного города и видит: город это, железными острыми кольями обнесенный, город это, железным частоколом огороженный. Железными кольями, железным частоколом окруженный город, питающими человечиной духами наполненный город, есть просящими [букв.: кусающими] духами наполненный город. Пройдя по маленьким улицам города, пройдя по большим улицам города, стал он искать в высоту высокий дом в городе, в высоту высокий дом в поселении, на больших улицах города самый высокий дом. Вошел: на священной стороне лежит на боку на бронзовом троне, укрытый собольими шкурами, местный высший правитель. Говорит [он ему]:

– Здравствуй!

13. А до этого ходил он, по маленьким улицам города шёл, по большим улицам города шёл, питающимися человечиной духами наполненный город, есть просящими [букв.: кусающими] духами наполненный город, железными кольями, железным частоколом окруженный город. Наподобие комаров на него налетают, храброму сердцем сердце [пытаются] вырвать, красноречивому губы [стараясь] выдергать. Когда напали они на него, напряжился он, стряхнул их с себя, оттолкнул, одному руку сломал, другому ногу, как комары разлетелись, в разные стороны рассыпались. Так он шел, вошел в высокий дом в городе, в высокий дом в поселении:

– Здравствуй! – говорит он.

Говорит он: «Здравствуй» – так к нему обращается.

– Здравствуй, здравствуй, – начинает он тихим голосом.

– Ты, – говорит тот, – племянничек, племянничек, ты сюда пожаловал, и ты еще смеешь здороваться. Ты моим подданным, людям моим в городе, людям местной земли, местной воды в поселении, руки ломающий человек, руки ты им поломал, ноги ломающий человек, ноги ты им поломал, что за дела ты творишь?

14. Говорит тогда Тетушкин племянник:

– Ну, а какие же у тебя поданные, местные твои люди забываются. Им не хватает княжеской человечины, прославленных людей человечины. Я с ними, как мог, разобрался. Наяву руками размахивая, наяву ногами размахивая, на меня [они] набрасываются. Я стараюсь их только подальше от себя держать. Руки, ноги у них, кости у них слабые, ломаются. Когда убить меня пытаются, отталкиваю их, отбрасываю. Нет силы у них, ломаются.

– Сын собачий, ты еще меня и поучать тут будешь!

15. Тотчас взялся [местный правитель] за черный как чугун меч, черную как чугун кольчугу и кувыркнулся, [но] Тетушкин племянник

схватил его за волосы. Схватил он его за уши, завалил на дощатый пол, и стал топтать его и бить. Дергал его за уши, дергал его за волосы, заваливал на дощатый пол, избивал. В конце концов в кровавое месиво его превратил¹⁶.

– Ах ты, собака, я тебя вмиг размажу! Ты многих предков моих съел. Дядей моих и тёток моих сожрал. Теперь ещё и меня вздумал съесть. Моё тело, мою кровь испробовать вздумал. Ах ты, собака. Если не превратишь моих дядей, моих тёток в большую стаю стройных гусей, я тебя уничтожу.

16. А тот снизу кричит, умоляет, рыдает:

– Племянничек, племянничек, сжался надо мной! Меня, княжеского человека, мою княжескую душу не терзай, меня, богатыря, мою доблестную душу не терзай! Предков твоих дядей, предков твоих тёток, давно ушедшую стаю стройных гусей я тебе наворожу, верну, стаю стройных уток я тебе наворожу, верну. Как отсюда пойдешь, на окраине города, на крайней околице поселения будет пруд с живой водой, будет пруд с живой травой, пруд заливной с пёстрой прозрачной водой. Как дойдешь до пруда заливного с пёстрой прозрачной водой, будет ожидать тебя большая стая стройных гусей. Предков своих дядей, предков своих тёток, большую стаю стройных гусей ты там увидишь. Хорошее дело соверши, отпусти меня.

17. От битья, от топанья половицы разлетелись в разные стороны. Только и видно было внизу, как сверкнула пара сапог. Такие слова долетели снизу, такое сказание отдалось эхом снизу:

– Пока не наступит время народов-кукол из кедровых шишек, пока не придет время мужчин-кукол из еловых шишек, в этом мире светлой луны, мире яркого солнца, мире солнца, мире луны в человеческом облике я не появлюсь и не предстану. Не буду я жить как князь с семью душами, как славный правитель с семью душами.

18. Затем он [Тётушкин племянник] вышел, пошел к началу края города, окраине города. Повернулся, кувыркнулся, в маленького гусенка пестрой казарки превратился. И улетел. На окраину города улетел, на крайнюю околицу поселения улетел.

На окраину города прилетел, на крайнюю околицу поселения, на пруд заливной с пёстрой прозрачной водой, на полноводное озеро, в котором звёзды отражаются. Добрался он туда и видит, что большая стая стройных гусей уже давно там. Будто давным-давно ушедшие его предки-дяди, его предки тетки пришли, так, кажется, большая стая

¹⁶ Букв.: «котловую кровь его смешал, огненную кровь его смешал».

стройных гусей туда прилетела. Поприветствовали они друг друга, затем большая стая стройных гусей улетела.

19. Долго ли они летели, коротко ли среди плавающих дождевых туч, среди плавающих ветровых туч, приближаясь к его дому, как раз над домом ведьмы с железным носом, пролетали. [Тётушкин племянник] с такими словами к землякам, предкам своим – дядям, предкам своим – теткам, обратился:

– Вперёд идите домой! Я вслед за вами потом приду. Я прежде сюда, – говорит, – в дом тетки моей, тетушки загляну. Вслед за вами потом приду я, – говорит он. – Пусть не ждут меня понапрасну.

20. Родня его пошла домой, предки его дяди, предки его тетки. Улетела домой большая стая стройных гусей. А он дальше полетел. Прилетев туда, опустился на крышу. В облике маленького гусенка пестрой казарки опустился. Туда-сюда повернулся, в человека обратился. Спрыгнул, вошел через дверь. Ведьма на это привстала.

– О, – говорит она, – племянник, племянник, – говорит, – племянничек, племянничек! Ты, – говорит, – тогда ушел, а сейчас ни за что не убежишь! – с этими словами она вскочила.

21. Видимо, к тому времени она уже отыскала осинового молот с двумя концами, валялся он на боковой лавке. Тот осинового молот с двумя концами, тот осинового молот с двумя зарубками – когда старуха вскочила... Он схватил ее за косу, обмотал вокруг своей руки, уши ей сдавил. Посреди дома к дощатому полу так ее прижал. Долго ли он так ее прижимал, коротко ли, поколотив ее, до такой степени избил, что в кровавое месиво она превратилась.¹⁷

– Ах ты, собака! – со словами ее бил. – Вернулись многие мои древние дяди, многие мои древние тети, жди их, но полакомиться ими не сможешь. И мною ты не полакомишься. Острие твоего молота осинового тебя ожидает.

22. Этими словами он громко закричал. Эти слова он выкрикивал, когда до полусмерти ее избивал:

– Прошу тебя, Тётушкин племянник, – такие слова она говорит, – не разрывай ты мою живую душу, не вынимай мою большую душу!

Бьет он так ведьму, и вдруг половицы то ли проваливаются, то ли разлетаются. Потряс он ведьму и на пол бросил. До полусмерти ее избил.

23. Снизу такие слова раздавались, такие слова прозвучали:

– В образе человека с семью душами, в богатырском образе с семью душами, в светлом облике, в богатырском облике в мире не появляюсь.

¹⁷ Букв.: котловую кровь ее смешал, огненную кровь ее смешал.

Когда наступит время кукол из кедровых шишек, время кукол из еловых шишек, буду я духом, насылающим сто семьдесят семь болезней. Под семь талых перекатов, под семь замёрзших, застывших перекатов я уйду.

24. На этом Тетушкин племянник на улицу вышел. Дальше домой пошел. Когда домой вернулся, предки его дяди, предки его тетки давно уже там были, родня его на краю маленького мира ожидала. Умерших, всех предков своих он в живых людей превратил. Тетушкин племянник предков своих теток, предков своих дядей в здоровых людей превратил. С этим богатством-счастьем Тетушкин племянник и дальше живет.

[9] Бубен

1. Один раз в эти ли времена, в пору мужественных мужей, в пору множества людей был однажды заскорузлый мальчик в люльке. Сидел заскорузлый мальчик на дне дневной люльки, которая для крепости смолой пропитана. Родился он и сидит, дождевую воду попиваючи, ветром занесенную влагу попиваючи. И пока он так сидит, небо дождь ему посылает, Отец Небесный. Сверху дождь капает, в рот ему попадает, а внутри у него лосиный жир, бычий жир топится, а он и сыт. Может, и через два дня, а может, и через три дня окрепли у певца, у сказителя руки, окрепли его ноги. Себя распутывает, себя же обратно связывает. По сторонам огляделся, сидит он посреди поселения. А рядом стеклянные окна друг с другом сходятся, такой большой дом, высокий-высоченный дом, большущий, пребольшой дом.

2. Когда уж он сам [распутывать себя научился] и вставать из люльки смог, встал однажды, заполз в дом, ползать уже мог. Зашел, а гвоздя, чтобы повесить [люльку], нет, гвоздя, чтобы повесить нож, нет. В доме двери в стене открываются, окна на крыше дома висят. В доме, в котором двери в стене открываются, в доме, в котором окна на крыше висят, возможно, сколько-то дней пребывал, возможно, сколько-то ночей ночевал, кто знает. Однажды выполз. Думает про себя: «Кроме меня неужели тут никого нет? Почему я один, как небо одинок, как земля одинок? Неужели отца у меня не было, матери не было?»

3. Долго ли так ползал, коротко ли так ползал, на берег таёжной кормилицы-речки вышел, на берег таёжной рыбной речки вышел. На берегу той кормилицы-речки, рыбной речки устроено рыболовное место. Чистое такое болото, как небо лося, чистое, как небо северного самца-оленья. Подполз он к краю болота, а посреди болота стоял с могучими лопатками, с большой шерстью дикий олень. Бык стоял, траву щипал, передними ногами трилистник копал. Осень была. Что делать?

Посмотрел он туда. «С этим быком, – подумал про себя, – что поделаю? Я, ползая, передвигаюсь». И вот достал он кость из своей ноги, лук или стрелу сделал. Вынул справа ребро у себя и лук сделал. Вытянул жилу из ноги, тетиву сделал. Наложил стрелу из кости голени на тетиву из жилы ноги, подполз поближе.

4. Прицелился и выстрелил в оленя, тому в сердце попал. Упал там олень-самец. Той костью-стрелой освежевал он быка. Освежевал он дикого быка с широкими лопатками и большой шерстью так, шкуру с камусом ног оставил¹⁸. Шкуру бычьё с камусом и мясом, или без мяса, домой понёс-поволок, так и пошёл. Принес он бычьё шкуру с ногами, а в доме, у постели справа лежит топор с лосиную лопатку, топор с лопатку северного оленя. А под полкой с посудой точильный камень с лопатку северного оленя. Взял он точило, достал топор и заточил ему острие с одной стороны. А потом заточил и с другой стороны. Заточив с одной, заточил и с другой стороны. Одной стороной топором лошадиный волос перерезал, другой стороной травинку надвое перерезал.

5. Выполз он за дом, на молитвенное место молитвенного дома, на середину священного места около дома, вышел на лесистую, на травянистую чащобу. Срубил там ель. Ель надвое расщепил. Из половинки ели сделал детали для бубна. Согнул, она высохла, а в это время он шкуру замочил. Бычьё шкуру с камусом очистил от шерсти. Из шкуры дикого северного оленя, из шкуры с камусом сделал он бубен и узлом завязал. А пока сох бубен, он уже начал пробовать в него бить. Как интересно, как хорошо! Женщине, замуж вышедшей, и не надо другого [мужа], женатому мужчине, взявшему себе жену, и не надо другую. Бьет он в бубен, шаманит. Пока бубен совсем просох, снег выпал, стало холодно, морозная осень наступила. Настала чистая осень, без рыбы, без дичи. Взял он бубен и пополз вдоль кормилицы-речки, рыбной речки вперед, а бубен за собой потащил.

6. Долго ли он полз, коротко ли полз так, таща бубен из кожи северного оленя, вдоль кормилицы-речки, рыбной речки, шел он, шел вдоль кормилицы-речки, рыбной речки, полз он, полз вдоль соболиной реки, муксуновой реки, набрел он на чистое болото бычьего неба, на чистое болото лосиного неба. Поглядел на правый край болота, там чумы стоят. Высокие, высоченные чумы, большие, пребольшие юрты. Семь чумов. Так он туда дополз. И бубен тащил. Подошел поближе, на дворе утоптанная поляна с небольшое озеро. А, дойдя до края твердого утоптанного, как камень, места для поимки северного оленя, подумал: «Стыд-

¹⁸ шкуру с камусом ног оставил - шкура животного, предназначенного для приклада, снимают вместе с камусом лап (примечание редактора).

то какой, гость идет и бубен с собой несёт. Я бубен-то тут оставляю, на вытоптанном оленьими месте». Спрятал его в снег за скользким местом и там оставил. И ползком двинулся дальше. Полз, полз, дополз до двери первого чума и внутрь заполз. «Стыд-то какой, – подумал он, – гость пришел и ползком заходит». Так он у входа выпрямился, встал на концы ног и зашел в чум.

7. Вошел и, двигаясь вдоль края места для постели, ползком ползя, прошел в заднюю часть чума. Старый дед и бабка на убранном месте от постели сидели (на постельном месте). А на другой стороне занавеска была. Сел он на [постельное место], поздоровался со стариками, а на другой стороне висит занавеска. А из-за занавески дыхание слышно, стоны слышатся. А дыхание-то верхушка травинки сторожит. Хозяева старые стол накрыли, то ли стол [из мяса] лося, то ли стол [из мяса] северного оленя. Была у них хорошая еда, хорошую еду на стол ставили, а была плохая еда, плохую на стол подавали. Чай ли, или что еще он пил. А снаружи вошло шестеро. Зашло шесть человек, и сели они на мужские места, на свободные места сели, на постельное место в задней части чума.

8. Заговорил старик:

– Откуда прибывший мальчик? – спрашивает. – Может быть, ты вещи сны видишь? А у нас, – говорит, – после шести сыновей есть дочка, последний наш малый ребенок, сосунок. А вчера она неожиданно заболела. Дыхание ее верхушка травы охраняет, сторожит его верхушка травинки. Дыханье-то ее прерывается. Может, есть в тебе такое свойство во сне предвидеть-охранять? Может, ты помолиться за нее можешь?

– Моих таких свойств, – говорит, – где мне взять. Я и сам, – говорит, – ползком пришел, ползком сюда прибыл. Где уж мне уметь шаманить! Не умею я молиться, – говорит. – Но раз она у вас единственная дочка... А у меня бубен есть. Бубен я оставил на краю утоптанного места. Постыдился я с бубном войти. Если принесете бубен, то любопытства ради, его голос послушать, я бы в него ударил.

9. Старик и говорит старшему сыну, а, может, и самому младшему, так говорит ему:

– Пошел бы ты да принес бубен гостя.

Тот мужчина вышел и долгое время не приходил. Долго не приходил. Вышел и второй. А потом и третий мужчина, третий сын. Потом вышел четвертый сын, потом и пятый сын вышел, потом вышел и шестой. И тут послышался громкий стон. За дверью стон слышится. Открыли дверь, а те шестеро бубен на боку вертят, катя его, тянут. Тут мальчик, когда бубен вкатился, встал, прыгнул к двери, подошел, одной рукой схватил бубен и положил на священный край чума. Тот, что вшестером пытались внести.

10. Бубен внутрь теплого дома внесли, из сырого дерева сделанный бубен, новый бубен из недавно распяленной шкуры, дома просушенной кожи, сохнувший бубен, снаружи он долго сохнул. Достали бычью шкуру с камусом, постлали её, он сел на неё и начал шаманить. В транс входить начал. Шаманил он, долго ли, коротко ли шаманил, долго ли бил в бубен или коротко, наконец, сказал:

– Матерью Пугос, матерью Калтащ дни предписаны, Матерью Небес предписанные дни, добрые дни человеку, – говорит, – долго будут длиться. А тут она смертельно заболела. Может, через два дня, а, может, через три дня лучше ей будет, – говорит.

11. К вечеру девушка съедает кусочек еды, выпивает глоток питья. После камлания перестала она стонать. Не так уж стонала. К вечеру, пока солнце еще не зашло, мать ей кусок еды, глоток питья подала. Съела она еду, рыбу, говорить начала, радостные слова говорила. На следующий день ей лучше стало. На рассвете третьего дня воду носила, принесла, дрова носила, притащила. Дрова рубит, воду носит. Руки уже работают, ноги уже работают. А мальчик в те дни там был, у них гостевал.

12. Заговорил старик и говорит:

– Единственное наше дитя... Если бы ты не пришел, остались бы мы без дочери. Единственного ребенка, сосунка нашего чуть мы не потеряли, – говорит старик. – Не надо выкупа за невесту, не надо денег. Пусть человеком, наливающим чай, для тебя будет. Если родственником нашим будешь, и заведется опять два-три червя у нас, то ты из них горностая воспитаешь. В основном у нас сыновья. А женщины со швейной иглой, иголку вдевшие, с наперстком, наперсток взявшие, то в одном, то в другом доме их желают. Если хочешь, тебя зятем сделаем. Будешь нам, как наши сыновья. Так и будет у нас семь сыновей. Семеро сыновей.

13. Так и стал он их зятем-примаком, мужем, невестой награжденным, стал он с ними жить. Долго ли они так жили, коротко ли, но однажды пошли они искать зверя, рыбу, запрягать оленей стали. Говорит ему жена, чтобы вместе с шуринами шел. Говорит жена:

– Старшие мои братья поймают для тебя оленей, но ты их не запрягай. Я сама тебе поймаю оленей.

Оделись они, вышли. Собрались на охоту за дикими северными оленьими, братья накидывают аркан, там олени отдыхали, один, другой, быстро их выловили.

– Ну, иди, запрягай их!

Но он их не стал запрягать. Когда готовы были все упряжи нарт, вышла жена. Мешком для ловли оленей поймала она двух маленьких худых оленей с шерстью туда-сюда, их и запрягла. Говорит жена:

– Поезжай теперь. Старшие мои братья – люди не добрые, не ловкие.

Как побегут по лесу дикие олени, ты их не убивай. Заставлять тебя будут, но ты не стреляй, пусть они стреляют.

14. По урману проехали, [затем] по болоту без деревьев, без травы поехали. Далеко ли на оленях скачут, близко ли на оленях скачут, мальчика вперед посылают. Жена советовала: «Вперед не выезжай!» Как начали его вперед посылать, он и говорит:

– Я лишь по своей наезженной воде, по своей земле езжу. Вы здесь местные, знаете, как ехать, ступайте вы вперед.

И не выехал вперед. Тут они на кипящее стадо северных оленей набрели.

– Ну, ты, зять родной, невестой награжденный родственник, стреляй же!

– Когда я убивал оленя? Вы стреляйте!

Стреляли они, стреляли, все стрелы расстреляли, ни одного оленя не убили. А стадо оленьё убегает, прячется. И вот когда все стрелы у них вышли, опять нашли они оленьё стадо.

– Ну, ты, шурина, доставай стрелу из колчана. Долго ли беречь их будешь? Нам уж нечего на тетиву накладывать, стреляй же!

15. Вынул он стрелу, и от первой стрелы в бегущих оленей упало два, три оленя. А от второй пущенной стрелы упало три, четыре оленя. Только половину стрел он выпустил, кто их знает, а много оленей убил. Как первый олень прыгнет, то двух, трех быков повалит. И стрелял он, стрелял.

– Ну, люди, хватит уж, хватит нам!

Освеживали они этих быков и на полных шкурами и мясом нартах быстро поехали домой. Шурины меж собой говорят:

– К нашему зятю не подступишься. Он сам по себе. Если тронешь его, рассердится. Он нашей жизни, нашим дням укорот сделает.

Стали они его бояться.

16. Долго ли они так жили, или нет, коротко ли, но однажды мальчик говорит тестю:

– О! – говорит, – у меня дома своя земля, у меня дома свой дом есть¹⁹. И я тоскую по порогу своего дома и по домашней ласке. Если отдадите дочь мне, давайте, а не отдадите, ваше дело. Я за вашу дочь и дырявой иглой и булавкой-то не одаривал.

– Как же нам не отдать тебе дочь, ты наше милое дитя, наш зять. Чтобы дочка собралась в дорогу, побудьте еще два-три дня.

Собрали они двадцать саней или тридцать саней. И много северных оленей, у тех ни лопаток, ни ребер не видно [настолько упитаны]. И говорит:

– Когда поедете, берите столько оленей, сколько за вами пойдет. И когда соберете поезд из саней, вы их не трогайте. Те будут ваши, которые за вами пойдут.

Соединили они потом двадцать или тридцать саней в обоз, то есть в аргиш, а теще еще четырех белых быков для них запряг. Дважды двойной веревкой, трижды тройной веревкой связали они сани. Попрощались и отправились в путь.

17. И как отправились они, за аргишем, как полоска кожи, тянулся ряд оленей. Половина оленей того края за ними пошла. После долгого ли, короткого ли пути, по берегу соболиной реки, по берегу муксуновой реки, после долгого ли, короткого ли пути по берегу малой речки прибыли они домой. Может через день или через два или на третий день житья тут говорит он:

– Пойду я искать лесного зверя, лесной рыбы, – жене говорит.

Достал лыжи-подволоки из шкуры выдры, надел их. Отправился вниз по реке, по лесной реке, по нежилой реке, зашагал он через лес.

18. Долго ли шагал, коротко ли шагал, вперед поглядел: лыжный след. Подошёл к следу, а там одной лыжины скат, другой лыжины скат, кто-то тут прошёл. Вчера шел кто-то. А лыжи то ли из расщепленной лиственницы, то ли из расщепленной ели. Он по лыжному следу пустился догонять. Догонял он, догонял, глянул вперед: дом из стяннутых верхушек лиственниц, дом из стяннутых верхушек елей. Ко двору поселения подошёл, а там ни лыж, ни палок нет. Зашел за забор, снял лыжи и бросил их на сани, в дом зашел, а там женщина сидит. Какая такая женщина?!... [Правильно] когда зашел, нет и там никого. А дом изнутри крылом ястреба подметён, крылом орла подметён. Вышел он, двор кругом обошел, оказывается, кто-то утром отсюда, торопясь, убежал. И виден след от лыж, наполовину из лиственницы, наполовину из ели. Надел он лыжи и вдогон побежал.

19. Долго ли, коротко ли шел он, настала середина среднего дня, полдень южного дня. Посмотрел он вперед: кто-то навстречу идет. Ближе подойдя, присмотрелся поближе, и видит: одноголовый лесной великан. Из половинки лиственницы изготовленные лыжи, из половинки ели изготовленные лыжи пустил, так изо всех сил мчится. Видно, впереди свой путь не определяет, видно, сзади свой путь не наблюдает. [Парень] приметил толстое дерево, стрелу выдернул, на тетиву бросил. Был этот великан – железный дух, сабельный дух. Нечисть подошел поближе, заметил мальчик, что на его кольчатой кольчуге у ворота верхняя пуговица расстегнута. [Мальчик] из колчана стрелу выхватил, выстрелил. Тот навзничь упал. Вытащил он стрелу, нет ли, дальше пошел.

20. Подошел он к [какому-то] дому. Он также в дом зашел, а внутри никого нет. Вокруг двора тоже никого. Обошел поселение, видит, что

¹⁹ Букв.: «я тоже у себя дом имеющий человек, я тоже у себя землю имеющий человек, я имею свою землю, я имею свой дом».

кто-то утром отсюда спешно на лыжах изготовленных наполовину из лиственницы, наполовину из ели, умчался. Только лыжный след вдаль убегают. В полдень южного дня, середине среднего дня следы бега дальше ведут. Надел он лыжи, вдогон побежал. В этот долгий день в пути, в этот короткий день в пути вечернее солнце стало садиться, стало темнеть как печень лося, печень северного оленя. Поглядел вперед: навстречу [великан] мчится. Ближе подошёл, оказывается с двумя головами. Лыжами, изготовленными из половинок лиственницы, из половинок ели, снегом так и пылит. Видно, впереди свой путь не определяет, видно, сзади свой путь не наблюдает. [Парень] толстое дерево заметил, за него встал. Среди стрел стрелу достал, на тетиву бросил. Верхняя пуговица на кольчуге великана была расстегнута, двойная или тройная кольчуга на нем. [Парень] долго прицеливался, выстрелил, и тот [великан] сразу упал. Вынул он стрелу или нет, дальше пошел.

21. Вперед не долгое расстояние он прошел, вперед не короткое расстояние прошёл, дом из стянутых верхушек лиственниц, дом из стянутых верхушек елей заметил. У поселения никого не видно. Во двор дома зашёл, лыжи снял, а нет ни лыж, ни палок нет. В дом вошел, там одна женщина сидит, слёзы по грудь заливают, а как глаза откроет, эти слезы на землю выливаются.

– Милое дитя, милое чадо моё, какая песня тебя сюда привела? Какая сказка тебя сюда занесла? Ледяные духи по тебе не прошли, огненные духи по тебе не прошли, живым пришел ты.

В ласку-нежность, в поцелуи мать его объяла. Если у нее хорошая еда была, хорошей едой угощала, если плохая еда была, плохой угощала.

22. Когда съели они еду, рыбу, говорит она сыну:

– Уходи отсюда, если отчим твой придет, туда же отправит, куда всю старшую родню отправил. Утренний урман цвета печени лося, утренний урман цвета печени северного оленя приставлены сторожить три великана. Те, кого ты убил – младшие братья. Их старший брат теперь изгородь лосиную, изгородь оленью проверяет. Скоро домой придет.

– Эх, собака проклятая, он всю старшую родню мою погубил, – говорит, – Но меня ему не убить!

Только сказал он эти слова, эти выражения, долго не оставался, на улицу вышел. И вот он осматривается, прислушивается, в утреннем урмане цвета печени лося, в утреннем урмане цвета печени северного оленя слышен хруст тонких веток, слышен треск толстых веток. Ломкие деревья падают. Идет уже.

23. Поближе подошёл, слышно пыхтение, хрипение, сопение, с таким шумом идёт.

– О, – говорит кто-то, – утренний урман цвета печени лося, утренний урман цвета печени северного оленя дрожит, пугается. О, – говорит,

– в то время, когда съел я его старшую родню, остался на дне люльки, на дне куженьки заскорузлый мальчик, прилипший к засранному дну люльки. Не его ли дух пришел и гонится за мной?

Его [невидимый] глаз в середине лба вперед смотрит, его [невидимый] глаз на затылке назад смотрит. Увидел он лесного великана с тремя головами. Мчится тот так быстро, что и голова у него в дыму, вот так вспотел он. Лыжи, изготовленные из половинок лиственницы, из половинок ели снежную пыль поднимают. Так он быстро мчался, что голова его внутри пара плавала, так он вспотел. [Парень] наблюдал за быстро бегущим великаном: ворота изгороди открыты, там он пройдет. Он развесистое дерево заметил, за него встал, стрелу на тетиву бросил. Видит, впереди свой путь не определяет, видит, сзади свой путь не наблюдает. Да и дерева будто не видит, за которое парень встал. Вспотел в семислойной кольчуге, в шестислойной кольчуге и пуговицу у воротника вроде расстегнул. Долго [парень] целился и попал в него у ворота, а тот и навзничь упал.

– О!! Мой милый пасынок мой, я ведь тебе даже в мыслях плохого не предполагал. Зачем ты меня убил?

24. А он подошел к нему и ножнами сабли по голове ударил:

– Отца твоего так-то, мать твою так-то, собака, съел ты предков моих, отцову родню, а тебе все мало! Меня-то по хрупкости ног моих, по хрупкости рук моих ты не съел. Ты даже ледяным духом, даже огненным духом тебе не становиться!

С матерью он вскоре из лиственницы огонь, из ели огонь развели и великана в него уложили. Вероятно, уже завечерело, на ночь они с матерью там остались, поспали. На другой день собрались они и домой ушли. А в домах трех великанов, что было там богатства, денег, что было серебра, золота, северных оленей, все домой перенесли, все имущество трех великанов. В тот высокий, высоченный дом, в тот большой, пре-большой дом, что богатства, денег было, все туда снесли, и с тем богатством-счастьем и поныне живут.

[10] Мухомор

Рассказ из былых времен хантов:

если навсегда покидают дом, он ждет [в него еще можно вернуться] семь лет. Через семь лет он превращается в дом с нечистью [плохие духи там поселяются, нельзя туда возвращаться]. Один человек покинул свой дом, построил другой. Много времени прошло с тех пор: семь лет. Когда он ходил охотиться, дорога вблизи того дома проходила; однажды, когда он шел мимо него, послышался звук из дома с нечистью. Он подошел ближе и слышит: песня звучит. Помнил он, что оставил там мухоморы,

кто-то поет в заброшенном доме, в углу заброшенного дома. Не остав-
ляйте мухоморы.

Девушку [имеется ввиду фигурка домашнего духа], хранительницу
дома с нечистью, грибы одурманили: тототоха-тототоха.

Девушка, хранительница дома с нечистью, захмелела от мухоморов,
[потому слышалась ее песня] из глубины заброшенного дома, из угла
заброшенного дома. Не оставляйте так мухоморы.

[11] Об охоте

Пошел я сегодня запоры проверить. Пока запоры проверять шел, на
берегу озера небольшого утку дикую ранил. Подумал, быстро схожу и
обратно вернусь. Куда эта дичь раненая подеваться может, на обратном
пути и пристрелю.

Пошел я к своим запорам, достал из морды рыбу, а по дороге домой
прицелился в гагару, почти что попал, но осечка вышла. Подхожу я к
своей дикой утке на берегу – а из утки моей две утки стало. Еще одна
утка там была. Снял я энцефалитку и на дерево аккуратно надел. Сам
же на берег озера противоположный побежал. Куда же она (утка) теперь
денется. Если в ту сторону направится, там человек стоит, а на этой сто-
роне озера я стою. Хорошенько прицелился и в тот момент выстрелил,
когда на линии одной они были.

[12] О моем детстве

1. ...холода бывали. В давние, прошедшие уже времена, когда росли
мы. В нынешнее время не так уже холодно. Тогда такие морозы были,
что зимой на озерах лед трескался. Когда идет человек с оленями и к
такой расщелине приближается, лед с водой их не удерживают. Хоть с
нагруженными нартами или пустыми, со слабыми оленями – там же за-
мерзнут. Такие холода были.

2. Однажды в детстве, лет в 13 или 14 – мой дед покойный уже был
болен, очень он был плох, тогда уже при смерти был – это... на озере
Сучковатого кедра провалился я в воду. Очень холодно было, когда в
магазин я шел.

3. Прямо в воду я провалился, до другого края льда не доставал. Ког-
да я в расщелину попал, перерезал ножом тяжи, а сам при помощи хо-
рея вылез. Как только выбрался, оленью узду перерезал, на дорогу их
отпустил, сам же за оленями побежал, наш дом уж недалеко был. Дом
не очень был далеко.

4. Вот шел я, на полпути примерно к болоту голому вышел, к «Щука
сьела» болоту быстро пришел. Вот оглядываюсь я на болоте, смотрю,

человек на оленях едет, уже сказал я, что у покойного отца моего олени
белые были.

Как подъехал он ко мне, спросил:

– Руки, ноги не отмерзли?

Я на это:

– Не отмерзли.

5. Вскочил я на нарты, и домой помчались. Как до дома добрались,
олений собрали и (в дом) впустили, чтобы внутри дома с них лед оттаял.
Так заледенели они в озере Сучковатого кедра. Если бы не запустили
их в дом, окоченели бы они. Такие морозы были. Сейчас уж нет таких
холодов, как раньше. Все, конец.

II. Река Аган

[13] Богатырь Масай ики

1. Давным-давно в далекие времена на этих реках живущие, на этих
землях живущие ханты извечно с людьми северными воевали. Жил в
ту пору один богатырь. Могучим воином он был. Возможно, он и вол-
шебной силой обладал. Был он тем, кого люди северные страшились.
Его только и опасались. В жизни очень бойким был, ходил все куда-то.
Всегда у него лук и стрелы были, так он ходил. Кольчугу носил. И очень
проворным был, вечно бывал где-то. И тогда вот, наверное, люди север-
ные услышали о нраве его боевом и поэтому его не трогали. К нему с
войной и прочим не ходили. И жил он потихоньку.

2. Однажды утром к проруби пошел он. И когда к проруби он шел, до
нее еще не дошедши, люди северные на селение его, на дом его напали.
Стрелы в него пускать начали. Стрелами попасть не могут. Стрелы
вверх летят, до него не долетают. Оглянулся он. Видит: дом его со всех
сторон войском окружен. Всей толпой навалились. Что же делать ему?
Вперед он зашагал. До проруби дошел. И в эту прорубь нырнул. Вниз
опускаться стал. И обрадовались воины северные, и к проруби этой бы-
стро бросились. Не показывается он оттуда.

– Ну, – думают, рассуждают, – утонул этот приятель. Не оживет же он?
И пошли они к его дому.

3. Дома у него жена была. Молодая женушка. Женщину эту вожак
войска северного себе взял. Одежду, шкуры, какие были у него в доме
– подчистую все забрали. Олений, сколько у него было, все стадо, сразу
захватили. И ушло северное войско на свои земли.

Спустя немного, как войско северное ушло, вылез он из проруби.
И встал. Погода ненастная была. Замерзать он начал в сырой одежде,

обуви. «Но, – думает, – женушка моя хитрость какую-то да придумала. Меня в беде не оставит». И домой пошел.

4. Видит: дом совершенно пустым стоит. Ни шкур, ни одежды. И стал он следы на дорогах смотреть, приглядываться начал. И видит: народ северный на север пошел. По дороге, приехали, примчали, по которой, по той же и обратно ушли. С обочины дороги лопату он поднял. То ли лопату увидел, то ли деревяшку. Лопатой этой снег раскапывать стал. Вдоль дороги проложенной. И в месте одном наткнулся на что-то. В снег схороненные меховые шкуры, одежду он выгреб, как оказалось. Видно, пока не напало войско, она (жена – пер.) у той дороги спрятать их успела. В снегу. Меховую одежду ему оставила. Еще немного покопал. В другом месте немного. В одном месте лыжи свои он выгреб. «Ну, – думает, – теперь я с вещами».

5. Здесь еще чуть покопал, еще что-то нашел. Вдруг меч свой обнаружил. «Ну, теперь с вещами я». Искал он, искал, копал, копал, да только кольчугу свою железную так и не нашел. «Ну, – думает, – все равно это, главное – живой я». Шкуры эти, одежды, которые жена схоронила, выгреб он, выкопал. Лыжи свои надел. Лыжи-подволоки, шкурой выдры подбитые. Меч свой взял, его наточил и вслед за тем войском пустился. По той дороге, войско по которой направилось.

6. Сколько дней он шел, неизвестно. Туда, где войско это обитает, в места их направлялся он. Войско на земли свои уже вернулось было. Вернулись они домой и разошлись. В уголки разные, где живут они, туда разбрелись. Стадо между собой разобрали. Оленей Масая ики. Вожак войска на радостях кутить стал. В доме своем. В чумах они живут. Пировать начал. Пили они, распивали. И вот вино у них закончилось. Живет так вожак. И думает: «Ведь как умер Масай ики, того места я и в глаза не видывал. Может, жив он».

– Да какое там, – люди его говорят, – да как ему живому быть? Утонул же он.

7. И все-таки вожак войска северного в боязни живет. И кольчугу Масая ики поверх малицы носит. Снизу ли, сверху ли ее одевает. И сидит с ней, и лежит. И в кольчуге той пирует. Совсем ее не снимает.

И когда кутит он, в то время Масай ики до них добирается. Туда, где живут они. То ли утром пришёл, то ли вечером, или ночью добрался. Гостей он застал. У порога чума прислушивается. Разговоры их, речи их слушает. Пьяных этих. Но вот выпивка у них закончилась. Вино и прочее. В домах, в чумах воинов северных жили их сестры и братья. Вожак войска северного говорит своему младшему брату:

– Иди-ка ты, сходи до лавки.

Младший брат жожака войска собираться начал. Нарты запряг.

8. Эти слова Масай ики подслушал. И к лавке, в сторону ту, пошел.

Недалеко там текла речушка. У переправы гора возвышалась. На горе он и спрятался. В кустах каких-то укрылся. Меч свой приготовил и в кустах на обочине схоронился. И вот брат младший жожака с четырьмя ли, с пятью ли нетелями-важенками едет. А брат старший велел до этого: «Сходи поскорей и возвращайся!»

Вот тот и поехал. И когда он под гору спускался, только спустился, Масай ики оттуда выскочил. И голову ему мечом отсек. Голова вниз упала. Тело он веревкой привязал. Оленей в сторону отвел. Нарты с дороги припрятал. Оленей его и нарты. И к чуму тому вернулся.

9. Шел он, прислушивается, в чуме вожак войска северного говорит: – Что-то долго нет брата моего. Что с ним случилось? Напился он в лавке, видно.

(Рассказчик: Вина в русской лавке, должно быть, много. Возят они, пьют).

К сестре он обращается:

– Да, долго что-то брата младшего нет. Иди-ка ты, сходи до лавки.

10. И вышли они на улицу. И вот старшую его сестру с четырьмя ли, с пятью ли оленями-бычками отправляют. Нарты запрягают. Подслушал речи эти у чума Масай ики. И снова туда пошел, где прятался. Туда, где спуск с горы у переправы речки. И вот он вновь посреди горы залег, укрылся. Четырех ли оленей-бычков запрягли сестре старшей жожака. Поехала она для жожака вино искать. И как вниз по горе она спускаться стала, Масай ики выскочил. И голову мечом ей отрубил. Так голова и покатила. Труп женщины он в снег зарыл. Оленей же ее и нарты отвез в сторонку и припрятал. И снова к чуму направился, слушает. Вожак войска северного с женушкой остался. Вожак с женой Масая ики остался. Сидят они, ждут. Не видно отчего-то сестры его, что за вином поехала, и вернуться ей пора. Что же нет её так долго. Ждут они.

11. Вожак женушке, жене Масая ики, говорит:

– Сходи-ка ты теперь на улицу, погляди, сестра моя не покажется ли? Что-то нет ее долго.

Вышла женщина на улицу. Вышла. Богатырь Масай ики приблизился осторожно, близко стал и говорит жене своей:

– А ну-ка? Что же здесь творилось? Что вдвоем вы делали?

И вот жена его отвечает:

– Дорогу меня посмотреть отправили. Сестру он свою ждет. За вином уехавшую сестру свою поджидает.

12. И говорит Масай ики:

– Что за уловку, что за хитрость выдумать? Как бы жожака этого на улицу выманить?

Отвечает жена:

– Ну видишь ли, вожак этот страшится очень. Тебя-то и опасается. Кольчугу эту, сколько дней, ночей прошло, кольчугу эту и ночью не снимает, и днем с ней ходит. Так и спит-лежит.

Говорит Масай ики:

– Выдумай какую-нибудь уловку, хитрость! Чтобы кольчугу он снял! Попроси ты снять ее. Если снимет он кольчугу, поражу я его. Где же это видано, чтоб с кольчугой все ходить? Надвое его я разрублю.

13. Ну и вернулась женщина в чум. Сидят ли они, лежат ли какое-то время. Говорит женщина:

– Так и не видно сестры твоей.

И вечер настал. И вот время пришло спать ложиться. Снова ложиться стал вожак. Общая у них постель. Ложится он в своей кольчуге. Спать собирается. И говорит женщина:

– И сколько же ночей да дней прошло, женой ведь меня взял. Отчего же кольчугу ты не снимешь? Вдвоем мы так ведь и не жили. Мужем и женой так и не были.

14. Отвечает вожак:

– Ведь наполовину я его убил, – говорит. – Люди-то мои наполовину лишь его убили. Утоп ли он, а вдруг он здесь появится и нападет?

Говорит женщина:

– С какого же он света вернется? Если в проруби исчез. Из какого мира ему вдруг взяться? Сними свою эту кольчугу! Пора настала спать.

Посидел вожак немного и сказал:

– И то правда. Сколько уж ночей и дней прошло, живой бы был, давно б здесь объявился.

15. И снял он все-таки свою кольчугу. Ведь время все же спать ложиться. Расстелила жена постель. И когда легли они, вожак кольчугу свою снял и сбоку положил. Сидит Масай ики у изголовья постели, только снаружи чума, и слушает. Прислушивается: «О-о!», – [радуется Масай ики] вот постель расстелили и легли. И когда легли они, слышно стало, как вожак за кольчугу схватился [забряцала кольчуга, зазвенела], как взять ее хотел. И вот Масай ики покрывку чума разрубил мечом, там прямо, где они спали. И жоака за косу из чума выдернул. За косы на голове. На улицу выволок, без кольчуги, без всего вытащил. Ведь у Масая ики тоже не было кольчуги. И вот стали они бороться. Сражаться начали, схватились. Не одну ночь, не один день они бьются. И вот раз Масай ики нож, меч выхватил. У жоака отнял. И вот настал момент, когда вожак повержен был Масаем ики. Тот голову ему отсек.

16. И после этого жену свою забрал он. Оленей он собрал, согнал их с пастбищ. Кто знает, оленей жоака осталось сколько. Свое добробогатство взял. Нарты и чумы взял. И со своей женой обратно

воротились. На землю эту же вернулись. И после этого они долго с этим богатством-счастьем жили. А люди северные по тем дорогам, по Масая ики землям, по его рекам, селениям и городам с тех пор и не ходили. Вот такой рассказ.

[14] Лесная богиня

1. В нашем селении один мужчина на лесной богине женился. В давние времена, древние времена [дело было]. Его жены голос еле можно услышать, сама невидима. И свою жену, конечно, в свой дом привёл. В своём доме вместе проживают. А люди наяву не видят.

2. Порой [лесная богиня] когда захочет табак курить, она табакерку начинает просить. И табакерку с табаком в сторону её голоса, откуда её голос слышится, по её голосу табакерку руками протягивают. Когда забирает табакерку, только её пальцы рук замечают. Её пальцы рук, говорили, такими были. Водяной дух есть. Как у водяного духа клочки шерсти, такие клочки шерсти на её пальцах рук были. С такими пальцами рук, говорили, табакерку забирала. После, как забирала табакерку, она оставалась невидимой. И обратно протягивала [табакерку]. Возможно, когда табакерку обратно протягивала, её пальцы рук люди видели.

3. И [так] жили, жили. У её мужа тоже необычные свойства появились: в божественную сторону повернулся, ведь с этими свойствами общался. Говорили, люди зимой неводит поехали. В старице Сиңк на Завальной реке неводили. Эти люди с неводом когда закончили, когда невод на лёд вытащили. Значит, люди на свои нарты разместились, собрались домой ехать. Он трубку запалил, и, покуривая, на боку лежит. Там сидит, на холме из льда²⁰, подперев голову рукой²¹. Люди сели на нарты, домой поехали. Когда приехали домой, [видят]: мужчина, оставшийся на неводном тону, в своём доме сидит. Чай попивая, сидит. Кто знает, в какое время приехал. Так он поступал. Так он действовал, ведь одна половина была божественной, другая половина его была человеческой. Такую небылицу передают.

[15] Это случилось на Пиме

1. В давние времена такое дело было. На этом месте, рядом с нашим селением, рядом с летним селением старица Пима находилась. Очень большая старица. На восточной стороне [в сторону Агана] старица

20 на холме из льда - куски льда из лунок собирают в кучу.

21 Букв.: «облокотясь на локоть».

существовала. На конце старицы священное место было. К священному месту чёрный урман примыкает. На этом месте издревле было священное место. Однажды, не так давно, один мужчина жил. Мужчина был очень молодым. Я имя его забыла. Как его? Когда наши старые люди рассказывали, имя и род его называли. Он там ходил, то ли на уток охотиться, то ли сети ставить. По каким-то делам он на этом месте был. И на старице, на песчаной косе находился, напротив священного места очутился, в то самое время лесная богиня на берег вышла, со стороны священного, священного места. И богиня его позвала. Сказала:

– Иди сюда! Ко мне приди!

2. И что делать. Думает (в ныриках²² из кожи был): «Мои кожаные нырики промокнут, когда по воде пойду. Да, я нырики сниму». И один нырик стал снимать. Завязку развязал. Одну обувь снял. Рядом с собой положил. И вторую обувь стал снимать. Как только завязки на второй обуви стал развязывать, про себя подумал: «Это что я делаю? Я зачем к лесной женщине или девушке собираюсь идти? Я же человек!» И тогда он у второй обуви завязки обратно завязал. И вторую обувь тоже обул. И богине кричал или сказал:

– Я не пойду к тебе. Отпусти меня домой! Я не хочу к тебе идти.

3. И эта богиня больше не стала его звать. [Он] домой пошёл. Когда пришёл домой, домочадцам рассказал.

В те времена пожилые люди много былей-небылиц рассказывали. Говорили, когда лесная богиня зовёт мужчину с собой, через воду, можно через озеро, можно через речку, как посуху [мужчина] пройдёт. В воде не потонет. Такие, говорили, дела случались. В старые времена старые люди всегда такие рассказы рассказывали.

◆ III. Река Большой Юган ◆

[16] Две сказки

1. Однажды Бородатый подбородок и Тоненькие ножки, и Головной висок живут. Однажды война пришла к ним. Эти воины ещё с улицы домой кричат. Этого Бородатого подбородка огонь разжигать приказали. Огонь чуть раздуть стал, и его подбородок огнём вспыхнул, и на огне сгорел он. Тоненькие ножки сюда-туда шагал, шагал, и его две ноги сломались. И этот Головной висок чесался, чесался, и его двое

²² Нырики - обувь из кожи оленя.

висков насквозь продырявились. [Когда] война домой хоть вошла, люди все кончились.

2. Однажды Клюквинка и Сноп травы вдвоём живут. Однажды, вероятно, куда-то ходили. Когда пришли домой, Клюквинка Снопу травы огонь развести велела. Сноп травы огонь развести хоть начал, и огнём вспыхнул. Клюквинка смеялась, смеялась, и лопнула.

[17] Орёл Карэс ики

1. Однажды мышка и лесная птичка подрались. И воевать стали. Небесные с перьями птицы и в лесу живущие звери. Войной пошли друг на друга. И вот эти лесные звери пришли, оказывается, на дереве сидит Карэс ики – орёл. Их сил на него не хватает. Они думают, как бы побороть его. И послали туда мышшь.

– Ты, – говорят, – пока он ночью сидит на дереве, ты ночью залезь на дерево и его перья и пух состриги!

2. Наступила ночь, и Карэс ики сел туда, и мышшь туда залезла. И перья, и пух она состригла. Утром стали воевать. Карэс ики хотел было вниз полететь, но просто упал вниз. Без перьев, без пуха просто так вниз упал. Воевали, воевали и в разные стороны убежали.

3. Немного (с тех пор) пожилы, и однажды по тому месту шёл человек-ханты, рыбу-зверя ищущий человек [т.е. охотник]. Смотрит, вот на дереве сидит Карэс ики. Без перьев, без пуха, без кости, без чешуи. Он обратно повернул, и хотел убить. Чуть стал убивать, оказывается, маленьким совёнком стал [Карэс ики]. Думает: «Я что возьму с маленького совёнка? Пусть сидит, пусть живёт».

4. Дальше чуть пошёл, вот обратно взглянул, снова в Карэс ики превратился. Снова стрелы и лук вверх поднял-схватил, хотел застрелить. Вот снова маленьким совёнком стал. Снова третий раз пошёл, обратно взглянул, снова Карэс ики там сидит. Снова хотел застрелить, снова маленькой птичкой стал. «Но ладно, что с него возьму, дальше пойду».

5. В конце концов маленькую птичку с собой домой отнёс в свою деревню. Растил её там, едой и другим кормил. Это птичка стала расти. Снова стал тем, Карэс ики. Стал растить его. Перья, пух у него выросли. И однажды [Карэс ики] говорит:

– Ну, ты меня растил. Я тебя теперь подниму. Наверху немножко буду возить. Садись на меня сверху.

6. Он на него сверху сел, и его повёз. Какое-то время немного летел, и вдруг вниз отпустил его. И этот человек вниз упал. И вот он думает: «Мой конец, вероятно, наступил». До земли чуть не дошёл, [Карэс ики] туда пошёл, и снова его поднял наверх. И дальше пошёл, домой привёз.

– На следующий день снова пойдём, – говорит.

Снова пошли, и снова с земли вверх поднялись вдвоём, и вниз бросил. Вниз бросил, тот человек до земли долетел почти, и [Карэс ики] снова поднял, дальше полетел. Снова домой привёз.

– И снова поедет, – говорит.

7. Снова полетели. Высоко очень взлетели вдвоём, и снова вниз бросил. Этот человек думает: «В этот раз мой конец вот уже наступил». До земли чуть не дошёл, и снова вверх подхватил его. Домой унёс и сказал:

– Ты меня три раза чуть не убил, я тебя тоже три раза чуть не убил.

Дальше хорошо жить стали.

[18] Лягушка

1. Жил когда-то царь небесный. Было у него три сына. Жили они поживали, и молвит он однажды сыновьям:

– Взрослые вы уже, пора вам жениться. Возьмите лук и стрелы и выстрелите. Чья стрела куда упадет, оттуда невесту и берите.

Вначале старший брат стрелу выпустил. Упала она на крыльцо купца зажиточного. Стрелу дочь зажиточного купца подняла. Средний сын стрелу с тупым концом выпустил. Упала она на крыльцо купца помельче. Дочь купца помельче подобрала. Младший сын стрелу с тупым концом выпустил – куда-то она, то ли ввысь улетела, то ли вовсе не упала, кто знает. И пошли они искать свои стрелы.

2. Шли они, шли. Старший сын в дом богатого купца прибыл. Средний сын в дом купца помельче направился. А младший сын к какому-то [редколесному] болоту пришел. Такое болото с мочажинами. В том болоте на кочку стрела его упала. И будто тянул ее кто-то. Куда же ее тянут? Шел он, шел, через некоторое время в одном месте крохотный травяной домишко нашел. Лягушка там прыгает. Вошел он туда, посередине лягушка скачет. И стол, красиво накрытый, яствами наполненный. Кушанья там поставлены. Чая он и прочего попил и ушел. Нет, сидеть остался!

3. Говорит ему лягушка:

– Ты, когда будете свадьбу праздновать, ты иди домой, я позже вслед за тобой приду. Поднимется вдруг страшный гул, затрясется повсюду земля. Не затрясется, а это грохот такой сильный послышится. Не испугайся. Люди все повыбегают, но ты не выбегай. Как высыпают они – нет ничего на улице. Затем войдут, снова сядут, есть-пить начнут, снова этот звук послышится. Ты и тогда не выбегай. Люди пускай разбегаются. Как вывалит народ – нет ничего. На это скажут они: «Уж снова мы не выйдем. Даже если в третий раз [шум послышится], только кажется нам». Ну, сядут они. Вдруг снова в третий раз грохот поднимется. Затрясется все. Ты тогда выбеги, когда в третий раз такой шум послышится.

Десять самых сильных людей задержать тебя захотят, но ты все равно выйди, выбеги. Как выберешься, тогда я и приду.

4. Юноша там заночевал. Утром, как просыпается, [видит:] кто-то уже раньше поесть приготовил. На столе еда горячая, чай, прочее. Встал он, чая выпил. Немного еще там побыл и ушел. Домой вернулся, родители смеются:

– Уж не лягушка ли какая-нибудь подняла стрелу твою, сыночек?

Но он ничего не ответил.

После этого и братья его вернулись со своими женами. Когда к свадьбе готовились... Люди угощение подготовили. Есть-пить начали, всевозможные вкусные кушанья. Во время застолья...

5. Правда, еще раньше говорит царь небесный сыновьям:

– Ну, сегодня ночью пусть ваши жены хлеб испекут. На завтрашнее утро. Посмотрим-ка, кто умеет хлеб хороший печь.

Вернулись они домой к женам, на следующий день с хлебом приходят. Открывает он [царь небесный] ларь с хлебом старшего сына, так говорит:

– Этот в обычные дни можно есть.

Смотрит на хлеб среднего сына:

– Этот хлеб для небольших праздников.

Берет хлеб младшего сына, ларь открывает:

– Где же жена та? Отменный этот хлеб. Много умения в этом хлебе, – говорит он, – вот! – Открыл он его (ларь), но тут же и закрыл. У кого глаза проворные, увидели, но кто медленно смотрел, не разглядел.

– Это и правда очень хороший хлеб. По большим праздникам его надо есть. Ну что же. Ваши жены хлеб испекли. Теперь пусть рубаху сошьют. На завтра пусть приготовит мне каждая по рубахе.

Так они теперь рубаху шили. На следующее утро с рубахами пришли. Берет он [царь небесный] рубаху старшего сына, говорит:

– Эту в обычные дни надо надевать, для работы одежда.

Берет рубаху среднего сына:

– Эта рубаха для купания хороша.

Затем рубаху младшего сына берет и говорит:

– Вот это да! Это очень красивая рубаха! Ее по большим праздникам одевать надобно.

6. После этого свадьбу стали праздновать. Народ есть-пить начал, повара вкусную снедь всевозможную, питье готовили. Как разморило их уже как следует, загрохотало на улице небо. Гул был сильнейший. Народ выбежал, младший сын однако внутри сидит. Выходят они – нет на улице ничего. Обратно садятся, снова есть-пить начинают. Когда уже за танец принимаются, вдруг такой же шум поднимается. Весь народ вываливает. Выбежали они – нет ничего. Снова входят и говорят:

– Ну, теперь уж в следующий раз не выйдем – только это кажется нам.

Дальше пируют, пьют, пляшут. И в третий раз гул поднимается. Младший сын стремглав выбегает. Десятка людей сильнее его, люди схватить его норовят, он все равно уходит. И в какой-то момент вместе с женой своей входит. Танцевать они начинают.

7. Но однажды спустя некоторое время после свадьбы жена царя небесного среди ночи просыпается. Что за чертовщина? В доме свет сверкающий. Что приключиться могло, она думает. Уж не солнце ли встало, так долго мы спали? Вышла она. Как вышла она, [видит, что] темно на улице. Из дома во все стороны огонь брызжет. Вошла она. Огонь разожгли или что это может быть, думает. Внутри комнату каждую осмотрела. Свет огненный от комнаты младших сына и невестки идет. Говорит она про себя: «Что за ослепительная красавица жена! Вот бы всегда жила с нами с такой красотой!» Лягушачья шкурка на ней (на невестке) лежала. И лягушачью шкурку она [свекровь] в огонь бросила. Развела огонь. Когда он тлеть начал, лягушачью шкурку туда бросила. Невестка в тот же миг исчезла.

8. Младший сын еще ночью проснулся. Залился слезами, что случилось? Какие дела натворили? И ушел. Не захотел больше дома оставаться. Шел он, шел. Глядит: ночью идет. Хорошо ночью шагать. Сверху с чистого неба звезды смотрят. Шел он, шел. В одном месте призадумывается: «Заночевать бы надо. Если так поздно без сна буду ходить, тогда и из трута куклы, из шишек куклы, что после этого появятся²³, по ночам [разве] расхаживать будут». Начал он себе ночлег искать, где есть место для костра, где есть хворост. Смотрит: здесь будто давно хворост растащили. Дальше шел, шел. «Для моего ночлега хворост унесли». Дальше шел, шел. А здесь в этом году хворост собрали. Вскоре [тропинка] железной, каменной дорожка стала [то есть проторенной]. И по той дорожке пошел.

9. Шел, шел. И вот до дома одного дошел. Старуха там была. Вошел он.

– Зачем пожаловал, племянничек? Переночуй уж здесь, – говорит она.

Напоила, чаем угостила его тетушка. И молвит:

– Ну, племянничек, жена-то у тебя есть хорошая?

– Была когда-то, – отвечает он.

– Что с ней случилось?

– Маменька моя ее погубила. Я, – говорит, – ее ищу.

– Не знаю я даже, что тебе посоветовать. Ступай дальше. Там твоя средняя тетушка. Если сможет она тебе что-то сказать, то хорошо.

10. И на следующий день он дальше пошел. Шел, шел. Сверху звезды на него глядят. Так шел он себе, шел. И вот заночевать задумал. Хворост присматривает: «Лягу-ка я, пожалуй. Если сейчас так без сна ходить буду, тогда и из трута куклы, из сосновых шишек куклы, что после этого появятся, по ночам потом расхаживать будут». Когда для ночевки хворост искал, [увидел, что] здесь как будто давно его растаскали. Снова дальше пошел, зашагал. Отсюда в прошлом году хворост унесли. Снова дальше пошел, побрел. В этом году хворост собирали. И вскоре железная дорога, каменная дорога началась. Вперед она расстилалась. По ней пошел он. Шел, шел. К какому-то дому пришел. В тот дом вошел.

– Племянничек, ты ли это? Здравствуй! Тетушка я твоя.

Чаем напоила, едой попотчевала. И спрашивает его тетушка:

– Ну, племянничек, жена у тебя есть хорошая?

– О-о, хорошая жена была когда-то, – говорит он.

– А где жена эта?

– Маменька моя ее погубила.

– Не могу я сейчас ничего сказать, посоветовать. Дальше отсюда иди. Есть у тебя младшая тетушка. Эта тетушка, может, что-то скажет тебе, хорошее какое слово.

11. На следующий день дальше он пошел. Так шел он, шел. Сверху звезды на него смотрят. Думает он: «Хорошо бы заночевать. Если ночью без сна ходить буду, тогда и из трута куклы, из сосновых шишек куклы, которые после этого появятся, по ночам потом расхаживать будут». Осматривается он – пеньки. Как будто давным-давно здесь деревья на дрова рубили. И дальше он пошел, зашагал. А отсюда еще в прошлом году хворост унесли. Снова дальше шел, шел: здесь в этом году хворост собрали. Отсюда тропка в железную дорогу, каменную дорогу превратилась. По той дороге он шел, шел, и к дому одному пришел. И младшая тетушка у него спросила, пока его едой и прочим потчевала:

– Жена хорошая есть у тебя?

– Была когда-то давно.

– И что с той женой случилось?

– Маменька моя ее загубила. Не подсобишь ли мне чем-то?

– Помогу я тебе. Спрячься-ка завтра в полдень. Придет сюда та женщина. Коли поймашь – твоя жена, коли не поймашь – не твоя жена.

12. Следующий день настал. На следующий день к полудню ближе откуда ни возьмишь лебедушка опускаться стала. Спрашивает у тетушки:

– Кто это у тебя здесь? Человеческий дух чую.

– Кому бы тут взяться: одна я живу.

– Нет, ты правду молви, кто у тебя?

²³ То есть: будущие поколения людей.

– Да кто ж ко мне придет: одна здесь обитаю.

И в третий раз она (лебедушка) кругом облетела, все равно духом человеческим пахнет... Говорит тетушка:

– Но ведь нет здесь ни души. Одна я тут живу.

Поверила ей лебедушка, опустилась, внутрь дома проскользнула. В дом вошла. Там побыла. Только собралась она уходить – сразу мужчина ее поймал. Тот самый мужчина, он ведь спрятался было. Сцепились они с женщиной. Женщина его на пол бросает, он сразу вскакивает. Затем мужчина женщину на пол кидает. Чувствует он: силы его иссякают. И вот взмолился он: «Так эта женщина держится. Мне б только ее одолеть». Эту женщину осилил, на полу со всей силы тряхнул и так взмолился: «Если женщины сейчас мужчин сильнее, что учинят еще из трута куклы, из сосновых шишек куклы, которые после этого появятся. Когда в будущем люди родятся, пусть женщины на силу половины рыжей белки слабее мужчин будут». И так жена у него в руках осталась. И увел он ее домой.

13. Как домой пришли... Не дома жили или где же жили... каменный дом, железный дом построили. И там жить стали. Однажды в зимний вечер старший его брат на улицу вышел, осматривается. В дом вошел, говорит отцу:

– Батюшка, ты царь небесный. Но почему же так? Посмотрел я на дом брата младшего: труба до небес достает, пламя на небе сверкает. На нашу трубу посмотрел: будто ветер хвост кобеля беспородного раскачивает. Не разгорается как следует. Пламя вверх взвивается, на крыше ветер его прибывает, обратно [в трубу] его вдувает.

– Погоди-ка, есть средство с ним разделаться.

14. И царь к слуге обратился:

– Ну, позовите сюда младшего сына.

И того младшего сына туда позвали. И говорит царь небесный:

– Давным-давно была у моего отца цитра и скрипка²⁴. Когда скончался он, вместе с ним я их похоронил. Сходи туда, отыщи их.

О, что же младшему сыну поделать? Царь небесный ему велит. Домой он побрел и слезами залился. Как к дому подходить стал, слезы утер и в дом вошел. Молвит жена:

– Что, – говорит, – что сказал тебе отец? Со смехом сюда идешь?

– Да что он скажет...

– Нет, ведь со слезами ты домой пришел. Когда входил, глаза вытер. Вот слезы твои! – ладони ему показывает.

– В запредельный мир меня посылает. Когда скончался отец его, мол, туда цитру и скрипку положили. Их найти меня посылает.

²⁴ То есть: хантыйские народные музыкальные инструменты, струнный и смычковый.

– Царь небесный велел – что поделать! Ну, сходи же! Только построй мне лабаз на одном столбе, повыше.

15. Соорудил он жене лабаз высокий, на одном столбе лабаз и запер ее туда. Сам ушел. Жена ему нитки и дощечку дала. Моток ниток небольшой и маленький кусок дощечки. Вскочил он верхом на кусок дощечки и моток ниток и отправился. В одном месте ехал, ехал. В земле здесь провал. В этот провал напрямиком вниз. Летит, летит и вот в светлое место упал. В мир, где день белый есть, упал. Отсюда дальше. В одном месте глядит: поросль сосняка. Пригляделся хорошенько – это кости-трости человечьи там стоят. И не стал туда смотреть. Дальше направился. В одном месте снова глядит: заросли камыша, трава сгребенная. Туда взглянул – человеческие волосы это. И дальше поехал, туда не смотрит.

16. И вот потом окрикивают его:

– Добрый человек, сюда взгляни!

Туда посмотрел: половинки лиц, половинки носов, половинки ртов. И не стал туда глядеть. Дальше направился. Снова ехал, ехал. В одном месте женщина с мужчиной огромную овчину друг у друга отбирают. Лежа это делают. Укрыться не могут. Все только ругаются-бранятся. Вновь он дальше направляется. Снова в одном месте женщина с мужчиной клочком овчины накрылись, размером с локоть клочок овчины. Под ней лежат. Ничего у них из-под нее не торчит. И оттуда он дальше ехал, ехал. В одном месте лошадь стояла. Половина той лошади... По правде со стороны тех супругов с овчиной кто-то говорит: «При жизни в мире светлого дня эти двое, ругаясь-бранясь, жили, очень плохо там жили. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются».

17. Снова дальше ехал, ехал. Теперь до женщины-мужчины с маленьким куском овчины доехал. В той стороне кто-то произнес: «Эти при жизни в мире светлого дня хорошо жили. Друг другу дурного не делали, гневных слов, скверных слов [не говорили]. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются». Потом лошади одна половина, второй половины там нет. Так она там ходила. Откуда-то кто-то говорит: «Когда эту лошадь в жертву приносили, хозяева одну ее половину себе забрали, второй половиной народ кормили. До сих пор этой долей-судьбой она довольствуется».

Снова дальше ехал, ехал. В одном месте опять лошадь. Такая упитанная, огромная лошадь. На месте не стоит. Всюду пританцовывая ходит, скачет. Со стороны той какой-то голос слышен: «Когда эту лошадь жертвовали, все людям отдали, хозяин ее каждого человека накормил, себе они ни кусочка не оставили. До сих пор этой долей-судьбой она довольствуется».

18. Снова дальше ехал, ехал. И вот к одному большому дому приехал. Дощечки кусок, ниток моток там остановились. Вошел он: внизу

мужчина огромный лежит. Храпит. Внутри там женщина огромная сидит. Молвит женщина:

– Ты зачем пожаловал? – едой и прочим его попотчевала.

– Я по правде послан великими богами-духами, которые меня выше.

И чай, и прочее они пили. И вот женщина мужчину будить стала. Мужчина тот храпит. Как мужчина просыпается, этот [младший брат] у двери оказывается, настолько назад отступает. И старик спрашивает:

– Что же тебя сюда привело?

– Что привело. Меня прислали боги-духи, меня могущественней.

– Что же это искать они тебя прислали?

– Да меня цитру и скрипку отыскать прислали. Сказал мне батюшка, что когда отец его скончался, вместе с ним их положили.

– Сейчас же иди домой! Иди в дом отца, царя небесного! Ворота его распахни. И стремглав домой беги. Жена твоя в лабазе заперта...

19. И тут же он домой заторопился. По пути домой лошадь целую, половинную, лица с полуртом, полуносом видел ли иль нет. Прямоком спешил. И вот попал вдруг в город, людьми обжитый, в средину города. И вошел в дом царя небесного спешно, ворота распахнул, и цитра со скрипкой туда влетели. И к дому своему побежал. Как туда добрался – зловонный запах, желчный запах. Кто с топором, кто с пилой, кто с точилом, молотком. Железный столб лабаза спилить пытаются, женщину схватить хотят. Прогнал он оттуда людей и жену свою освободил.

20. После того долго ли они жили, коротко ли, однажды старший брат снова на улицу вышел. На верхушку трубы младшего брата посмотрел. От верхушки трубы языки пламени до неба, до небес взвиваются, будто тянут их туда. У них же будто хвост кобеля беспородного колышется. И ветер обратно его вдувает, к крыше прибывает. Вошел он в дом, говорит отцу:

– Ты, батюшка, царь небесный. Но взгляни же: посмотрел я на трубу дома младшего брата, пламя до небес тянется. А наше пламя, как хвост кобеля беспородного, сбивается пламя и ветер его прибывает.

– Погоди-ка, есть средство с ним разделаться.

21. И снова говорит он слугам, чтоб позвали, мол, сына младшего. Младшего сына туда позвали. Молвит ему отец:

– Когда родитель мой преставился, была у меня песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка. На одну сторону повернешь – сто песен споет, на другую сторону повернешь – сто сказок скажет. Не в силах я ее отыскать. Можешь ты туда сходить.

И сын домой побрел. Снова плачет, идет. Когда в дом вошел, слезы свои утер. Спрашивает его жена:

– Батюшка наш царь небесный что хорошего сказал? Ведь со смехом ты вошел.

– Ничего такого не говорил.

– Но ведь в слезах ты пришел, – ладони ему показывает, – вот твои слезы. Хотела я, чтобы ни единой твоей слезинки не упало. Пролилась эта слеза. Что сказал тебе батюшка?

– Да вот в запредельный мир меня посылает. Песни поющую, сказки сказывающую деревяшку искать.

– Куда же нам деваться? Слову царя небесного как воспротивиться? Как уходить станешь, на двух столбах железных стоящий лабаз мне сделай и там меня запри.

Вновь дала она ему моток ниток и кусок дощечки. И отправился он.

22. Ехал он, ехал. Вдруг в землю провалился. Долго ли, коротко ли он в глубине земли ехал, и вот в светлый мир упал. Будто солнце там светит. В одном месте смотрит: сосняка всюду поросли. Лучше приглядывается: кости это человеческие. Дальше ехал, ехал. Там заросли камышовые, трава сгребенная. Лучше присмотрелся – волосы это человеческие. Дальше ехал, ехал. В одном месте свистят ему, кричат. Туда глянул – лиц половинки, ртов половинки, носов половинки, глаз половинки. Скорее дальше поехал, заторопился.

23. Снова в одном месте ехал, ехал: женщина с мужчиной лежат. Такая огромная овчина на них, что целый город да деревню укрыть ею можно, но не могут они укрыться. То женщина на себя перетянет, то мужчина на себя перетянет. Так и не поделят. Все ругаются-бранятся. Откуда-то кто-то сказал: «Эти в живом мире плохо жили. Вечно бранясь, жили. До сих пор этой долей-судьбой довольствуются». Когда дальше он поехал – женщина с мужчиной лежат. Под овчиной с ладонь размером лежат. Ничего у них из-под нее не торчит.

24. Дальше ехал, ехал. Половина лошади там стоит. Думает он: «Почему же только одна половина у этой лошади?» Оттуда произносит кто-то: «В мире живых, когда лошадь эту жертвовали, хозяева ее, эти хозяева одну половину себе забрали, второй половиной народ угощали. До сих пор она этой долей-судьбой довольствуется».

Дальше ехал, ехал. Снова там лошадь стоит. Упитанная, мясистая такая крупная лошадь. Не может на месте устоять: все вертится, скачет, ржет. С той стороны говорит кто-то: «Эту лошадь в жертву принесли, и хозяева ее всем мясом людей угостили. Себе, кто знает, кусок забрали, не забрали. До сих пор она этой долей-судьбой довольствуется».

25. И дальше он ехал, ехал. Снова к такому большому дому приехал. Огромная женщина наверху сидит. Огромный же мужчина внизу лежит. Эта огромная женщина чаем, прочим его (младшего сына) напоила. И вот мужа будить стала:

– Муженек, вставай, потихоньку, осторожно. Плохого мира не ведающий племянничек твой пришел. Муженек, потихоньку, осторожно!

И когда женщина его будила, старик проснулся, он (младший сын) у двери оказался – настолько он назад отступил. И сел, и разговор завели.

– Кто же тебя сюда прислал?

– Меня кто прислал? Великие боги-духи прислали, которые меня выше. Старик мой отец царь небесный говорит, что когда родитель его преставился, песни поющую деревяшку, сказки сказывающую деревяшку вместе с ним похоронили. Их отыскать меня отправил.

– Иди ж скорей домой. Как до дома доберешься, распахни ворота царя небесного. Песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка сама придет. Ты к жене торопись. Лабаз жены твоей почти упадет, как туда доберешься. И не являйся впредь. Коль в третий раз сюда явишься, съедят тебя люди.

26. И быстро обратно он направился. Те глаз половинки, ртов половинки, лошади половину видел ли иль нет. Все ехал. До ворот царя небесного добрался и скорее настезь открыл. Тут же песни поющая деревяшка, сказки сказывающая деревяшка влетела. Во всю мочь к жене своей он заспешил. Когда туда пришел, лабаз жены почти падал, шататься начал. И всех людей он разогнал. На месте том вонь страшная стояла, крови запах, желчи запах. Жену освободил он.

27. Когда еще в нижнем мире был, старик сказал ему: «Как домой придешь, все окна каменного своего дома, железного своего дома камнем наглухо закрой, и двери тоже. И семь ночей-дней за порог не выходите, в доме сидите». И так в дом войдя, хорошенько они замуровались, окна-двери камнем закрыли. И вдруг на улице, прислушиваются, что такое? Что за ветер! Семь ночей и семь дней в доме они сидели. И вот однажды наружу вышли. Как вышли, смотрят: нет ничего. Ни домов, ни города, ничего нет. Конец!

[1] **Пиэһкәлихэһ-өписахэһ – Птичка и её сестра**

Рассказчик: Дарья Степановна Покачева (1935–1994). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Расшифровка началась там же с помощью информанта. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 66–67.

[2] **Ляңкөрәли – Мышка**

Рассказчик: Сергей Васильевич Кечимов (род. 1957 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Расшифровка началась там же с помощью Тамары Сидоровны Тэвлиной. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 64–65.

[3] **Әй йәхсат – Три брата**

Рассказчик: Семен Тимофеевич Кечимов (1967–2008). Сказка была записана в июне 1992 г. в селе Русскинская. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 95–96; 1997б: 346–347). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 70–71.

[4] **Кат имиһэһ – Две женщины**

Рассказчик: Фекла Ивановна Покачева (Сопочина) (род. 1944 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рәп йәвән («река лисьего яра»). В расшифровке и переводе текста принимала участие младшая сестра Фёклы Ивановны, Феоктиста Ивановна Смирнова (род. 1949 г.). Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова записала текст и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 87–89; 1997б: 334–338). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 74–81.

[5] **Тасэһ ы́рас қө, тасэһ Пэтэр,**

тасэһ Морка – Зажиточный купец Пётр-Марк

Рассказчик: Дмитрий Антонович Кечимов (1960–1999). Сказка была записана в июле 1996 г. на летнем стойбище информанта. Расшифровка началась там же с помощью информанта, а завершилось в Будапеште при содействии Людмилы Николаевны Каюковой в октябре 2010 г. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 32–37, 63–69, 95–101, 127–133.

[6] ǂвэс ǂрт – Северный богатырь

Рассказчик: Иосиф Иванович Сопочин (род. 1958 г.). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǂп йǂвǂн («река лисьего яра»). Расшифровка произошла 4 года спустя в августе 1996 г. с помощью информанта на его осеннем стойбище. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 96–97.

[7] Сǂмлǂх-пǂллǂх пырǂс икихǂн-имихǂн – Слепые-глухие старые мужчина с женщиной

Рассказчик: Иосиф Иванович Сопочин (род. 1958 г.). Сказка была записана в августе 1996 г. на осеннем стойбище Сопочиных у притока Тромъегана Вёқи рǂп йǂвǂн («река лисьего яра»). Расшифровка началась там же, но продолжилась в Будапеште в октябре 2010 г. с помощью Людмилы Николаевны Каюковой и в январе 2011 г. при содействии дочери информанта Олеси Иосифовны Сопочинной. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 82–87; 1997б: 327–334). Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 15–24, 45–55, 77–86, 109–119.

[8] Кǂр нǂл, вǂх нǂл ими – Женщина с железным носом

Рассказчик: Леонид Михайлович Сопочин (1954–2014). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǂп йǂвǂн («река лисьего яра»). Расшифровка началась в июле 1996 г. в Когалыме с помощью сына Ивана Степановича, Еремея Ивановича Сопочина и продолжилась в Будапеште в октябре 2010 г. с помощью Людмилы Николаевны Каюковой и в январе 2011 г. при содействии Олеси Иосифовны Сопочинной. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 79–82; 1997б: 323–327). Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 25–31, 56–62, 87–94, 120–126.

[9] Кǂйǂп – Бубен

Рассказчик: Леонид Михайлович Сопочин (1954–2014). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича Сопочина (1910–1993) у притока Тромъегана Вёқи рǂп йǂвǂн («река лисьего яра»). Расшифровка началась в июне 1993 г. в селе Угут с помощью Раисы Ивановны Ермаковой и продолжилась в июле 1996 г. при содействии Дмитрия Антоновича Кечимова на его летнем стойбище у притока Тромъегана Чǂкли йǂвǂн. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 75–79; 1997б: 316–323). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 98–109.

[10] Понǂк – Мухомор

Рассказчик: Иван Степанович Сопочин (1910–1993). Сказка была записана в июне 1992 г. на стойбище Ивана Степановича у притока Тромъегана Вёқи рǂп

йǂвǂн («река лисьего яра»). В августе 1996 г. его сын Иосиф Иванович продиктовал и перевёл текст. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 15, 44, 76, 108.

[11] Войǂх кǂнчǂ вǂр – Об охоте

Рассказчик: Станислав Дмитриевич Кечимов (род. 1982 г.). Рассказ был записан в июле 1996 г. на летнем стойбище отца информанта Дмитрия Антоновича Кечимова у притока Тромъегана Чǂкли йǂвǂн. Расшифровка и перевод произошли там же. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 60–61.

[12] Ма пǂкǂ вǂлмамнǂ – О моем детстве

Рассказчик: Дмитрий Антонович Кечимов (1960–1999). Рассказ был записан в июле 1996 г. на летнем стойбище информанта у притока Тромъегана Чǂкли йǂвǂн. Расшифровка и перевод произошли там же. Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 62–63.

[13] Масай ики – Богатырь Масай ики

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказка была записана в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йǂкǂн йǂвǂн («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись и сделала устный перевод в ноябре 2013 г. в Будапеште. Публикуется впервые.

[14] Вǂнт лунǂк ими – Лесная богиня

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказание было записано в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йǂкǂн йǂвǂн («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись в ноябре 2013 г. в Будапеште. На русский перевела А.С. Песикова. Публикуется впервые.

[15] Пинǂ уринǂ вǂлǂм вǂр – Это случилось на Пиме

Рассказчик: Еремей Данилович Айпин (род. 1948 г.). Сказание было записано в июле 2000 г. на летнем стойбище Айпиных у притока Агана Йǂкǂн йǂвǂн («с деревьями река»). Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись в ноябре 2013 г. в Будапеште. На русский перевела А.С. Песикова. Публикуется впервые.

[16] Кат монǂхǂн – Две сказки

Рассказчик: Елена Петровна Курломкина (род. 1979 г.). Сказки были записаны в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 11, 41, 73, 105.

[17] Карэс ики – Орёл Карэс ики

Рассказчик: Леонтий Данилович Каюков (род. 1969 г.). Сказка была записана в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины. Людмила Николаевна Каюкова расшифровала запись и сделала устный перевод в ноябре 2011 г. в Будапеште. Первая публикация хантыйского текста с венгерским, английским и русским переводом: М. Чепреги 2011: 12–13, 42–43, 74–75, 106–107.

[18] Шёпэрки – Лягушка

Рассказчик: Елена Петровна Курломкина (род. 1979 г.). Сказка была записана в июле 1992 г. в верховьях Большого Югана в юртах Курломкины, и информант (в то время 13-летняя девочка) сразу перевела её на русский язык. Весной 1994 г. в Будапеште Аграфена Семеновна Песикова расшифровала запись и сделала подстрочный перевод. Вначале был издан венгерский и английский перевод сказки (Чепреги 1997а: 90–95; 1997б: 338–346). Первая публикация хантыйского текста с венгерским переводом: М. Чепреги 1998: 82–95.

• Библиография •

1. Чепреги 1997а: Csepregi Márta: Mutatványok a szurguti osztják folklór műfajaiból. // Lázár Katalin (szerk.): Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról. Néprajzi Múzeum Budapest, 1997: 59–104.
2. Чепреги 1997б: Csepregi, Márta: Samples from the Genres of Ostyak folklore. // Acta Ethnographica Hungarica 42 (1997): 285–348.
3. Чепреги 1998: Csepregi Márta: Szurguti osztják chrestomathia. Studia uralo-altaica supplementum 6. Szeged, 1998.
http://babel.gwi.uni-muenchen.de/media/downloads/SzOCh_FUT_20110721.pdf
4. Чепреги 2011: Csepregi Márta: Szurguti hanti folklór szövegek. Budapesti Finnugor Füzetek 22. Budapest, 2011.
<http://finnugor.elte.hu/BUFF/22/BUFF22.pdf>

Формат А5. Усл. печ. л.: 3,39 Усл. печ. л-отт.: 6,78

Бумага матовая 80 г/м². Тираж 150 экз.

Дизайн, вёрстка и печать выполнены ООО «ФОРМАТ», г. Тюмень.

Тел. 8-919-931-17-04. E-mail: format-72@yandex.ru

2015 г.

